

Міністерство освіти і науки України
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Мельничук Л.М.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНА
ПОЛІТИКА

навчально-методичний комплекс з дисципліни
для підготовки здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр» за спеціальністю 281
«Публічне управління та адміністрування»

Електронне видання.

(схвалено на засіданні кафедри публічного управління та адміністрування,
протокол №1 від 25.08 .2022 р.)

КИЇВ - 2022

ЗМІСТ

1. Загальні положення.....	3
2. Програмне забезпечення та тематичний план вивчення дисципліни «Державне регулювання економіки та економічна політика».....	5
3. Навчально-методичне забезпечення вивчення тем з дисципліни.....	12
4. Методичні рекомендації з підготовки здобувачів вищої освіти до практичних занять.....	116
5. Практикум з дисципліни «Державне регулювання економіки та економічна політика».....	117
6. Методичні рекомендації до виконання домашнього завдання / контрольної (домашньої) роботи	133
7. Орієнтовна тематика виконання домашнього завдання / контрольної (домашньої) роботи.....	135
8. Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів вищої освіти з опанування навчального матеріалу.....	137
9. Тестові завдання для підсумкової перевірки знань здобувачів вищої освіти.....	139
10. Інформаційні джерела.....	143

1.ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Поглиблення ринкових відносин і формування розвиненого ринкового господарювання є складним і тривалим процесом, який вимагає знання можливостей ефективного державного впливу на протікання економічних процесів з урахуванням світового досвіду, національних економічних, соціальних, географічних та інших особливостей розвитку держави.

Зміст навчальної дисципліни «Державне регулювання економіки та економічна політика» передбачає розкриття методології, методики та організаційних основ державно-регулятивної діяльності у сфері економіки. Навчальний матеріал ґрунтується на положеннях сучасної економічної теорії і теорії публічного управління, положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів державних органів влади.

Вивчення дисципліни «Державне регулювання економіки та економічна політика» сприятиме підвищенню рівня загальноекономічної підготовки здобувачів вищої освіти, формуванню у них навичок науково-аналітичного опрацювання управлінських проблем економічного розвитку.

Метою навчальної дисципліни «Державне регулювання економіки та економічна політика» є формування у здобувачів вищої освіти розуміння сутності державно-регулятивної діяльності у сфері економіки, змісту економічної політики загалом та окремих її напрямів, засобів розв'язання наявних економічних проблем.

Основними завданнями навчальної дисципліни є вироблення компетентностей здобувачів вищої освіти, що полягають у здатності:

- аналізувати складні економічні процеси, учасником яких є держава,
- приймати обґрунтовані рішення щодо забезпечення ефективного розвитку національної і регіональної економіки;
- узагальнювати наявний у світовій практиці досвід ефективного формування та реалізації економічної політики;

- приймати обґрунтовані рішення, що забезпечують позитивний організаційний вплив держави на умови і поведінку господарюючих суб'єктів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати:

- теоретичні та прикладні засади системи державного регулювання економіки;
- технології проведення аналізу різних напрямів економічної політики в країні на макро- і мезорівнях;
- нормативно-правові акти, що регулюють процеси державного регулювання економіки, формування та впровадження економічної політики;

вміти:

- фахово аналізувати інформацію з питань державного регулювання економіки та економічної політики, оцінювати повноту та можливості її використання;
- здійснювати оцінку нормативно-правових актів на різних рівнях державного регулювання економіки та економічної політики;
- розробляти стратегічні документи економічного розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях;
- виявляти наукову сутність проблем державного регулювання економіки та економічної політики, знаходити адекватні шляхи щодо їх розв'язання;
- здійснювати дослідницьку діяльність з питань державного регулювання економіки та економічної політики;
- здійснювати аналіз різних видів економічної політики в країні на державному та регіональному рівнях.

2.ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА»

Тема 1. Теоретичні основи державного впливу на процеси розвитку економіки

Організація господарського життя суспільства. Тріада основних проблем економіки. Економічна система та її підсистеми: економічна структура продуктивних сил, система економічних відносин, механізм координування. Типи регулювання господарського життя суспільства, їх переваги та недоліки. Економічні функції держави та особливості їх реалізації. Термінологічні основи управлінської та регулятивної в економічній сфері. Співвідношення понять «публічне управління в економічній сфері», «державне регулювання економіки», «економічна політика». Сутність та цілі державного регулювання економіки.

Тема 2. Моделі державного впливу на процеси економічного розвитку

Моделювання державного регулювання економіки. Ключові підходи до здійснення моделювання державного регулювання економіки. Внутрішні та зовнішні чинники вибору моделі державного впливу на економічні процеси. Основні постулати кейнсіанських моделей державного регулювання економіки. Монетарні моделі державного регулювання економіки: зміст та механізми регулюючого впливу на економіку. Економічний лібералізм та економічний дирижізм: участь держави, масштаби державного сектору, державні витрати та методи втручання.

Тема 3. Економічна політика як засаднича основа державного впливу на економічні процеси

Сутність економічної політики, характер і зміст її цілей та принципів. Система суб'єктів економічної політики: державні і недержавні актори, носії, виразники та виконавці економічних інтересів. Стратегія і тактика як форми

реалізації економічної політики. Основні напрями економічної політики, їх зміст та класифікація. Цілі та напрями економічної політики держави у політичних документах України.

Тема 4. Система планування економічного розвитку

Сутність соціально-економічного прогнозування, прогнозів економічного та соціального розвитку. Принципи прогнозування. Підходи до класифікації прогнозів. Види прогнозів. Сукупність методів прогнозування. Зміст державного програмування, види програм. Макроекономічне планування у системі державного регулювання економічних процесів. Основні функції макроекономічного планування. Директивне та індикативне планування.

Тема 5. Права власності як основа функціонування економічної системи та об'єкт державного впливу

Категорія «власність», об'єкт та суб'єкт власності. Суспільний інститут права власності. Основні правомочності власника, пучки правомочностей. Специфікація та державний захист прав власності. Форми захисту правомочностей: правило власності, правило відповідальності та правило невідчужування. Типи, форми та види власності. Нормативно-правові засади власності в Україні, зміни у відносинах власності за умов демократизації і ринкової економіки.

Тема 6. Державне регулювання підприємницької діяльності економіки

Система державної підтримки підприємницької діяльності. Поняття підприємництва та принципи його здійснення. Засоби державного регулювання підприємництва. Державна допомога розвитку малого і середнього бізнесу.

Тема 7. Структурні зрушення в економіці та структурна політика

Структура та структурні зрушення в розвитку економіки. Основні види структурних співвідношень. Державне регулювання структурних зрушень в економіці. Зміст та цільова спрямованість структурної політики. Напрями

формування та впровадження структурної політики. Типи структурної політики, особливості їх вироблення та впровадження. Напрямки удосконалення відтворювальної, галузевої, соціальної, територіальної, зовнішньоекономічної структури економіки.

Тема 8. Фінансове регулювання економічних процесів

Фіскальна політика держави. Сутність бюджетної та податкової політики. Функції бюджетно-податкового регулювання у сучасній ринковій економіці. Бюджет як об'єкт бюджетно-податкового регулювання. Дохідна та видаткова частини бюджету. Бюджетний дефіцит та профіцит. Підходи до визначення сутності грошово-кредитної політики. Різновиди грошово-кредитної політики.

Тема 9. Державне регулювання цін та антиінфляційне регулювання макроекономічних пропорцій.

Ціни як інструмент державного регулювання економіки. Функції ціни. Класифікація цін за різними ознаками. Вплив держави на ціноутворення. Сутність, цілі та механізми державної цінової політики. Методи державного регулювання цін. Природа інфляції, її типів і видів. Чинники та джерела інфляційного процесу. Державна антиінфляційна політика: сутність та цільова спрямованість. Дефляційна політика та політика доходів як основні види антиінфляційної політики. Сукупність методів та заходів боротьби з інфляцією.

Тема 10. Ринкова конкуренція та антимонопольне регулювання

Ринкова конкуренція як рушійна сила і визначальний чинник забезпечення ефективності ринкової системи господарювання. Ринкова (монопольна) влада та процеси монополізації. Основні види монополій в умовах ринкової економіки. Основні типи ринкових структур. Монополізовані ринки в Україні. Антимонопольне регулювання економічних процесів. Правові основи, напрями та пріоритети антимонопольної політики в Україні. Методологія та інструментарій антимонопольного регулювання ринкових структур.

Тема 11. Державне регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності

Науково-технічний прогрес: зміст і вплив на соціально-економічний розвиток. Державне регулювання науково-технічної діяльності: сутність та зміст. Принципи регулювання науково-технічної діяльності. Механізми державного впливу на процеси науково-технічної діяльності в Україні. Сукупність методів державного регулювання у сфері науково-технічної діяльності. Інновації як специфічна форма науково-технічного прогресу. Основні характеристики та види інновацій. Інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційна продукція, інноваційне підприємство. Державне регулювання інноваційної діяльності. Способи впровадження інноваційної політики.

Тема 12. Державне регулювання інвестиційних процесів

Інвестиції та інвестиційний процес. Форми здійснення та види інвестицій. Інвестиційна діяльність: сутність, об'єкти та суб'єкти здійснення. Сфери практичної реалізації інвестицій. Державна інвестиційна політика та державне регулювання інвестиційної діяльності. Цілі та завдання державної інвестиційної політики. Правові форми державного регулювання інвестиційної діяльності. Механізми інвестиційної політики. Державна підтримка для реалізації інвестиційних проектів. Державні гарантії захисту інвестицій. Інвестиційний клімат держави.

Тема 13. Державне регулювання економіки регіонів та регіональна політика

Підходи до визначення впливу держави на процеси економічного розвитку регіонів. Сутність та зміст регіональної економічної політики. Пріоритетні завдання, принципи та інструментарій політики регіонального розвитку. Регіональна політика Європейського Союзу: процеси становлення, змістовне навантаження та пріоритети реалізації на сучасному етапі розвитку. Ключові принципи політики згуртування ЄС. Структурні фонди як

основні інструменти регіональної політики ЄС. Політика регіонального розвитку в Україні: правові основи, зміст, механізми впровадження.

Тема 14. Державне регулювання природоохоронної діяльності та екологічна політика

Екологічні проблеми економічного розвитку стосовно інтегрованого екологічного управління, зміни клімату, якості атмосферного повітря, у сфері охорони вод, земель і ґрунтів, управління відходами, біологічного та ландшафтного різноманіття тощо. Умови сталого економічного та соціального розвитку. Державна екологічна політика: ключові засади. Основні інструменти реалізації державної екологічної політики. Механізми та інструменти впровадження державної екологічної політики та екологічного регулювання.

Тема 15. Державне регулювання соціально-економічних процесів та соціальна політика

Соціальна політика: підходи до визначення, сутність та зміст. Світові моделі соціальної політики, їх трансформація в сучасних умовах. Механізми соціальної політики в Україні. Система інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку. Окремі напрями економічної політики у соціальній сфері. Соціальна політика заробітної плати і доходів населення, шляхи впровадження. Політика держави у сфері зайнятості: зміст та напрями реалізації. Система соціального захисту, її базові складові: соціальне страхування, соціальне забезпечення, соціальне обслуговування, соціальна робота. Складові системи захисту прав споживачів: правове забезпечення, державний захист прав споживачів, ринковий та громадський захист прав споживачів.

Тема 16. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічна політика

Міжнародний поділ праці як основа міжнародних економічних відносин. Зовнішньоекономічні зв'язки: форми та класифікація за різними критеріями. Зовнішньоекономічна діяльність: сутність, суб'єкти та об'єкти

зовнішньоекономічної діяльності. Зовнішньоекономічна політика: сутність, типи, принципи та основні напрями її реалізації. Регулятори зовнішньоекономічних зв'язків. Транскордонне співробітництво як особливий різновид міжнародної співпраці територіальних громад України та сусідніх країн. Основні напрями реалізації транскордонного співробітництва.

Тема 17. Державне регулювання економічної кон'юнктури та антикризова політика

Економічна кон'юнктура. Основні види коливань економічної кон'юнктури. Система моніторингу та аналізу економічної кон'юнктури, її прогнозування. Державне регулювання економічної кон'юнктури, основні функції держави у сфері регулювання економічної кон'юнктури. Сукупність методів та інструментів державного регулювання економічної кон'юнктури. Циклічність як об'єктивна закономірність розвитку економічної системи. Державна політика антикризового регулювання, механізми та специфіка реалізації антициклічної (антикризової) політики.

Тематичний план навчальної дисципліни

№ пор	Назва теми (тематичного розділу)	Обсяг навчальних занять (год.)								
		Денна форма навчання				Заочна форма навчання				
		Усього	Лекції	прак. заняття	СРС	Усього	Лекції	прак. заняття	СРС	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Модуль №1 «Основи державного впливу держави на розвиток економіки»										
1.1	<i>Теоретичні основи державного впливу на процеси розвитку економіки</i>	5 семестр				5 семестр				
1.2	<i>Моделі державного впливу на процеси економічного розвитку</i>	7	2	2	3	15	2	-	13	
1.3	<i>Економічна політика як засаднича основа державного впливу на економічні процеси</i>	8	2	2	4					
1.4	<i>Система планування економічного розвитку</i>	8	2	2	4					
1.5	<i>Права власності як основа функціонування економічної системи та об'єкт державного впливу</i>	7	2	2	3					
1.6	<i>Державне регулювання підприємницької діяльності економіки</i>	7	2	2	3	15	2	-	13	
1.7	<i>Структурні зрушення в економіці та структурна політика</i>	7	2	2	3					
1.8	<i>Фінансове регулювання економічних процесів</i>	8	2	2	4					
1.9	<i>Державне регулювання цін та антиінфляційне регулювання макроекономічних пропорцій</i>	7	2	2	3					
1.10	<i>Ринкова конкуренція та антимонопольне регулювання</i>	7	2	2	3	6 семестр				
1.11	<i>Державне регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності</i>	7	2	2	3	44	2	2 1	39	
1.12	<i>Державне регулювання інвестиційних процесів</i>	7	2	2	3					
1.13	<i>Державне регулювання економіки регіонів та регіональна політика</i>	7	2	2	3					
1.14	<i>Державне регулювання природоохоронної діяльності та екологічна політика</i>	7	2	2	3	44	2	2 1	39	
1.15	<i>Державне регулювання соціально-економічних процесів та соціальна політика</i>	7	2	2	3					
1.16	<i>Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічна політика</i>	7	2	2	3					
1.17	<i>Державне регулювання економічної кон'юнктури та антикризова політика</i>	7	2	2	3					
1.18	Домашнє завдання	8		-	8	-	-	-	-	
1.19	Контрольна (домашня) робота (ЗФН)	-		-	-	8	-	-	8	
1.20	Підсумкова контрольна робота	5		-	5	9	-	-	9	
Усього за модулем		135	34	34	67	135	8	6	121	
Усього за навчальною дисципліною		135	34	34	67	135	8	6	121	

3. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ ТЕМ 3 ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1.

Теоретичні основи державного впливу на процеси розвитку економіки

1. *Організація господарського життя суспільства*
2. *Економічні функції держави та особливості їх реалізації*
3. *Термінологічні основи управлінської та регулятивної в економічній сфері.*
4. *Сутність та цілі державного регулювання економіки*

Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3;12; 27; 34; 35]

Стислий виклад основного матеріалу.

Потреба в певному упорядкуванні господарського життя будь-якого суспільства зумовлена довічною суперечністю розвитку людської цивілізації – між безмежними, постійно зростаючими потребами людей, які необхідно задовольнити, і обмеженими, рідкісними економічними ресурсами.

У повсякденному економічному житті кожного суспільства перед господарюючими суб'єктами, зокрема перед державою, постійно виникає багато дилем, альтернативних варіантів розвитку продуктивних сил, застосування обмежених ресурсів, щодо яких потрібно приймати оптимальні рішення і робити обгрунтований вибір. Будь-яке суспільство стикається з необхідністю розв'язання тріади основних проблем економіки (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Тріада проблем економіки

Що?	Як?	Для кого?
Які з можливих товарів і послуг мають бути вироблені протягом певного періоду часу і в якій	Як виробляти товари і послуги, тобто ким, за допомогою яких ресурсів та їх комбінацій, на основі	Для кого вироблятимуться товари і послуги, хто їх буде купувати і сплачувати, хто має розподіляти валовий

кількості	яких технологій?	національний дохід?
-----------	------------------	---------------------

Для вирішення економічних проблем, визначення критеріїв економічної ефективності і справедливості суспільство організовує у певний спосіб господарське життя і створює відповідні економічні системи.

Економічна система – складова суспільної системи, що безпосередньо пов'язана з виробництвом матеріальних і духовних благ, цінностей, які забезпечують умови нормальної життєдіяльності людини.

Економічна система має три основні ланки, підсистеми:

- економічну структуру продуктивних сил суспільства,
- систему економічних відносин і
- механізм координування (регулювання).

Розрізняють три типи регулювання господарського життя суспільства (табл. 1.2.).

Таблиця 1.2

Типи регулювання

<i>Ринкове</i>	<i>Державне</i>	<i>Змішане</i>
Процес формування пропорцій економічного розвитку ринковими методами	Процес формування пропорцій економічного розвитку директивними, адміністративними методами	Процес формування пропорцій економічного розвитку ринковими та адміністративними методами

Ринкове саморегулювання базується на принципах економічної свободи, вільної взаємодії попиту і пропозиції, вільного ціноутворення, конкуренції. Вважається, що ринкове саморегулювання економіки найоптимальнішим чином встановлює пропорції економічного розвитку, певну відповідність між структурою суспільних потреб і структурою суспільного продукту.

Державне (планове) регулювання - жорстко централізоване державне управління соціально-економічним розвитком країни на основі директивного плану.

Змішане регулювання - поєднання механізмів ринкового саморегулювання та державного регулювання.

Важливе практичне значення має проблема раціонального співвідношення ринку та держави, яке не є сталим і залежить від багатьох умов: рівня економічного розвитку, специфіки виробництва, менталітету нації та інші. Міра державного «втручання» в економіку в різних країнах неоднакова. Вона залежить від багатьох факторів: історичних, політичних, ідеологічних тощо.

Для коригування недоліків ринку держава виконує низку економічних функцій - відносно сталі напрями діяльності держави, в яких втілюється її сутність і призначення, цілі, завдання та властиві їй засоби регулювання ринкових процесів.

Різними економістами вказуються різні переліки функцій. Окремі фахівці зводять їх до трьох основних: законодавчої, стабілізуючої, розподільчої функцій.

Законодавча функція – розробка системи економічних, соціальних та організаційно-господарських законів та підзаконних актів, які створюють певні правові засади ринкової економіки.

Стабілізуюча функція – підтримання рівня зайнятості та цінової рівноваги, стимулювання економічного зростання.

Розподільча функція стосується перерозподілу доходів та ефективного розміщення ресурсів у ринковій економіці. Для здійснення цієї функції держава здійснює перерозподіл доходів на користь малозабезпечених, застосовує відповідну фінансову та податкову політики, політику регулювання цін; встановлює та контролює мінімальну заробітну плату; забезпечує виробництво та постачання суспільних благ.

Окрім основних функцій, держава здійснює й інші функції, перелік яких зростає з посиленням ролі держави в регулюванні економіки.

Класифікація функцій держави не має однозначного характеру. Поданий перелік не вичерпує усього їх різноманіття. Крім того, реалізація

ринкових реформ в економіці зумовлює необхідність здійснення державою додаткових функцій, визначає особливості її регулювальної діяльності.

В трансформаційній економіці інакше, ніж за розвинутих ринкових систем господарювання, відбувається поєднання засобів державного регулювання і саморегулювних ринкових механізмів. В процесі ринкових перетворень здійснюється поступовий перехід від тотального адміністративного контролю до використання гнучкіших економічних важелів впливу, ринкових інструментів регулювання (вільне ціноутворення, конкуренція).

Тому пріоритетними напрямками запровадження системи регулювання в трансформаційній економіці стають пошук раціонального поєднання прямих і опосередкованих методів впливу, визначення оптимального рівня централізації та децентралізації відповідної державно-управлінської діяльності, урізноманітнення форм її втілення.

Різноманітність та багатогранність функцій держави в ринковій економіці потребують упорядкування, узгодження, координування діяльності, пов'язаної із їх втіленням, тобто активного впливу держави на ринкові процеси і відносини з метою корегування поведінки господарюючих суб'єктів та результатів роботи ринку, тобто запровадження системи державного регулювання економіки.

Це регулювання виступає сукупністю форм і методів цілеспрямованого впливу органів державної влади на розвиток економічної системи суспільства, її продуктивних сил, техніко-організаційних і соціально-економічних відносин стосовно їх стабілізації та пристосування до економічних умов, які постійно змінюються.

При цьому регулювальний вплив держави розуміють у широкому значенні – спрямований, з одного боку, на стимулювання, заохочення, пришвидшення, посилення бажаних явищ, з іншого, - на стримування, сповільнення, послаблення, обмеження негативних чинників розвитку економіки.

Оскільки державне регулювання економіки є різноплановим явищем, спектр підходів до його визначення досить широкий. Їх узальнення дозволяє визначити цей феномен таким чином:

Державне регулювання економіки – вплив держави на економічні об'єкти та процеси, осіб, які беруть у них участь, з метою надання цим процесам організованого характеру, упорядкування дій економічних суб'єктів, відстоювання державних та суспільних інтересів.

Розуміння сутті державного регулювання історично змінювалося. В історії становлення державного регулювання економіки виокремлюють три, (окремі фахівці – чотири) основні етапи.

I етап (XIX ст. – перше десятиліття XX ст.) – домінування ринку вільної конкуренції і спроби пошуку адекватних засобів державного регулювання економіки у разі його неефективності. Державне регулювання зводилося до мінімуму і носило епізодичний характер.

II етап (10-ті роки – перша половина 50-х рр. XX ст.) – несистемне використання державного регулювання економіки. Його використовували лише в періоди кризового стану економічної системи, коли нормальні процеси ринкового кругообігу капіталу та суспільного відтворення були неможливими або обмеженими з об'єктивних або політичних причин. Державне регулювання зводилося до втілення конкретних програм уряду.

III етап (перша половина 50-х років XX ст. – початок XXI ст.) – системне державне регулювання економіки. Різноманітні теоретичні моделі державного регулювання економіки широко впроваджують у країнах із різними ступенями розвитку ринкових відносин. В цей період стали розгалуженими цілі державного регулювання: від антикризових заходів до забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку країни, її конкурентоспроможності.

IV етап (кінець першого десятиліття XXI ст. по цей час) посилення взаємодії національних систем регулювання економіки з глобальними

регуляторами, стрімке зростання ролі фінансових ринків у підтримці розвитку світогосподарських зв'язків.

Сутність державного регулювання економіки відображають його цілі. На кожному історичному етапі вони залежать від багатьох чинників: ступеня загального розвитку економіки; структури економіки на сучасному етапі та бажаної в майбутньому; міри участі країни і міжнародному поділі праці.

Класичними цілями державного регулювання економіки розглядають:

- економічний розвиток;
- повна зайнятість;
- економічна ефективність;
- стабільний рівень цін;
- справедливий розподіл доходів;
- збалансованість торговельного балансу;
- забезпечення конкурентоздатності вітчизняних товарів на світовому ринку.

Забезпечити системність, послідовність та узгодженість дій у процесі державного впливу на процеси розвитку економіки дозволяє дотримання певних принципів державно-регулюючої діяльності.

Принципи державного регулювання економіки – істотні, стійкі закономірності, відношення або взаємозв'язки управлінської діяльності як фундаментальні, науково обґрунтовані, а у деяких випадках і законодавчо закріплені положення.

На практиці принципи державного регулювання економіки набувають характеру норм, правил поведінки, за якими діють його суб'єкти відповідно до соціально-економічних умов, що склалися у суспільстві.

Тема 2.

Моделі державного впливу на процеси економічного розвитку

1. Моделювання державного регулювання економіки.

2. Кейнсіанські моделі державного регулювання економіки.

3. *Монетарні моделі державного регулювання економіки.*

4. *Економічний лібералізм та економічний дирижізм*

***Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 27; 34; 35]***

Стислий виклад основного матеріалу.

Під моделями державного регулювання економіки розуміються певні описи відповідної системи, які відображають найбільш суттєві групи її властивостей. Між моделлю і реальною системою державного регулювання існує певна подібність, яка виявляється у подібності характеристик або функцій. Модель державного регулювання економіки повинна охоплювати найтипівші інструменти, методи, форми і механізми, що використовуються в зазначеній системі їх найважливіші зв'язки і ознаки.

Модель державного регулювання економіки – опис системи, що відображає найсуттєвіші її властивості та відтворює у спрощеному вигляді структуру, найважливіші взаємозв'язки і відносини між її елементами, допомагає визначити тип державного регулювального впливу на економічні процеси та явища.

Поняття “модель державного регулювання економіки” можна розглядати принаймні з двох основних позицій. По-перше, як узагальнене відображення конкретної системи забезпечення управлінського впливу держави, що втілена в практиці господарювання тієї або іншої країни. По-друге, як результат теоретичного осмислення і аналізу цільових орієнтирів, пріоритетів державного впливу на господарські процеси та реально існуючих засобів їх забезпечення. У першому випадку різноманіття моделей державного регулювання економіки визначається тим, що кожна з них відбиває конкретно-історичні умови, особливості соціально-економічного розвитку і навіть політичної ситуації у тій чи іншій країні. З цих позицій можна виокремити американську, французьку, японську, шведську, південнокорейську та інші моделі державного регулювання економіки.

У другому ж випадку йдеться про певні підсумки наукового пізнання відповідних явищ і процесів, усвідомлення їх найбільш істотних властивостей. У цьому розумінні відповідно до існуючих концепцій і напрямів розвитку сучасної економічної думки розрізняються кейнсіанські (некейнсіанські, посткейнсіанські), неокласичні, неоліберальні, інституційні та інші теоретичні моделі забезпечення регуляторного впливу на розвиток економіки. У практиці регулювання економіки кожної країни прослідковується схильність до використання принципів рекомендацій певних наукових шкіл.

Під впливом глобалізаційних процесів, а особливо у зв'язку із пошуком варіантів здійснення ефективних антикризових заходів (в т.ч. – на наддержавному рівні) спостерігається тенденція щодо конвергенції (зближення), поєднання елементів різних моделей, зокрема, їх базових, вихідних характеристик забезпечення державного впливу на розвиток економічної сфери.

Формування кейнсіанських моделей державного регулювання економіки пов'язується насамперед із потребою знаходження адекватних засобів виходу з кризи 1929-1933 рр., яка охопила майже всі провідні країни світу. Радикальний підхід у вирішенні проблеми забезпечення стабільності розвитку ринкової економіки був запропонований Дж.М.Кейнсом в книзі “Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей” (1936 р.). Він обґрунтував принципове нове трактування механізму функціонування ринкової системи, який передбачає активну участь держави в регулюванні господарських процесів. Кейнс довів, що конкурентна ринкова економіка не може забезпечити автоматичне відновлення рівноваги за умови повного використання ресурсів. Економічна система в принципі нерівноважна і попит не зростає автоматично за пропозицією. За Кейнсом, досягнення повної зайнятості ресурсів в економіці можливе лише за наявності ефективного попиту. Під ним розуміється та величина сукупного попиту на реальний обсяг національного виробництва, при якій підприємці сподіваються

отримати максимальний прибуток. Зростання сукупного попиту гальмують два фактори. Перший – психологія споживачів. Кейнс вивів основний психологічний закон: “люди схильні, як правило, збільшувати своє споживання зі зростанням доходу, але не в той мірі, в якій зростає дохід”. Схильність до споживання знижується, а схильність до збереження зростає. Другий негативний фактор – зниження ефективності інвестицій капіталу. Зі збільшенням розмірів нагромадженого капіталу норма прибутку знижується пропорційно закону спадної продуктивності капіталу.

Вихід з такого становища Кейнс вбачав у збільшенні інвестицій, відводячи їм вирішальну роль у розширенні ефективного сукупного попиту. Для збільшення інвестицій необхідно, по-перше, знизити ставку відсотка на кредити, по-друге, збільшити державні витрати (розширити державні закупки товарів і послуг, державного інвестування), по-третє, підняти рівень ефективності капіталовкладень. З цією метою Кейнс пропонував два механізми управління ефективним попитом – грошово-кредитний і бюджетний, віддаючи перевагу останньому.

Модель державного регулювання економіки, запропонована Дж.М.Кейнсом, більшою чи меншою мірою здійснювалась у 40-60 ті рр. ХХ ст. у всіх розвинутих країнах світу. Вона дала поштовх для розвитку нових теоретичних - некейнсіанських і посткейнсіанських - концепцій забезпечення регулюючого впливу на ринкові господарські процеси і відносини.

У 70-ті рр. ХХ ст. умови відтворення капіталу різко змінилися: світова енергетична криза 1974-1975 рр. супроводжувалась зростаючою високою інфляцією разом із зростаючим безробіттям та падінням виробництва. Такий хід подій спростував один з основних постулатів кейнсіанської теорії, згідно з яким інфляція і безробіття – взаємовиключні явища. Це актуалізувало необхідність пошуку нових теоретичних підходів до забезпечення економічного розвитку з урахуванням існуючих реалій господарського

життя, результатом яких стала розробка монетарної моделі державного регулювання економіки.

Ця модель була запропонована представниками Чикагського університету на чолі з М.Фрідменом, лауреатом Нобелівської премії (1976 р.). Всю різноманітність причин, що призводили до економічної нестабільності, циклічних коливань, неповної зайнятості, вони зводили до єдиного – грошового – чинника, який відіграє вирішальну роль у забезпеченні рівноваги в економічній сфері.

Вихідним методологічним положенням монетаризму було твердження про те, що ринкова система здатна автоматично на основі саморегулювання приводити себе до стану рівноваги. Ринок має внутрішній механізм, який амортизує вплив зовнішніх чинників, і головну роль в цьому механізмі відіграють ціни. Орієнтуючись на них, виробники визначають обсяги випуску продукції, а споживачі – обсяги закупівель. Основним і практично єдиним фактором, що визначає рівень і динаміку цін, є величина грошової маси, тобто кількість грошей у обігу. Грошова маса, в свою чергу, визначається величиною попиту на гроші, пропонованого домогосподарствами і фірмами. Порушення рівноваги між попитом на гроші та їх пропозицією викликають або кризові падіння виробництва у випадку відставання грошової маси від потреби в грошах, або інфляційне зростання цін у випадку надмірної грошової пропозиції. Тому, хоча ринкову систему монетаристи вважали достатньо стійкою і здатною до саморегуляції, вони все ж таки визнавали необхідним вплив держави на перебіг господарських процесів. Він має спрямовуватися насамперед на формування ефективної сукупної пропозиції, а забезпечуватися завдяки невпинному додержанню так званого “грошового правила”. Суть його полягає у рівномірному збільшенні грошової маси на певну величину (3-5% у рік) незалежно від стану кон'юнктури, фаз циклу і т.п. Цей оптимальний приріст кількості грошей виводиться з довгострокових тенденцій росту валового національного доходу і швидкості обігу грошей. Всі інші макроекономічні показники (у т.ч. - рівень

зайнятості, розміри інвестицій), не повинні бути об'єктами регулювання, а мають автоматично підлаштовуватися під рівень цін, який підтримується завдяки контролю держави над грошовою масою.

Монетарна модель була на практиці апробована у США. Елементи монетарної концепції застосовувалися в ході реформування економіки Великобританії. Монетарні рекомендації свого часу також привабили реформаторів у країнах з перехідною економікою. Однак у цьому випадку результати виявилися менш вражаючими. Перехідна економіка за своєю суттю нестабільна і невизначена, у той час як вихідним положенням монетаристської доктрини є стабільність і незмінність економічної системи. Як наслідок, рецепти монетарної школи не змогли допомогти у вирішенні всіх складних проблем країн з перехідною економікою. Та й в країнах із сталим ринковими відносинами однобічність підходів монетаристів з часом викликала справедливую критику і спонукала до пошуку більш гнучких і переконливих варіантів регулювання господарських процесів, зокрема, шляхом раціонального поєднання монетарних та кейнсіанських засобів впливу.

З урахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх чинників у практиці господарювання різних країн світу можна виокремити принаймні дві основні моделі державного регулювання економіки – економічний лібералізм та економічний дирижизм.

В основу моделі економічного лібералізму покладена концепція саморегульованості і самодостатності ринкової економіки, ідеологія монетаризму. Вона передбачає втручання держави в економіку за залишковим принципом, тобто втручання у ті процеси, які не в змозі ефективно врегулювати ринок відповідно до потреб суспільства. Державні інвестиції спрямовуються здебільшого у капіталомісткі галузі та такі, що не викликають інтересу у приватного сектора. За цих обставин державний сектор і бюджетні витрати є порівняно невеликими. До цієї моделі

державного регулювання економіки тяжіють США, Канада, Великобританія, Австралія та деякі інші країни.

Модель економічного дирижизму базується на досить широкій безпосередній участі держави у виробництві товарів і послуг, на кейнсіанських конструкціях. Державний сектор в цьому разі відіграє значну роль, а бюджет розглядається як основний засіб впливу на попит і витрачається переважно на інвестиції та структурні зміни. Ця модель забезпечення регулюючого впливу держави на розвиток економічної сфери знайшла впровадження у практиці господарювання Франції, Японії, Швеції, Австрії та деяких інших країн.

Зазначені моделі не вичерпують всього різноманіття систем державного регулювання економіки, запроваджених в практиці господарювання різних країн світу. Між цими “крайніми” моделями можна виділити численні національні різновиди їх втілення відповідно до різних ознак внутрішнього або зовнішнього впливу, взятих за основу структуризації.

Свої особливості має й український варіант регулювання економіки з боку держави та її інституцій. Вони зумовлюються в першу чергу масштабами поширення і специфікою організації діяльності підприємств і організацій державного і приватного секторів національної економіки.

Зіставлення моделей дає змогу сформулювати загальну тенденцію їх розвитку, яка пов'язана з поступовим посиленням (хоча й не завжди однаковими темпами) державного впливу на ринкові процеси і відносини. Причому структура форм і методів державного регулювання невинно змінюється у напрямі збільшення значення їх економічної складової за одночасного зменшення ролі суто адміністративної. Усвідомлення цих змін допомагає виваженіше проаналізувати доцільні межі державного впливу та визначити основні принципи його здійснення в сучасних умовах господарювання.

Тема 3.

Економічна політика як засаднича основа впливу на економічні процеси

1. *Сутність, цілі та принципи економічної політики*
2. *Суб'єкти формування та напрями економічної політики*
3. *Стратегія і тактика як форми реалізації економічної політики*

***Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 27; 34; 35]***

Стислий виклад основного матеріалу.

Науково обґрунтована економічна політика, що враховує та узгоджує інтереси різних груп господарюючих суб'єктів, стає визначальним фактором соціально-економічного прогресу будь-якої країни.

Економічна політика діє як інструмент для надання бажаних характеристик економічній системі.

Економічна політика - взаємопов'язана система довгострокових і поточних цілей економічного розвитку, що визначені державою, комплекс відповідних державних рішень (законів, постанов, інших нормативних актів) та заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням державної влади у сфері економіки.

Характер і зміст цілей економічної політики залежить від об'єктивних факторів. При цьому для кожного конкретного періоду цілі визначаються проблемами, які потрібно розв'язати. Цілі економічної політики можна класифікувати у різний спосіб.

Кінцеві економічні цілі вказують у концепціях економічної політики держави, урядових програмах. Такі цілі відображають найважливіші завдання суспільства, характеризують його економічний і політичний устрій. Для досягнення кінцевих цілей встановлюють проміжні цілі, що відрізняються короткотривалістю досягнення, спрямованістю на розв'язання окремих проблем. Поточні цілі передбачають удосконалення певного параметра економічного процесу і потребують оперативного реагування.

Розроблення та реалізація економічної політики ґрунтується на певних принципах, загальних положеннях, зокрема таких як:

науковості - визначається тим, наскільки повно в ній ураховано об'єктивні економічні закони і механізми їх дії, виявляється в об'єктивності та прагненні максимально позбутися суб'єктивних підходів;

комплексність/системність - здійснення економічних заходів, урахування механізму взаємодії економіки з іншими сферами суспільства: політичною, соціальною. Розв'язання окремих проблем чи захист інтересів певних суб'єктів призводить до порушення комплексності;

реалізм у встановленні цілей та інструментів - чітке прорахування наслідків застосування того чи іншого інструменту для досягнення встановленої цілі;

конкретно-історичний підхід до розроблення економічної політики - економічна політика не може бути універсальною за змістом для усіх країн і навіть для окремої країни на різних етапах розвитку. Цілі економічної політики змінюються з розвитком економічної системи, відповідно мають змінюватися і програми економічної політики. Слід оперативно реагувати на зміну економічних умов і вносити відповідні корективи у програми;

альтернативність - економічна політика має враховувати різні варіанти економічного розвитку країни.

Економічну політику формують певні суб'єкти: державні і недержавні актори. Суб'єкти економічної політики поділяють на носіїв, виразників і виконавців економічних інтересів.

Носії економічних інтересів – це соціальні групи, які відрізняються особливими інтересами, обумовленими їхнім соціально-економічним становищем, належністю до певної території або виду діяльності. Такими суб'єктами можуть бути працівники певного підприємства, виду діяльності, об'єднані у профспілки; територіальні громади адміністративних одиниць; соціальні класи. Найбільшим носієм економічних інтересів є суспільство. Будь-яке суспільство прагне до підвищення свого добробуту, фінансової,

політичної соціальної стабільності. Суспільство загалом та його складові елементи впливають на виразників та виконавців економічних інтересів.

Виразники економічних інтересів - об'єднання носіїв економічних інтересів, які ставлять собі за мету захист певних інтересів і здійснюють для цього активний вплив на державну економічну політику. Ця група може не брати безпосередньої участі в її розробленні, але суттєво впливає на цей процес. До них належать партії, політичні рухи, профспілки, громадські організації, засоби масової інформації тощо. Вони впливають на діяльність третьої групи суб'єктів економічної політики - виконавців економічних інтересів.

Виконавці економічних інтересів – це суб'єкти, які ухвалюють і реалізують ту чи іншу програму економічної політики. Повноваження цих суб'єктів мають бути закріплені законом. Головним виконавцем у процесі формування та реалізації економічної політики є держава в особі органів влади. Оскільки інституційну основу економічної політики забезпечує система публічного управління в економічній сфері, його суб'єкти є водночас і виконавцями економічних інтересів при розробленні та реалізації економічної політики.

Узгодження дій різних суб'єктів щодо здійснення економічної політики забезпечується за допомогою чіткого визначення сфер компетенції, підзвітності та відповідальності кожного суб'єкта, встановлення інституційних механізмів узгодження рішень, координації заходів, які здійснюють різні суб'єкти економічної політики.

Різноманітність економічних інтересів окремих соціальних груп та суспільства загалом зумовлює необхідність розроблення та реалізації економічної політики в різних напрямках. Конкретні напрями, форми, масштаби державної економічної політики зумовлені характером і гостротою економічних і соціальних проблем у певній країні в конкретний період.

В Україні основні напрями економічної політики визначені Господарським кодексом. Основою їх виокремлення є сфера економічної діяльності, на яку спрямовуються заходи держави.

Цілісного підходу слід дотримуватися не лише стосовно сукупності її напрямів, а й стосовно окремого напрямку, зміст якого невіддільний від загального змісту економічної політики і стратегії розвитку держави.

Економічна стратегія – всебічний комплексний план (програма), спрямований на досягнення ієрархічно організованих довгострокових цілей, що охоплює напрями, завдання та пріоритети економічного розвитку держави, пов'язані із задоволенням соціально-економічних потреб суспільства і зіставленні з можливостями та поточним станом економічної системи.

Типовими цілями економічної стратегії можуть бути економічне зростання і підвищення економічної ефективності розвитку національного господарства, досягнення оптимального рівня зайнятості і стабільних цін, забезпечення зростання доходів населення і соціальної справедливості, досягнення екологічної рівноваги тощо. Розробляють також специфічні цілі, зумовлені особливим станом економічної системи: розвиток ефективних інститутів, модернізація економіки, завоювання нових ринків тощо. Економічну стратегію розробляють переважно як соціально-економічну програму суб'єктів політики.

Цілі, які ставить держава, стають компонентами економічної стратегії тільки у тому разі, якщо вони суміжні із засобами їх досягнення, тобто ресурсами. Їх треба ретельно вибудовувати і ранжувати за часом реалізації, а також опрацьовувати у розрізі територіального простору економіки. Для реалізації економічної стратегії держави залежно від конкретних особливостей економіки її поточного стану використовують різні інструменти економічного регулювання.

Економічну стратегію обов'язково деталізують в економічній тактиці.

Економічна тактика – сукупність форм і методів реалізації економічної стратегії, комплекс заходів впливу держави на перебіг конкретних економічних процесів з метою надання їм параметрів, які визначені завданнями економічної стратегії.

Економічна тактика визначає цілі, які необхідно досягти найближчим часом, а також визначає сукупність поточних господарсько-політичних завдань. Економічна тактика передбачає забезпечення господарським механізмом цілей і напрямів стратегічного розвитку держави. У розвинутих країнах економічна тактика ґрунтується переважно на використанні грошово-кредитних та бюджетно-податкових інструментів, які доповнюються заходами в інших сферах економічної діяльності.

Економічна стратегія та економічна тактика визначені як форми реалізації економічної політики в Україні у Господарському кодексі. Поділ на ці дві форми відбувається за критеріями масштабності завдань, які передбачено розв'язати у процесі реалізації економічної політики, а також тривалості часу для досягнення визначених цілей.

Цілі та напрями економічної політики держави відображають у політичних документах. В Україні до них належать довгострокові, середньострокові прогностичні та програмні документи, в яких визначають цілі і пріоритети соціально-економічного розвитку та заходи, які необхідно здійснити для їх досягнення.

Тема 4.

Система планування економічного розвитку

- 1. Сутність, методи та моделі соціально-економічного прогнозування.*
- 2. Зміст державного програмування, види програм*
- 3. Макроекономічне планування у системі державного регулювання економіки*

Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 27; 34; 35]

Стислий виклад основного матеріалу.

Виконання функцій державного регулювання економічними процесами вимагає прогнозування на всіх рівнях управління наслідків значної кількості економічних явищ для ефективного вирішення наявних проблем.

Прогнозування соціально-економічного розвитку – форма державного регулювання економіки, вид діяльності суб'єктів державного регулювання, суть якої полягає у виробленні науково обґрунтованого судження про можливий стан, напрями і тенденції розвитку об'єкта регулювання у майбутньому прогнозу.

Прогноз економічного та соціального розвитку країни – це система кількісних показників та якісних характеристик розвитку макроекономічної ситуації у країні на визначений період, що охоплює формування структури економіки та соціальної інфраструктури, обсягів виробництва товарів і послуг та їх споживання, зовнішньоекономічної діяльності.

Прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень органами законодавчої і виконавчої влади, місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів.

Державне прогнозування соціально-економічного розвитку застосовують як самостійну форму державного регулювання і як науково-аналітичну стадію (етап планування та програмування).

До принципів прогнозування фахівці відносять:

- цілісність - взаємоузгодженість прогнозних документів економічного і соціального розвитку країни, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньотерміновий періоди;

- об'єктивність - прогнози документи розробляються на основі даних органів державної статистики, уповноважених органів влади з питань економічної політики, органів місцевого самоврядування;

- науковість - розроблення прогнозних документів економічного і соціального розвитку на науковій основі, постійне удосконалення методології та використанням світового досвіду;

- гласність - доступність для громадськості;

- самостійність - відповідальність місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за розроблення, затвердження та виконання прогнозних документів відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

- рівність - дотримання прав та врахування інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності;

- дотримання загальнодержавних інтересів - забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави.

В економічній теорії та практиці існують різні підходи до класифікації прогнозів: за функціональною ознакою (*пошукові, нормативно-цільові*; за часовою ознакою (*оперативні, короткострокові, середньострокові, довгострокові*); за масштабом об'єкта прогнозування (*глобальні, макроекономічні, макроструктурні, галузеві, регіональні, локальні*).

Методи прогнозування – це сукупність способів і прийомів опрацювання інформації та вироблення висновків щодо розвитку об'єкта у майбутньому.

Методи прогнозування класифікують за різними ознаками, передусім залежно від способу прогнозування і наявності інформаційних даних. Розрізняють фактографічні (*екстраполяції, моделювання*), експертні (*інтерв'ю, написання сценарію, колективної генерації ідей*) та комбінованя методи.

Фактографічні методи ґрунтуються на достатньому інформаційному матеріалі про об'єкт прогнозування та його минулий розвиток. Експертні методи застосовуються у тих випадках, коли інформаційний матеріал, який характеризує розвиток об'єкта у минулому, недостатній. Вони побудовані на інформації, отриманій за оцінками спеціалістів-експертів. Комбіновані методи прогнозування об'єднують експертні та фактографічні методи.

Програмування соціально-економічного розвитку економіки – форма державного регулювання економіки, вид діяльності суб'єктів публічного управління, суть якої полягає у виробленні та запровадженні узгодженого комплексу (програми) дій органів влади і господарюючих суб'єктів, спрямованих на розв'язання взаємопов'язаних цілей шляхом оптимізації витрат часу і ресурсів соціально-економічного розвитку у певний період.

Суть програмування полягає в аналізі стану національної економіки, виявлення проблем, які не можуть вирішити ринкові механізми, розробці та реалізації державних програм.

Державна програма – документ, у якому визначені завдання і пріоритети діяльності учасників її реалізації, напрями і строки запровадження необхідних заходів, способи моніторингу та оцінки ефективності їх досягнення.

Державні програми класифікують за різними ознаками, зокрема:

- за терміном реалізації (довгострокові середньострокові короткострокові);
- за сферою реалізації (загальнонаціональні, спеціальні);
- за змістом програми (економічні, соціальні, науково технічні, екологічні, територіальні/регіональні).

Планування – це специфічна управлінська діяльність з визначення цілей та шляхів їх досягнення.

Макроекономічне планування – форма державного регулювання економіки, вид діяльності суб'єктів публічного управління у сфері економіки, суть якої полягає у визначенні цільових орієнтирів розвитку економіки та

комплексу заходів, спрямованих на їх досягнення відповідно до існуючої кон'юнктури та ринкових умов і правил економічної поведінки.

Основні функції макроекономічного планування:

- конкретизація цілей та пріоритетів державного впливу на розвиток економіки;
- забезпечення оптимального розвитку економіки, її збалансованості та пропорційності;
- координування економічної діяльності суб'єктів господарювання;
- контроль за процесом реалізації цілей і завдань економічної політики, оперативне втручання в господарські процеси або зміна завдань політики.

Види макроекономічних планів:

- за часовими параметрами: поточні (до 1 року), середньострокові (3-5 років), довгострокові (7-15 років);
- за масштабом охоплення: народногосподарські, регіональні (територіальні), галузеві, секторальні;
- за об'єктом планування: економічні, соціальні, науково-технічні, екологічні, інвестиційні;
- за змістом плану: стратегічні (спрямовані на розв'язання найактуальніших, стратегічно важливих проблем розвитку економіки), тактичні (інструмент реалізації стратегічних цілей і завдань з можливістю внесення корективів до переліку заходів, порядку, процедур, строків прийняття та впровадження рішень, розподілу ресурсів, складу виконавців);
- за формою розроблення та втілення: директивні (похідна форма – індирективні), індикативні (похідна форма – регулятивні).

Останні відрізняються виконавцями плану, функціями розроблення, плановою метою та завданнями, процедурами складання планів, стимулюванням виконання планів, відповідальністю за результати виконання планів, використанням ресурсів.

Тема 5.

Права власності як основа функціонування економічної системи та об'єкт державного впливу

1. *Власність та права власності.*
2. *Специфікація та державний захист прав власності.*
3. *Типи, форми та види власності.*
4. *Нормативно-правові засади власності в Україні..*

*Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 27; 34; 35]*

Стислий виклад основного матеріалу.

Категорія «власність» є одним із найбільш складних і суперечливих понять. Власності відводиться центральне місце в економічній системі, зокрема, вона визначає соціальну структуру суспільства, зумовлює специфіку управління економічними процесами, встановлює характер використання та споживання створеного в процесі виробництва продукту. Найчастіше поняття «власність» ототожнюють з привласненням. Відносини привласнення в багатьох концепціях власності вважаються базовими. Привласнення вказує, кому належать блага, як вони розподіляються і з якою метою використовуються.

Відносини власності виявляються через суб'єкти та об'єкти власності.

Об'єкти власності – це все те, що можна привласнити чи відчужити: засоби виробництва в усіх галузях економіки, нерухомість, предмети особистого споживання та домашнього вжитку, гроші, цінні папери, дорогоцінні метали та вироби з них, інтелектуальна власність, культурні та історичні цінності.

Суб'єкти власності – це персоніфіковані носії відносин власності: держава в особі органів державного управління, муніципалітети (органи

місцевого управління та самоврядування), юридичні особи, окрема особа (індивідуум) – людина як носій майнових і немайнових прав та обов'язків.

Власність виражає об'єктивні та суб'єктивні відносини між людьми з приводу привласнення обмежених ресурсів. Ці відносини люди починають свідомо відтворювати в найзручніших для них правилах привласнення. Вказані правила поступово перетворюються на набір прав з використання ресурсів. Права власності дозволяють виключити інших суб'єктів від користування обмеженими ресурсами та вільно і самостійно розпоряджатися ними. У той же час права власності визначають залежність власника від інших людей, які, з одного боку, повинні дотримуватися недоторканності їхньої власності, а з іншого — спільно допомагати захищати власність від небажаних дій.

Як суспільний інститут права власності — це правила поведінки, яких кожний суб'єкт повинен дотримуватися у своєму ставленні до інших суб'єктів, що призводить до необхідності впорядкування їх взаємовідносин, в тому числі з боку держави. Для кожного окремого суб'єкта права власності виражають сукупність повноважень, що дозволяють ті чи інші методи використання конкретних благ на основі зіставлення індивідуальних вигод та втрат.

Універсальне тлумачення такого права визначалось за допомогою формування своєрідного переліку правомочностей¹ власника. З часів римського права трьома основними правомочностями є так звана тріада власності: володіння, користування, розпорядження.

Володіння характеризує необмежену у часі належність об'єкта власності певному суб'єкту, фактичне панування суб'єкта власності над об'єктом власності. Володіння – головна передумова власності. Але саме по собі володіння ще не означає власності в її повному економічному змісті.

---

¹Правомочність — захищена законом можливість громадян чи юридичних осіб діяти певним чином при здійсненні належних їм прав, у тому числі користуватися матеріальними і духовними благами. Це — право на «власні», юридично значимі дії.

Володіти можна і пасивно. Володіння тільки фіксує об'єкт власності. Володіння цінне тим, що дає можливість розпоряджатися майном.

Користування є процесом виробничого застосування і споживання корисних властивостей об'єкта власності відповідно до його функціонального призначення, а також створених за його допомогою благ.

Розпорядження - вища і всеохоплююча категорія прав власності, яка передбачає, що розпорядник об'єкта є його повним власником, отже, має право самостійно вирішувати долю певного об'єкта (використовувати, продавати, обмінювати, здавати в оренду, дарувати, ліквідувати тощо) або делегувати таке право іншим суб'єктам ринкової системи.

Розглянуту тріаду прав власності досі використовують у континентальному (цивільному) праві.

В англосаксонській правовій традиції (загальне право) права власності специфікуються ширше. Специфікація – це точний набір правомочності власника. Підхід загального права до специфікації права власності гнучкіший та еластичніший, що робить його особливо ефективним при укладанні складних угод на ринку. *Власність* розглядають як складний пучок *правомочностей*, які розподілені в неоднакових пропорціях між різними суб'єктами. Тобто правомочності на один і той самий ресурс можуть належати різним суб'єктам. Вважається, що право власності повністю специфіковане, коли у кожній правомочності є свій винятковий власник, а доступ до неї в інших суб'єктів обмежений.

Існують різні підходи до визначення пучка повноважень. Англійський дослідник А.Оноре запропонував визначення права власності, до складу якого належить 11 правомочностей:

- 1) право володіння – винятковий фізичний контроль над річчю або право виняткового користування нею;
- 2) право використання – застосування корисних властивостей благ для себе;

3) право управління – право вирішувати, як і ким може бути використана річ;

4) право на дохід, тобто можливість отримувати результати від використання;

5) право суверена – право на відчуження, споживання, витрату на свій розсуд, зміну або знищення речі;

6) право на безпеку, тобто захист від експропріації (примусового позбавлення) блага та від шкоди з боку інших суб'єктів;

7) право передавати річ у спадок;

8) право на безстрокове володіння благом;

9) заборона використовувати річ способом, що призводить до шкоди зовнішньому середовищу;

10) право на відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість стягувати благо у сплату боргу;

11) право на відновлення порушеної правочинності.

В основі формування певного набору прав знаходяться його економічна цінність, вигоди та привілеї, які отримують конкретні одержувачі прав. Всі зрушення у законодавстві фактично перебудовують набір повноважень, якими володіють економічні суб'єкти, а отже, змінюють обсяг ресурсів і рівень добробуту суспільства в цілому.

Абсолютно ідеальної, повністю та однозначно визначеної, надійно захищеної та стабільної системи прав власності не існує. Але впевнено можна стверджувати, що правова система власності розвинутих країн із високим рівнем специфікації переважає над системами цих відносин у перехідних економіках, що визначає напрями подальшої трансформації останніх.

Економічна теорія права виокремлює три основні форми захисту правомочностей: правило власності, правило відповідальності та правило невідчужування.

Правило власності означає, що правомочність можна отримати тільки від його володаря в результаті взаємовигідної добровільної угоди. Це гарантує, що обмін буде здійснено ефективно, бо власник завжди зацікавлений у найвищій цінності свого майна. Права власності у цьому разі захищаються шляхом покарання особи, яка використовує чужу власність або пошкоджує її без згоди власника.

Якщо діє *правило відповідальності*, то згоди власника на відчуження правомочностей не вимагається, але має бути виплачена компенсація за відчуження у розмірі, встановленому законодавцем. У цьому разі компенсація стає заходом захисту власності.

Згідно з *правилом невідчужування* правомочність є невідчужуваною, якщо її передавання забороняється навіть за наявності добровільної згоди між сторонами договору.

Множина можливих комбінацій різних правомочностей, що закріплюються за певним власником, зумовлює різноманітність типів, форм та видів власності.

Тип власності визначає узагальнені принципи її функціонування, сутність характеру взаємодії об'єкта і суб'єкта власності.

Форма власності – це стійка система економічних відносин і господарських зв'язків, що обумовлює відповідний спосіб та механізм взаємодії об'єкта і суб'єкта власності.

Вид власності характеризується конкретним способом привласнення благ та методами господарювання.

Існує три основні типи власності – приватна, суспільна і змішана. Приватна власність – це такий тип власності, коли виключне право на володіння, користування і розпорядження об'єктом власності та отримання доходу належить приватній особі.

Відмінною рисою приватної власності є те, що власник безпосередньо здійснює і реалізує право володіння, розпорядження, використання і привласнення. Приватний власник розвиває продуктивні сили, а відповідно,

суспільство в цілому. В цьому полягає прогресивне значення приватної власності.

Суспільна власність означає спільне привласнення засобів виробництва і його результатів. Суспільна власність передбачає спільне володіння, розпорядження і виключає індивідуальне. Всі члени суспільства володіють спільно, індивідуально ж – ніхто. Суспільна власність на засоби виробництва зрівнює всіх членів суспільства як співвласників. Вони всі власники. Ніхто не має права на перевагу у володінні.

Змішана власність поєднує різні форми власності – приватну, державну, колективну та інші.

Форми власності не є незмінними. Вони виникають, розвиваються, модифікуються і зникають із зміною і зникненням умов і середовища, в яких вони існують. В основі еволюції форм власності лежить механізм постійного оновлення економічного устрою суспільства.

Сучасна ринкова економіка ґрунтується на розмаїтості форм власності, зокрема таких як державна, колективна, приватно-індивідуальна, тощо.

Державна власність – це така система відносин, за якої абсолютні права на управління і розпорядження власністю здійснюють органи (інститути) державної влади. Вона включає: загальнодержавну та муніципальну (комунальну) власність.

Загальнодержавна власність – це спільна власність усіх громадян країни, яка не поділяється на частки і не персоніфікується між окремими учасниками економічного процесу. Державний сектор економіки має місце в усіх країнах.

Муніципальна (комунальна) власність – це власність, яка перебуває в розпорядженні регіональних органів влади чи управління (області, міста, району, територіальної громади).

Колективна власність – це соціальне (колективне) утворення, яке вступає в економічні відносини від імені певного товариства, в якому об'єднані кілька або багато суб'єктів. Вона включає:

- кооперативну власність – це об'єднана власність членів окремого кооперативу, створена на добровільних засадах для здійснення спільної діяльності;

- власність акціонерного товариства – це майно, придбане за рахунок продажу акцій, одержане в результаті його господарської діяльності;

- власність трудового колективу – спільна власність, передана державою чи іншим суб'єктом у розпорядження колективу підприємства (на умовах викупу чи оренди), яка використовується відповідно до законодавства;

- власність громадських об'єднань - створюється за рахунок власних коштів організацій або шляхом передачі державного майна. Суб'єктами такої власності є партії, профспілки, спортивні товариства, інші громадські організації;

- власність релігійних організацій, яка формується, зокрема, за рахунок пожертвувань громадян.

Приватна власність – це закріплення права контролю економічних ресурсів та життєвих благ за окремими людьми чи групами людей. Вона поділяється на індивідуально-трудова і з найманою працею.

Індивідуально-трудова власність характеризується тим, що фізична особа в підприємницькій діяльності одночасно використовує власні засоби виробництва і свою робочу силу. Вона поділяється на сімейну трудову та одноосібну. Сімейна трудова власність передбачає, що в господарстві використовується праця членів сім'ї (наприклад, фермерське сімейне господарство).

Приватна власність з найманою працею може бути індивідуальною, монополістичною чи корпоративною.

Змішана форма власності формується, коли спільні підприємства з участю юридичних осіб і громадян країни та юридичних осіб і громадян інших держав мають у власності майно, необхідне для здійснення діяльності, визначеної установчими документами. Основними видами змішаної форми

можуть бути державно-колективна, державно-приватна, приватно колективна власність, спільна власність із залученням іноземного капіталу, тощо.

Правові засади власності в Україні визначені Конституцією України та Цивільним кодексом. Згідно з вітчизняними законодавством *правом власності* є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном на власний розсуд. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону, дотримуючись моральних засад суспільства. Усім власникам забезпечуються однакові умови здійснення своїх прав. Держава не втручається у здійснення власником права, його діяльність регулюється лише законом. Власник зобов'язаний утримувати майно, що йому належить, якщо інше не встановлено договором або законом. Ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна несе його власник, якщо інше не передбачено договором або законом.

Цивільним кодексом встановлені такі форми власності в Україні:

- 1) приватна - суб'єктами права власності є фізичні та юридичні особи;
- 2) державна – від імені та в інтересах держави право державної власності здійснюють відповідні органи державної влади
- 3) комунальна власність - суб'єктом права власності є територіальна громада.

Сьогодні в Україні за умов демократизації і ринкової економіки відбуваються істотні зміни у відносинах власності. Всі форми власності є рівноправними і держава створює рівні умови для розвитку всіх форм власності та їх захисту.

На сьогодні приватна власність у вітчизняній економіці домінуюча. Впровадження приватної власності є передумовою та основною складовою формування інституційних ринкових засад становлення нового суспільства.

Важлива роль тут належить державі, яка має беззаперечно гарантувати та захищати права власності. Так, згідно зі статтею 13 Конституції України,

держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, зазначаючи їхню рівність перед законом; згідно зі статтею 41, право приватної власності є непорушним. Водночас розподіл і перерозподіл прав власності має здійснюватися цивілізовано, на ринкових засадах, що забезпечить найвищу ефективність, адже здійснюватиметься у відповідності з конкурентними перевагами, які мають і можуть отримати суб'єкти господарської діяльності. У підсумку це має підвищити загальну ефективність функціонування економіки як системи, яка формує раціональний механізм розподілу власності.

Тема 6.

Державне регулювання підприємницької діяльності економіки

- 1. Система державної підтримки підприємницької діяльності*
- 2. Поняття підприємництва та принципи його здійснення*
- 3. Засоби державного регулювання підприємництва.*
- 4. Державна допомога розвитку малого і середнього бізнесу*

***Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 6; 12; 27; 34; 35]***

Стислий виклад основного матеріалу.

Функціонування і розвиток ринкової системи господарювання базується на принципах утвердження приватної власності, вільної конкуренції і ціноутворення, свободи торгівлі, занять і угод, доступу на ринки. За цих обставин підґрунтям відповідної господарської системи є *приватний сектор* - сукупність підприємств і організацій, що перебувають у приватній або у спільній (колективній) власності окремих осіб та їх об'єднань.

Особливим типом господарювання, де головним суб'єктом є підприємець, який раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на

інноваційній основі і власній відповідальності, організує і керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу є *підприємництво*.

Виникнення і розвиток підприємництва передбачає наявність певних умов, які можна об'єднати в такі основні групи:

– економічні: роздержавлення, приватизація, ліквідація монополізму; необхідність існування ринкової інфраструктури (банки, біржі, постачально-збутові організації, транспортна система тощо); самостійність, свобода вибору і прийняття рішень;

– політичні: стабільність у країні і розвиток процесу демократизації; підвищення авторитету уряду, довіри до нього народу;

– психологічні – наявність сприятливого психологічного клімату серед населення;

– юридичні – наявність юридичних законів, які сприяють розвитку підприємництва, захищають його, підтримують.

Побудова ринкової системи господарювання за своїм цільовим спрямуванням повинна забезпечувати умови для ефективної, суспільно-продуктивної підприємницької діяльності, що вимагає виваженої державної політики в сфері регулювання підприємництва.

Державне регулювання підприємництва – це комплекс правових, організаційних, фінансово-економічних, адміністративних заходів, інструментів і механізмів, які використовуються уповноваженими органами державної влади та державними інституціями з метою координації, упорядкування і розвитку відносин і процесів у зазначеній сфері господарювання.

Головною метою державного регулювання підприємництва є створення необхідних умов для реалізації принципів підприємницької діяльності та забезпечення їх відповідності суспільно-значущим потребам. Специфіка цієї державно-управлінської діяльності зумовлюється цілями і конкретними завданнями її запровадження.

З метою забезпечення належного регулюючого впливу на розвиток процесів і відносин у сфері підприємництва держава використовує різноманітні механізми і, відповідно, методи та інструменти впливу. Так, у зазначеній сфері широко використовуються такі:

- фінансово-економічні (встановлення ставок податків, тарифів, нормативів, обсягів субсидій, дотацій),
- адміністративно-правові (ліцензування, стандартизація, квотування, сертифікація),
- соціально-психологічні (переконання, стандарти етичної поведінки),
- організаційно-правові (встановлення порядку створення і реєстрації підприємства, процедур банкрутства) методи прямого і опосередкованого впливу.

Вони можуть використовуватися постійно або тимчасово; поширюватися на розвиток підприємницького сектору економіки в цілому або лише однієї галузі чи окремого регіону тощо.

Характерними для цієї сфери господарських відносин є застосування таких механізмів державного регулювання як реєстрація відповідних юридичних осіб (фізичних осіб – підприємців), ліцензування відповідної діяльності, сертифікація, стандартизація продукції тощо.

Зокрема, державною реєстрацією юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – визнається засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, а також вчинення інших передбачених законом реєстраційних дій шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Ліцензування - видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування.

У необхідних випадках держава застосовує у сфері підприємництва квотування, встановлюючи граничний обсяг (квоти) виробництва чи обігу певних товарів і послуг. Найбільш поширеною сферою застосування цього методу регулювання в Україні є зовнішньоекономічна діяльність.

Ще одним методом адміністративно-правового регулювання в сфері підприємницької діяльності є надання дозволу на початок роботи від пожежних органів, санепідемстанцій, на розміщення об'єктів торгівлі тощо. Документ дозвільного характеру - дозвіл, висновок, погодження, свідоцтво тощо - дає суб'єкту господарювання право на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності. Об'єктом, на який видається документ дозвільного характеру, може бути земельна ділянка, споруда, будівля, приміщення, устаткування, обладнання та механізми, що вводяться в експлуатацію або проектуються, окрема операція, господарська діяльність певного виду, робота та послуга.

У сфері технічного регулювання підприємницької діяльності застосовуються технічні регламенти, стандарти, кодекси ustalеної практики, класифікатори, технічні умови.

Стандартизацією визнається діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву. Розрізняються міжнародна, регіональна та національна стандартизація.

Стандарт - документ, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є не обов'язковим. Стандарт може містити вимоги до термінології, позначок, пакування,

маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги.

З метою запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян і навколишнього природного середовища; сприяння споживачеві в компетентному виборі продукції, створення умов для участі суб'єктів підприємницької діяльності в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі в Україні здійснюється сертифікація продукції. Це передбачає запровадження комплексу процедур і правил, за допомогою яких визнаний в установленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу встановленим законодавством вимогам.

Державна допомога розвитку підприємництва здійснюється також шляхом надання різноманітних дотацій, субсидій, субвенцій та інших видів фінансових преференцій.

Дотація – це грошові кошти, що видаються державою малоприбутковим та збитковим суб'єктам господарювання, які мають важливе соціальне значення. Джерелами дотацій є бюджетні кошти та кошти спеціалізованих фондів органів державної влади; метою їх надання є підтримка обсягу виробництва продукції, яка є збитковою для виробника, але необхідна для населення і держави.

Ще одним різновидом надання державної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності є субсидії. Як показує аналіз світового досвіду організації державного субсидування виробників товарів і послуг, це поняття трактується у широкому значенні – як будь-яке фінансове сприяння органів влади суб'єктам підприємництва у будь-якій формі (в т. ч. - підтримки його доходів чи цін), а також вигода, що досягається в такий спосіб.

Невід'ємною складовою системи субсидіювання у цьому разі стає надання субвенцій – державної допомоги суб'єктам господарювання, яка, на відміну від дотацій чи субсидій, здійснюється на безоплатній основі з метою

цільового фінансування реалізації певних заходів (програм, проектів), що були попередньо узгоджені з відповідними органами державної влади.

Необхідно зауважити, що в умовах ринкових відносин роль державної допомоги у розвитку підприємництва є неоднозначною. Вона у багатьох випадках цілком виправдана і спрямовується на подолання територіальних диспропорцій, виконання важливих завдань загальнонаціонального значення, сприяння розвитку пріоритетних видів підприємницької діяльності та адаптації підприємств до нових умов господарювання. Але разом із цим вона (особливо, коли правила її надання залишаються невизначеними, а процедури - непрозорими) може серйозно ушкодити умовам конкуренції, надаючи окремим підприємствам значні переваги у конкурентній боротьбі. З огляду на це ця сфера державно-управлінської діяльності є предметом досить детального правового регулювання та контролю, в тому числі - з боку наддержавних структур. З огляду досить суперечливого впливу на конкурентні основи ведення бізнесу надання державою безпосередньої фінансової допомоги суб'єктам підприємництва, відповідна публічно-адміністративна діяльність в сучасних умовах господарювання зазнає суттєвих змін.

У зв'язку із цим, значно розширюється перелік можливих інструментів і методів державного стимулювання розвитку підприємницького сектору економіки. Зокрема, як певна альтернатива субсидуванню розглядається практика державного кредитування підприємництва, що має цільовий та пільговий характер. Державний кредит надається на конкретні цілі, визначені в державних економічних програмах, і на більш вигідних умовах, ніж той, що пропонується приватними структурами і за величиною процентної ставки, і за вимогами щодо забезпечення повернення коштів, і за термінами та порядком розрахунків. Такі позики можуть набувати різних форм і спрямованості – на закупівлю необхідного обладнання та устаткування, на реалізацію інвестиційних проектів, на створення підприємства або

започаткування бізнесу, фізичним та юридичним особам, які вперше розпочинають підприємницьку діяльність тощо.

Поряд із державним кредитуванням підприємництва в сучасних умовах набув поширення ще один метод державної підтримки – надання гарантій. Деякі державні органи стають гарантами приватних компаній, тобто ручаються за них на певну суму коштів; на цю суму компанії й можуть отримувати кредит у комерційних банках чи в інших фінансових установах.

До переліку інструментів і методів державного стимулювання підприємництва нині також включаються, окрім суто фінансових важелів, різноманітні засоби організаційно-економічного та правового характеру. Вони спрямовуються на розвиток ринкової інфраструктури ведення бізнесу, створення бізнес-центрів, підготовки кадрів, надання інформаційно-аналітичної допомоги, удосконалення і координації діяльності професійних спілок та саморегулювальних асоціацій підприємців тощо. Варто зауважити, що саме в цьому напрямі найбільш активно відбувається формування системи державної допомоги підприємству в нашій країні. Так, відповідно до законодавства України з метою забезпечення державної підтримки підприємництва органи влади на умовах і в порядку, передбачених законом: надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів; здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку; стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг; подають підприємцям інші види допомоги (ст.48 Господарського кодексу України). Важливою складовою системи підтримки підприємництва в умовах ринкових відносин виступає *державна допомога розвитку малого і середнього бізнесу*.

Метою державної підтримки малого і середнього підприємництва є:

- створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва;
- забезпечення розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності;
- стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- сприяння провадженню суб'єктами малого і середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки;
- забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян.

Для нормального функціонування підприємництва мають бути забезпечені такі основні умови: стабільна національна грошово-кредитна система; пільгова системи оподаткування; активно діюча система інфраструктурної підтримки підприємницької діяльності; державна фінансова та матеріально-технічна підтримка підприємництва; ефективний захист інтелектуальної власності; спрощена процедура регулювання підприємницької діяльності з боку державних органів; правовий захист підприємництва; формування в суспільстві привабливого іміджу підприємництва.

Державна підтримка малого підприємництва здійснюється в Україні відповідно до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» за такими напрямками:

- 1) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування;

2) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві;

3) залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб;

4) забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо;

5) сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва;

6) гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

7) сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого і середнього підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур;

8) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва;

9) впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого і середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг)

Тема 7.

Структурні зрушення в економіці та структурна політика

1. Структура та структурні зрушення в розвитку економіки

2. Державне регулювання структурних зрушень в економіці

3. Напрями формування та впровадження структурної політики

***Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[2; 3; 10; 12; 27; 34; 35]***

Стислий виклад основного матеріалу.

Структура економіки – це співвідношення, які характеризують взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими частинами економіки в процесі її розвитку. Вона має велике значення для збалансованого розвитку народного господарства та його ефективного, стабільного зростання.

Залежно від особливостей елементів та змісту економічних явищ, зв'язки між якими відображаються у пропорціях, на макроекономічному рівні розрізняють такі основні види структурних співвідношень: відтворювальні; соціальні; галузеві; регіональні; зовнішньоекономічні.

Ефективний розвиток економічної системи можливий у разі забезпечення суворої, оптимальної відповідності цих співвідношень. Відсутність же оптимальної збалансованості та посилення нерівноваги в економіці зумовлює: виникнення економічних криз; інфляцію; диспропорційність економіки; неплатежі тощо.

Державне регулювання структурних зрушень в економіці – комплекс заходів, запроваджених уповноваженими органами державної влади з метою оптимізації внутрішніх пропорцій національної економіки, підтримки ефективної, збалансованої, пропорційної структури господарської системи країни.

Об'єктами регулювання є процеси трансформації співвідношень між основними елементами економіки – галузями, секторами, регіонами тощо.

Змістовне наповнення державного регулювання забезпечує структурна політика держави – обґрунтування цілей, характеру структурних перетворень, визначення шляхів підтримки розвитку тих елементів

економічної системи, які забезпечують економічне зростання та вирішення актуальних проблем сьогодення.

Головною метою структурної політики є формування і підтримка сучасної, ефективної, екологічно безпечної, раціональної структури економіки.

На практиці існує два типи структурної політики: пасивна та активна. Вони різняться між собою ступенем втручання держави в структурні зрушення. Кожна країна обирає варіант, в якому тією чи іншою мірою поєднуються обидва зазначених типи. Пасивному варіанту надають перевагу країни, що тяжіють до моделі економічного лібералізму, активному сценарію – країни економічного дирижизму.

Пасивна структурна політика полягає у тому, що держава створює правову базу для вільного переливання капіталу та праці з одних галузей в інші, але безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси в окремих галузях. Структура змінюється внаслідок змін у нормах прибутку. Якщо в певній галузі попит перевищує пропозицію, то в цій галузі норма прибутку зростає проти інших галузей. Капітал з інших галузей вилучається власниками і вкладається в галузі з підвищеною нормою прибутку. Виробництво товарів цієї галузі збільшується і пропозиція їх поступово починає перевищувати попит. При цьому норма прибутку в цій галузі спочатку знижується до середньої величини, а потім стає менше за середню. Власники капіталів починають вилучати їх з цієї галузі і вкладати в іншу, де забезпечується норма прибутку не менша за середню. Отже, закон попиту і пропозиції поряд з іншими об'єктивними законами ринкової економіки забезпечує найвідповіднішу вимогам ринку структуру економіки, створює конкурентне середовище, підвищує ефективність суспільного виробництва. Але цей шлях надто тривалий і пов'язаний зі значними соціальними втратами.

Активна структурна політика полягає у тому, що держава застосовує відповідні важелі для прискорення структурних зрушень.

Її основні риси:

- активна роль держави у формуванні прогресивної структури економіки;
- прискорений процес структурних змін (зрушень) в економіці;
- використання прогнозних оцінок окремих елементів структури економіки, з'ясування перспективних і неперспективних галузей, виробництв, депресивних регіонів тощо;
- визначення пріоритетних галузей і виробництв;
- розробка державних програм і планів структурної перебудови (структурних зрушень) економіки;
- селективна державна підтримка окремих галузей, регіонів, виробництв, організаційно-правових форм бізнесу тощо.

Концепція активної структурної політики ґрунтується на визначенні ефективних напрямків структурної трансформації економіки:

- зростання виробництва у галузях, які забезпечують експорт продукції. Це дає можливість збільшувати валютні надходження та інвестувати їх у розвиток виробництва;
- зростання виробництва у галузях, які здатні на внутрішньому ринку замінити імпорту продукцію.
- розвиток виробництва конкурентоспроможних на світовому ринку товарів;
- підтримка виробництв, які впроваджують ресурсозберігаючі технології з метою скорочення попиту на обмежені ресурси;
- зростання виробництва в галузях, які здатні підвищити науково-технічний рівень та якість продукції;
- розвиток конкуренції через реструктуризацію та диверсифікацію виробництва;
- розвиток виробництва сировини, напівфабрикатів та комплектуючих виробів для заміни імпортованих з метою збільшення вітчизняної продукції;
- скорочення виробництва в депресивних галузях.

Здійснення активної структурної політики забезпечується за допомогою засобів прямого й опосередкованого регулювання.

До методів (засобів) прямого регулювання належать:

- надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних субсидій, дотацій, надбавок, позик на розвиток окремих галузей, виробництв, регіонів;
- використання системи державних замовлень, контрактів та закупівель;
- індикативне планування;
- державні плани і програми;
- централізовано встановлені ціни; цінове дотування окремих видів продукції, окремих видів галузей і виробництв;
- цільове фінансування сфер і суб'єктів діяльності тощо.

До методів (засобів) непрямого (опосередкованого) регулювання належать:

- надання податкових і кредитних пільг з диференціацією за певними (пріоритетними) галузями й виробництвами;
- здійснення політики прискореної амортизації;
- митна політика (встановлення різних імпорتنих та експортних тарифів);
- правове регулювання;
- створення спеціальних економічних зон тощо.

У сучасній економічній науці прийнято поділяти структурну політику й за іншими критеріями. Селективна політика (вертикальна або «жорстка») передбачає прямий державний перерозподіл ресурсів країни на користь певних галузей і видів діяльності. Із збільшенням селективності зростає ефективність запровадженої політики, але, одночасно, зростають ризики допущення помилок у виборі пріоритетних галузей. Разом з тим, позиція значної частини економістів, яка знайшла підтримку у Міжнародному валютному фонді, Світовому банку та інших міжнародних організаціях,

полягає у тому, що селективне втручання призводить до ще більших структурних диспропорцій. Вони наводять такі аргументи, їх ще називають «провалами» держави: 1) існування нерівних «правил гри» для різних економічних суб'єктів, що сприяє розвитку корупції; 2) відсутність у державних службовці матеріальної заінтересованості у ефективності державних інвестицій; 3) можливість допущення помилок у виборі пріоритетних галузей, що тягне за собою значні суспільні витрати; 4) наявність сучасних транснаціональних корпорації не дозволяє окремій країні проводити успішну селективну політику; 5) недосконалість інформації. Що стосується останнього державного «провалу» із уже перелічених, то можна навести висловлювання відомого турецького економіста Дані Родріка: державні службовці зазвичай «гірше поінформовані, ніж приватний сектор про дислокацію і характер «провалів» ринку. Уряд може навіть не знати, чого він не знає».

У промислово-розвинутих країнах активно застосовується інший вид структурної політики — функціональна (горизонтальна або «м'яка»), який полягає у стимулюванні економічної активності через створення сприятливого бізнес-клімату. Цей вид не передбачає особливого ставлення до окремих галузей, а націлений на створення інститутів, які забезпечують сприятливе інституційне і економічне середовище для розвитку національної економіки, людського капіталу, підприємницької ініціативи та інновацій. Причина такої позиції полягає в тому, що різноманітні інституційні фактори (політична нестабільність, високий рівень корупції, неповага до контрактів та надмірне регулювання цін) суттєво гальмують економічний розвиток. У той же час можна уникати «провалів» держави, оскільки її активність в економіці обмежена.

Сьогодні значної популярності набула так звана «Матрична структурна політика», яка одночасно використовує інструменти селективного та функціонального втручання. Головним її завданням є — формування

інноваційної моделі розвитку національного господарства і індустріалізації на базі передових технологій.

Основними напрямками *удосконалення відтворювальної структури* є:

- модернізація виробництва, його технічне та технологічне оновлення;
- зниження ресурсомісткості (фондо-, матеріало-, енерго-, працемісткості) виробництва;
- зміна співвідношення між виробництвом засобів виробництва та предметів споживання на користь останнього;
- створення умов для інвестування (розширеного відтворення);
- посилення технологічної цілісності підприємств та галузей, забезпечення замкненого закінченого циклу виробництва.

Основними напрямками *удосконалення галузевої структури* є:

- усунення диспропорцій між реальним та фінансовим секторами економіки та всередині цих секторів;
- переважний розвиток галузей, що працюють на задоволення потреб людей;
- широкий розвиток сфери послуг;
- створення та розвиток наукомістких та високотехнологічних галузей та виробництв;
- розвиток переробних галузей економіки на інноваційній технічній та технологічній базі;
- розвиток експортних та імпортозамінних виробництв;
- розвиток пріоритетних галузей національної економіки.

Основними напрямками *оптимізації територіальної структури* є:

- забезпечення комплексного і збалансованого розвитку усіх районів та регіонів країни на основі раціонального використання конкретних умов і наявних ресурсів;
- усунення диспропорцій у розвитку окремих територій та забезпечення вирівнювання рівнів їх соціально-економічного розвитку;
- гармонізація загальнодержавних і регіональних інтересів.

Основними напрямками *оптимізації зовнішньоекономічної структури* є:

- збільшення експортного потенціалу країни;
- зменшення в експорті частки сировини, матеріалів, проміжної продукції і збільшення частки продукції переробних галузей з високими рівнями кінцевої готовності і складності;
- збільшення в імпорті частки прогресивного обладнання та машин і зменшення продукції сільськогосподарського виробництва, продуктів харчування, продукції, що може вироблятися на вітчизняних підприємствах;
- диверсифікація джерел імпорту енергоресурсів (нафти, газу, ядерного пального) з метою гарантування енергетичної безпеки країни.

Основними напрямками *оптимізації соціальної структури* є:

- подальші прогресивні зміни у системі власності й організаційно-правових формах ведення бізнесу (роздержавлення, приватизація, корпоратизація, вдосконалення функціонування державного сектора, розвиток малого і середнього підприємництва, створення фінансово-промислових груп та інших інтегрованих форм корпоративного бізнесу тощо) і формування ефективних власника й організаційно-економічних форм ведення бізнесу;
- усунення значної диференціації доходів населення, створення мотиваційного механізму високопродуктивної праці, соціальний захист вразливих верств населення.

Тема 8.

Фінансове регулювання економічних процесів

1. *Фіскальна політика держави та бюджетно-податкове регулювання економічних процесів*
2. *Грошово-кредитне регулювання економіки та грошово-кредитна політика*

***Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 15; 27-29; 34; 35; 37]***

Стислий виклад основного матеріалу.

Фіскальна політика держави є одним з основних інструментів макроекономічного регулювання. У найбільш широкому розумінні фіскальна політика - це сукупність фінансових заходів держави щодо формування величини і структури державних витрат, трансфертних виплат і системи оподаткування. Іншими словами, *фіскальна політика* - це діяльність держави у сфері управління державними доходами і видатками.

Найбільш вагомим джерелом формування доходів держави є податки, що робить податкову політику провідною ланкою фіскальної. Всі підходи до визначення сутності податкової політики можна звести до єдиного начала — діяльності держави у сфері формування податкових доходів держави, переважно наголос ставиться саме на повноту формування доходів бюджету безвідносно до регулюючої функції податків.

Бюджетну політику фахівці найчастіше визначають як діяльність у сфері формування державних видатків. Сутність бюджетної політики виявляється у формах і методах мобілізації фінансових ресурсів та їх використанні на державні потреби. Вона відображається в статтях доходів і видатків бюджету, у джерелах їх формування і напрямках використання.

Бюджетна і податкова політики не тільки взаємопов'язані, вони реалізуються одна через одну. Сутність і бюджетної, і податкової політики проявляється у сукупності заходів держави у сфері регулювання податкових і бюджетних відносин з метою забезпечення соціально-економічного розвитку країни, тому доцільно досліджувати ці два види діяльності держави у взаємозв'язку і вести мову про бюджетно-податкову або фіскальну політику, бюджетно-податкове регулювання.

У сучасній ринковій економіці бюджетно-податкове регулювання виконує такі функції:

- алокаційну, тобто розподіл обмежених фінансових ресурсів з метою вирішення стратегічних і тактичних цілей державного регулювання економіки;

- розподільчу, яка полягає в концентрації необхідних фінансових ресурсів в руках держави і спрямуванні їх на вирішення пріоритетних економічних і соціальних проблем;

- регуляторну, що дає змогу застосовувати бюджетно-податкове регулювання для стимулювання або стримування розвитку економіки країни;

- соціальну, яка допомагає розв'язувати блок соціальних проблем суспільства шляхом перерозподілу фінансових потоків між окремими категоріями населення та застосування системи трансфертних платежів.

Основний об'єкт бюджетно-податкового регулювання - бюджет, який традиційно розглядають у трьох аспектах:

- як сукупність фінансових ресурсів, що є в розпорядженні певного економічного суб'єкта;

- як співвідношення між доходами і видатками економічного суб'єкта, баланс його грошових коштів, що характеризує відповідність їх надходження і витрачання протягом певного періоду, найчастіше – року;

- як відображення фінансової поведінки, фінансової політики власника грошових коштів, його вміння збалансувати доходи і видатки, розподіляти фінансові ресурси.

Бюджет формують під конкретні завдання і функції органів державної влади, у ньому концентрується попит суспільства на суспільні блага (через сплачені до бюджету податки) та пропозиція держави відповідних суспільних благ (виражена у витратах на їх виробництво).

Доходи бюджету визначають як сукупність платежів до бюджету, що охоплюють усі кошти, які надходять на безповоротній основі відповідно до законодавства.

Доходи бюджету класифікуються за такими розділами

– податкові надходження – передбачені податковими законами загальнодержавні та місцеві податки, збори та інші обов'язкові платежі;

– неподаткові надходження – доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажів; надходження від штрафів та фінансових санкцій; інші неподаткові надходження;

– доходи від операцій з капіталом;

– трансферти – кошти одержані від інших органів влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Основним методом акумуляції державою бюджетних доходів є податковий. Податки - обов'язкові визначені законодавчо внески фізичних і юридичних осіб (платників податків) до бюджету. Сукупність усіх сплачуваних податків становить систему оподаткування.

Акумульовані через податки кошти держава розподіляє у формі видатків. Видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення державних програм і заходів, передбачених бюджетом, придбання матеріальних благ і послуг, пов'язаних із задоволенням суспільних потреб.

Видатки бюджетів усіх рівнів поділяють на:

– *поточні (споживання)* – це частина видатків бюджету, які забезпечують поточне функціонування органів державної влади й місцевого самоврядування, бюджетних установ, поточні міжбюджетні трансферти та видатки на фінансове забезпечення заходів соціального захисту населення й соціально-культурної сфери;

– *видатки розвитку* (або капітальні видатки) – це видатки бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема: фінансування капіталовкладень виробничого й невиробничого призначення, структурної перебудови, субвенцій та інші видатки, пов'язані з розширенням відтворенням.

Бюджет може бути як дефіцитним так і профіцитним. Дефіцит бюджету - перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету). Профіцит бюджету - перевищення доходів бюджету над його видатками (з урахуванням різниці між поверненням кредитів до бюджету та наданням кредитів бюджету).

Доходи, їх розподіл і видатки бюджету є необхідними інструментами державного регулювання господарських процесів у суспільстві. Враховуючи конкретну соціально-економічну ситуацію і стратегію розвитку країни, бюджетно-податковий механізм може передбачати різний ступінь перерозподілу національного доходу держави за допомогою бюджету, більший чи менший рівень централізації фінансових ресурсів у межах бюджетної системи, посилення або послаблення регламентації використання бюджетних коштів, пріоритетність бюджетного фінансування певних програм, вибір шляхів досягнення збалансованості бюджетних доходів і видатків та інше.

Важливими складовими системи державного регулювання ринкової економіки є також механізми грошово-кредитного регулювання.

Грошово-кредитне регулювання – це комплекс заходів, спрямованих на стримування інфляції та забезпечення стабільності грошового обігу шляхом впливу на попит і пропозицію грошей в економіці.

Основною функцією грошово-кредитного регулювання є забезпечення стабільності національної валюти. Через механізми грошово-кредитного регулювання реалізують грошово-кредитку політику.

В економічній літературі поширені два підходи до визначення сутності грошово-кредитної політики: наголошення на її меті; зосередження уваги на об'єкті грошово-кредитного регулювання. Однак обидва підходи не беруть до уваги суб'єктів здійснення політики – монетарних інститутів.

Тому *грошово-кредитну політику* слід розглядати як напрям економічної політики держави, сукупність законодавчих і нормативних актів,

монетарних інструментів, заходів монетарних інститутів, які мають повноваження щодо формування й використання фінансових ресурсів держави і регулюють фінансово-кредитні потоки у секторах економіки відповідно до стратегічних та тактичних цілей державної економічної політики.

Стратегічною метою грошово-кредитної політики є забезпечення умов для економічного зростання та подальшої стабілізації суспільного виробництва, зайнятості і цін. Стратегічна мета досягається дотриманням певної тактики у здійсненні грошово-кредитної політики, яка є монетарною реакцією держави на економічну кон'юнктуру.

Тактика грошово-кредитної політики держави повинна полягати у забезпеченні внутрішньої стабільності грошей, тобто підтримці оптимальної рівноваги між попитом і пропозицією грошей на грошовому ринку, зокрема і в національній економічній системі взагалі.

Залежно від цілей розрізняють різні види грошово-кредитної політики. Вибір певного виду політики залежить від причини зміни попиту на гроші. Якщо зростання попиту на гроші пов'язане насамперед з інфляційним зростанням цін, то оптимальною буде жорстка грошово-кредитна політика, яка стримує зростання грошової маси. Якщо зміна попиту на гроші спричинена нестабільною швидкістю обігу грошей, то для стабілізації грошового ринку пропозиція грошей повинна змінюватися обернено до змін швидкості обігу грошей.

Тема 9.

Державне регулювання цін та антиінфляційне регулювання макроекономічних пропорцій

- 1. Ціни як інструмент державного впливу на розвиток економіки*
- 2. Цінова політика та державне регулювання цін: сутність та механізми*
- 3. Інфляція та класифікація її видів*

4. Антиінфляційна політика та регулювання

Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 14; 27; 31; 34; 35]

Стислий виклад основного матеріалу.

У системі державного регулювання економіки одне із головних місць займають ціни. Відповідно до Закону України “Про ціни і ціноутворення”, *ціна* – це виражений у грошовій формі еквівалент одиниці товару, а *ціноутворення* – це процес формування та встановлення цін.

У сучасній економічній літературі існують різноманітні класифікації цін за різними класифікаційними ознаками. Відповідно до вищеназваного Закону, суб’єкти господарювання під час провадження господарської діяльності використовують такі види цін: вільні ціни та державні регульовані ціни. Щодо *вільних цін*, то їх встановлюють суб’єкти господарювання самостійно за згодою сторін на всі товари, крім тих, щодо яких здійснюють державне регулювання цін. *Державні регульовані ціни* запроваджують на товари, які визначною мірою впливають на загальний рівень і динаміку цін, мають істотну соціальну значущість, а також на товари, що виробляють суб’єкти, які займають монопольне (домінуюче) становище на ринку. Також до вищеназваних видів цін можна додати ще один – *фіксована ціна* – обов’язкова для застосування суб’єктами господарювання ціна, встановлена органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до їхніх повноважень.

Державне регулювання цін є діяльністю держави, на встановлення і збереження такого рівня цін, який забезпечуватиме рентабельну діяльність суб’єктів господарювання, паритет цін різних галузей економіки, реальність заробітної платні, стабільність валюти та інші економічні параметри в державі.

Головними цілями державного регулювання цін є:

- розвиток національної економіки та підприємницької діяльності;
- протидія зловживанню монопольним (домінуючим) становищем у сфері ціноутворення;
- розширення сфери застосування вільних цін;
- збалансованість ринку товарів та підвищення їхньої якості;
- забезпечення соціальних гарантій населенню в разі зростання цін;
- забезпечення необхідних економічних гарантій для виробників
- орієнтація цін внутрішнього ринку товарів на рівень цін світового ринку.

Ціни регулюють прямими і непрямими методами. *Пряме регулювання* цін передбачає встановлення цін і тарифів на продукцію і послуги підприємств державної власності, а також ПДВ, розробку переліку акцизних товарів і встановлення розмірів акцизного збору, встановлення граничних цін і тарифів на певні товари, обмеження розмірів надбавок (націнок) у торговельних організаціях, встановлення дотацій виробникам і споживачам та ін. До *непрямого регулювання* відносять методи впливу на ціни через закони антимонопольного і антидемпінгового характеру та ін.

На процес ціноутворення держава впливає кількома шляхами:

- 1) установленням обов'язкових для застосування суб'єктами господарювання:
  - фіксованих цін;
  - граничних цін;
  - граничних рівнів торговельної надбавки (націнки) та постачальницько-збутової надбавки (постачальницької винагороди);
  - граничних нормативів рентабельності;
  - розміру постачальницької винагороди;
  - розміру доплат, знижок (знижувальних коефіцієнтів).
- 2) запровадженням процедури декларування зміни ціни та / або реєстрації ціни.

Державне регулювання цін під час проведення експортних (імпортних) операцій здійснюють у такий спосіб:

1. Під час проведення експортних (імпортних) операцій у розрахунках з іноземними суб'єктами господарювання застосовують контрактні (зовнішньоторговельні) ціни, що формують відповідно до цін і умов світового ринку.

2. Міждержавний обмін товарами здійснюють за цінами, визначеними відповідно до міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ.

Одним з найсуперечливіших економічних явищ є інфляція, яка виникає з багатьох причин і неоднозначно впливає на перебіг господарських процесів. Вивчення природи інфляції, її типів і видів, розроблення заходів державного регулювання інфляційних процесів є важливою складовою вироблення адекватної антиінфляційної політики.

Інфляція - це зростання загального рівня цін на товари та послуги у країні впродовж певного періоду часу. Вона виявляється в падінні купівельної спроможності грошей, підвищенні грошової вартості життя, падінні реальних доходів населення, знеціненні паперових грошей. Протилежним явищем є *дефляція* – зниження загального рівня цін на товари та послуги. Процес зменшення темпів зростання цін називають *дезінфляцією*.

Багатоманіття чинників та джерел інфляційного процесу зумовлює виокремлення багатьох різновидів цього явища, неоднозначність тлумачень його сутності.

Найпоширенішими видами інфляції є такі:

- за темпами зростання цін: *природна* (інертна, помірна, поточна, «повзуча», позитивна тощо), темпи зростання цін за якої становлять 5-10 % за рік; *галоупуюча* (крокуюча, стрибкова) з річними темпами зростання цін у межах 20-200%; *гіперінфляція*, коли ціни щоденно зростають на 1-20%;
- за джерелом походження: внутрішня; зовнішня (імпортована);

- за критерієм відкритості: відкрита; прихована (затамована, пригнічена);
- за рівнем прогнозованості: очікувана (передбачена), неочікувана (непередбачена);
- за ступенем державного втручання: регульована (контрольована), нерегульована.

Тривалий час економічна наука і практика оцінювала інфляцію лише негативно. Проте, починаючи з 60-х років минулого століття, ставлення до інфляції стало диференційованим. Більшість економістів визнали, що помірна інфляція позитивно впливає на соціально-економічний розвиток і тільки за високих темпів зростання набуває руйнівного характеру. Тому інфляція потребує регулювання з боку держави з метою її утримання в розумних межах і недопущення прискорення її темпів до розмірів, загрозливих для соціально-економічного життя суспільства.

Державна антиінфляційна політика – комплекс взаємопов'язаних заходів і важелів держави який використовують з метою запобігання високим темпам інфляції та управління нею на незагрозливому для стабільності економічної системи рівні.

Антиінфляційна політика спрямовується на досягнення трьох основних цілей:

- розвиток ринкового механізму, оскільки саме ринок здатний найефективніше і найшвидше відновлювати порушений з розвитком інфляційних процесів баланс між грошовою і товарною масою;
- проведення глибоко продуманої політики грошового регулювання, здійснюваного насамперед центральним банком країни і спрямованої на забезпечення оптимальної зміни грошової маси;
- скорочення бюджетного дефіциту до рівня, що не спричиняє великомасштабних негативних змін в економіці країни.

У світовій практиці сформувалися два основних види антиінфляційної політики: дефляційна та політика доходів.

Дефляційна політика передбачає обмеження грошового попиту шляхом зниження бюджетних видатків, підвищення центральним банком облікової ставки, збільшення податкового навантаження, обмеження грошової маси тощо. Політика доходів полягає у встановленні контролю над цінами та заробітною платою шляхом повного їх заморожування або визначення їхніх верхніх меж. З огляду на соціальні мотиви цей вид антиінфляційної політики застосовують рідко.

Якщо метою економічної політики є стримування економічного зростання (під час фази економічного піднесення), то проводять дефляційну політику, якщо стимулювання економічного зростання – політику доходів. Коли метою обирають втримання інфляції будь-якою ціною, одночасно використовують обидва види антиінфляційної політики.

Загалом розрізняють прямі і непрямі методи боротьби з інфляцією.

До *непрямих методів* належать: регулювання загальної маси грошей через управління ними центральним банком; регулювання позикового та облікового процесу комерційних банків через управління ними центральним банком; обов'язкові резерви комерційних банків, операції центрального банку на відкритому ринку цінних паперів.

До *прямих методів регулювання* купівельної спроможності грошової одиниці, тобто боротьби з інфляцією, зачислено: пряме і безпосереднє регулювання державою кредитів та грошової маси; державне регулювання цін; державне (за угодою з профспілками) регулювання заробітної плати; державне регулювання зовнішньої торгівлі, ввезення і вивезення капіталу; державне регулювання валютного коридору.

Ще одним зі способів боротьби з інфляцією є індексація. *Індексація* – встановлений актами законодавства механізм підвищення грошових доходів громадян, що дає змогу частково або повністю відшкодувати їм подорожчання споживчих товарів і послуг.

Вирізняють такі заходи антиінфляційного регулювання:

– розробка та втілення в життя комплексних державних програм розвитку економіки, передусім галузей і підприємств, які сприяють становленню конкурентного, високотехнологічного та наукомісткого виробництва;

– проведення послідовної антимонопольної політики та створення широкої мережі економічної інформації для підприємств;

– посилення стимулів виробничого накопичення, включаючи субсидії, що здатні підтримати процес накопичення коштів у підприємств та населення;

– зміну структури виробничих фондів з метою розширення виробництва товарів народного споживання, тобто створення умов для переливу капіталу з однієї до іншої галузі суспільного виробництва;

– стимулювання кредитної та інвестиційної діяльності банків та обмеження покриття дефіциту коштів за рахунок банківського кредиту;

– вдосконалення податкової системи;

– створення умов для припинення імпорту інфляції.

Отже, проведення антиінфляційної політики залежить від співвідношення багатьох економічних процесів та ступеня їхньої активності. Найбільшої ефективності можна досягти лише за умов комплексного використання всіх можливих способів боротьби з інфляцією.

Тема 10.

Ринкова конкуренція та антимонопольне регулювання

- 1. Ринкова конкуренція та монополізація*
- 2. Антимонопольне регулювання економічних процесів*

***Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 4; 11; 12; 27; 34; 35]***

Стислий виклад основного матеріалу.

Основною метою запровадження механізмів антимонопольного регулювання є сприяння розвитку конкуренції – рушійної сили і визначального чинника забезпечення ефективності ринкової системи господарювання.

Ринкова конкуренція – суперництво ринкових агентів за реалізацію власних інтересів через набуття конкурентних переваг порівняно зі своїми суперниками.

Результатом конкуренції є встановлення ціни на рівні, за якого досягається ринкова рівновага і забезпечується Парето-ефективний (оптимальний) розподіл ресурсів і доходів. Під впливом конкуренції між суб'єктами ринкових відносин розвиваються процеси концентрації та централізації виробництва та капіталу. Концентрація виробництва (капіталу) – це зосередження виробництва, працівників, капіталу, обсягів виробництва та окремих великих підприємств. Централізація виробництва (капіталу) – це збільшення розмірів виробництва (капіталу) внаслідок об'єднання або злиття раніше самостійних капіталів. Ці процеси пов'язані з концентрацією ринку – набуттям відносно невеликою кількістю ринкових суб'єктів контролю над дедалі зростаючою часткою ринку (обсягів продажів). Об'єктивною закономірністю розвитку ринкової системи господарювання, наслідком зростання рівня концентрації та централізації виробництва (капіталу) й ринку є тенденція до монополізації.

Монополізація – процес досягнення суб'єктом господарювання монопольного (домінуючого) становища на відповідному ринку або в галузі, підтримання або посилення цього становища. Фірма має монопольну владу тоді, коли вона впливаючи в односторонньому порядку на ціну свого товару і обсяг продажів, змінює стан і структуру ринку загалом.

Монополії можна класифікувати за різними ознаками.

За характером рушійних сил розрізняють такі види:

- природна монополія – результат ринкової ситуації, коли задоволення попиту на певну продукцію є ефективнішим за

відсутності конкуренції з огляду на технологічні або інші особливості функціонування ринку;

- продуктова – виникає завдяки появі на ринку нового товару внаслідок впровадження інновацій і новітніх досягнень науки, створення брендів тощо;
- Протекціоністська - пов'язана з активною державною політикою сприяння окремим суб'єктам ринку, яка повністю попереджує виникнення їхніх конкурентів або створює для цього істотні адміністративні бар'єри.

За формою власності можуть бути:

- приватна – результат втілення приватнопідприємницьких інтересів суб'єктів ринку, які мають права приватної власності і відповідні механізми захисту цих прав.

- державна – виникає внаслідок набуття державою власницьких повноважень щодо окремих підприємств, установ, організацій; запровадження всебічного контролю за процесами виробництва та реалізації певних видів продукції з боку органів державної влади, яким делеговані відповідні повноваження.

За характером виникнення монополії бувають:

- організаційні – виникають внаслідок домовленостей та узгоджень між суб'єктами господарювання, набувають форми картерів, синдикатів, конгломератів та інших господарських об'єднань;

- технологічні – існують за наявності унікальних продуктів, технологій виробництва або внаслідок обмеженості попиту на певну продукцію господарської організації;

- економічні – виникають внаслідок процесів злиттів та поглинань, поглиблення концентрації ринкової влади шляхом об'єднання активів господарських організацій.

До монополізованих ринків в Україні належать ринки природних монополій та ринки, монополізація яких впливає з владних рішень.

Загальнодержавними ринками природних монополій є ринки послуг з передачі електроенергії магістральними та міждержавними електричними мережами, користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування; транспортування нафти магістральними трубопроводами; транспортування природного газу магістральними газопроводами; послуг управління з аеронавігаційного обслуговування повітряних суден; спеціалізованих послуг транспортного терміналу з прийому, охолодження, зберігання та перевантаження аміаку; послуг з надання користування технічних засобів мовлення; послуг з користування радіорелейними каналами зв'язку; послуг з користування не комутованими каналами зв'язку.

Регіональні та локальні ринки послуг природних монополій утворюють насамперед ринки послуг з транспортування та розподілу електроенергії та газу місцевими мережами, послуг тепло- та водопостачання, місцевого телефонного зв'язку.

Потреби коректування поведінки господарюючих суб'єктів, які володіють монопольною владою, та структури ринків недосконалої конкуренції зумовлюють необхідність запровадження механізмів антимонопольного регулювання з боку держави.

Антимонопольне регулювання – система заходів уповноважених органів державної влади, спрямованих на демонополізацію економіки, контроль і спостереження за процесами концентрації на ринках, припинення монопольних дій і недобросовісної конкуренції, усунення адміністративних бар'єрів і забезпечення умов для розвитку конкурентних засад господарювання, створення рівних умов для всіх учасників ринку і формування суспільної свідомості на користь ринкових сил.

Правові основи антимонопольного регулювання визначаються зокрема законами:

- Про захист економічної конкуренції;

- Про захист від недобросовісної конкуренції
- Про природні монополії
- Про Антимонопольний комітет України.

До пріоритетних завдань відповідної державно-управлінської діяльності належать: контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції; аналіз конкурентного середовища; недопущення та запобігання монополізації товарних ринків; регулювання діяльності підприємницьких та природних монополій, захист та заохочення добросовісної конкуренції; забезпечення прогресивних тенденцій розвитку економіки.

Антимонопольне регулювання зорієнтоване не стільки на процес регламентації діяльності монопольних структур, скільки на забезпечення захисту економічних прав усіх суб'єктів господарювання в їхній конкурентній поведінці на ринку. У цьому розумінні воно виступає як невід'ємна складова державної конкурентної політики і саме в цьому напрямі, як засвідчує досвід провідних країн, поступово еволюціонує.

Виконання зазначених завдань передбачає використання державою узгоджених механізмів антимонопольного регулювання – комплексу заходів із застосуванням відповідних інструментів (важелів), методів, форм державно-управлінського впливу.

Основними об'єктами антимонопольного регулювання є монополізовані ринки у визначених територіальних і товарних межах; суб'єкти господарювання, що займають монопольне чи домінуюче становище на ринках; державні організаційні структури монопольного типу; центральні органи державної виконавчої влади, рішення або дії яких негативно впливають або можуть вплинути на конкуренцію тощо.

Як інструменти антимонопольного регулювання використовують ціни, тарифи на відповідну продукцію, стандарти і показники якості для товарів і послуг, обсяги ринку виробництва, нормативи, норми, регламенти діяльності на відповідному ринку. Нормативне антимонопольне регулювання охоплює

встановлення в правових та нормативних актах правил господарської діяльності, контроль за дотриманням цих правил. Організаційне антимонопольне регулювання передбачає створення дієвих органів державної влади та інститутів - суб'єктів відповідної державно-управлінської діяльності, здатних реально впливати на перебіг аналізованих економічних процесів та забезпечувати їх ефективність.

Економічні методи регулювання передбачають контроль за витратами виробництва і процесом ціноутворення; найпоширенішими серед них є два методи тарифоутворення: встановлення граничного значення тарифу (price-cap) та економічно обґрунтованої доходності (ratio return). Застосування технічних методів регулювання передбачає розроблення, впровадження і підтримка галузевих стандартів якості послуг та її параметрів, безпеки, а також у деяких випадках (наприклад, у сфері телекомунікацій) – конфіденційності. Однак провідне значення мають методи адміністративного характеру: регламентування правил поведінки господарюючих суб'єктів на ринку, регулювання доступу на ринок і контроль за ринковою концентрацією виробництва та капіталу, припинення проявів монополізму, попередження порушень антимонопольного законодавства, припинення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності тощо. Виокремлюються чотири групи таких методів:

1) правові (прийняття відповідних законодавчих та нормативно-правових актів);

2) організаційно-контролюючі (розроблення та організація виконання заходів, спрямованих на запобігання порушенням антимонопольного законодавства, проведення моніторингу, перевірок, призначення експертизи щодо визначення монопольного положення суб'єктів господарювання на ринку або зловживання ними своїм монопольним становищем);

3) адміністративно-імперативні (примусовий поділ суб'єктів господарювання – монополістів, застосування санкцій, накладення штрафів у випадку виявлення фактів зловживання ними монопольним становищем);

4) профілактично-роз'яснювальні (інформування суб'єктів господарювання, внесення пропозицій, надання рекомендацій, попередніх висновків стосовно порушень, роз'яснення щодо кваліфікації порушень тощо).

Їх використовують у різних комбінаціях відповідно до потреб регулювання ринкових структур

Тема 11.

Державне регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності

- 1. Науково-технічний прогрес: зміст і вплив на соціально-економічний розвиток.*
- 2. Державне регулювання науково-технічної діяльності: сутність та зміст.*
- 2. Механізми державного впливу на процеси науково-технічної діяльності в Україні*
- 3. Інновації як специфічна форма науково-технічного прогресу.*
- 4. Державне регулювання інноваційної діяльності.*
- 5. Способи впровадження інноваційної політики*

***Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 13; 27; 34-36]***

Стислий виклад основного матеріалу.

Науково-технічний прогрес (НТП) – безперервний розвиток науки і техніки, обумовлений потребами виробництва, зростанням та ускладненням суспільних потреб.

НТП виконує дві функції:

1) економічну, яка полягає у забезпеченні економії ресурсів у масштабах національної економіки, зміні її структури і стимулюванні зростання;

2) *соціально*, яка полягає у якіснішому задоволенні та ускладненні існуючих потреб, розширенні кола і формуванні нових потреб.

Держава в розвинутих країнах стимулює втілення перспективних наукових проектів і розробок, регулює відносини між учасниками цього процесу.

Державне регулювання науково-технічної діяльності - це комплекс правових, організаційно-економічних та інших заходів держави, спрямованих на створення належних умов для ефективного науково-технічного розвитку країни, активізації та стимулювання впровадження результатів науково-технічної діяльності у виробництво.

Об'єктами державного регулювання є, відповідно, науково-технічний, науковий види діяльності, а також процеси та відносини, які виникають при їх впровадженні.

Науково-технічна діяльність – інтелектуальна, творча діяльність, спрямована на здобування і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на здобування і використання нових знань.

Основними цілями державного регулювання науково-технічної діяльності є:

- створення соціально-економічних, організаційних та правових умов для ефективного використання науково-технічного потенціалу країни;
- розвиток пріоритетних напрямів науки і техніки, концентрації ресурсів для їх реалізації;
- формування та реалізації довготермінових науково-технічних програм, узгодження науково-технічної політики з ефективною конкуренцією у цій сфері;
- створення дієвих механізмів інтеграції науки і виробництва, організаційне забезпечення цього процесу та координації зусиль всіх його учасників.

Держава створює інфраструктуру науки, здійснює підготовку наукових кадрів, державне фінансове забезпечення, сприяє створенню ринку науково-технічної продукції, оцінює рівень досліджень, проводить експертизу проектів, встановлює зв'язки з іншими державами в науково-технічному співробітництві тощо.

В Україні державне регулювання науково-технічної діяльності здійснюється відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», яким визначено правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку сфері наукової і науково-технічної діяльності, умови для провадження наукової і науково-технічної діяльності, задоволення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади.

Правові, фінансові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки в Україні визначає Закон України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" (2001 р.).

Методи державного регулювання у сфері науково-технічної діяльності:

1). Фінансово-кредитні та податкові важелі впливу, які держава застосовує для створення економічно сприятливих умов для ефективного здійснення наукової і науково-технічної діяльності.

2). Бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності. Бюджетне фінансування наукових досліджень здійснюється шляхом базового, програмно-цільового та грантового фінансування.

3). Державні цільові наукові та науково-технічні програми у сфері наукової і науково-технічної діяльності, які є основним засобом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки шляхом концентрації науково-технічного потенціалу держави для вирішення найважливіших природничих, технічних і гуманітарних проблем

4). Державне замовлення на науково-технічну продукцію. Щорічно формується на основі переліку найважливіших розробок, спрямованих на створення новітніх технологій та продукції.

5). Державна політика щодо формування та заохочення науково-технічних кадрів. З метою постійного поновлення інтелектуального потенціалу суспільства, розвитку новаторства, сприяння творчості працівників наукової та науково-технічної діяльності держава: забезпечує підвищення престижу наукової праці; організує підготовку та підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних кадрів у державних наукових установах і навчальних закладах; забезпечує пошук і відбір талановитої молоді, сприяє її стажуванню; сприяє підготовці та перепідготовці наукових і науково-педагогічних кадрів за межами України; встановлює в освітніх програмах обов'язковий мінімум наукових та науково-технічних знань для кожного рівня освіти.

6). Наукова і науково-технічна експертиза є невід'ємним елементом публічного адміністрування у сфері наукової і науково-технічної діяльності. Основними завданнями наукової і науково-технічної експертизи є об'єктивне, комплексне дослідження об'єктів експертизи; оцінка відповідності об'єктів експертизи сучасному рівню наукових і технічних знань, тенденціям науково-технічного прогресу, принципам державної науково-технічної політики, вимогам екологічної безпеки, економічної доцільності; оцінка результативності науково-дослідних робіт.

7). Державна політика у сфері патентів і ліцензій спрямована на регулювання відносин, які стосуються набуття та використання прав на об'єкти інтелектуальної власності.

8). Державна політика у сфері міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва. Здійснюється через провадження спільних наукових досліджень, спільних науково-технічних програм; взаємний обмін науковою та науково-технічною інформацією, проведення міжнародних конференцій; взаємний обмін науковими, науково-технічними й

викладацькими кадрами, студентами й аспірантами, а також спільну підготовку спеціалістів.

Кінцевий результат впровадження досягнень науки і техніки з метою отримання економічного, соціального, екологічного науково-технічного або іншого ефекту *називають інноваціями*. Зміст інновацій становлять зміни, а основною їх функцією як виду діяльності є забезпечення технічних, технологічних, економічних, організаційних, соціальних, екологічних та інших змін в економіці. Інновації втілюються у вигляді нових технологій, видів продукції, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового та іншого характеру.

Процес створення, освоєння і впровадження інновацій називають інноваційним процесом. *Інноваційний процес* – це сукупність етапів, стадій, дій, пов'язаних з ініціюванням, розробкою та виготовленням продукції, що матимуть нові властивості, які дещо ширше задовольнятимуть існуючі потреби і такі, що виникають або можуть виникнути. Він полягає у розробці й реалізації результатів науково-технічних досліджень у вигляді нового продукту або нового технологічного процесу.

Діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг, називається *інноваційною діяльністю*.

Інноваційна продукція – нові конкурентоздатні товари чи послуги.

Інноваційним підприємством вважають підприємство (об'єднання підприємств) будь-якої форми власності, якщо більше ніж 70% обсягу його продукції становить інноваційна продукція (продукти).

Державне регулювання інноваційної діяльності – це комплекс економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, спрямованих на впровадження результатів науки і техніки у виробництво, стимулювання і підтримку інноваційних процесів в економіці.

Основна мета державного регулювання інноваційної діяльності – формування в країні таких умов для діяльності господарюючих суб'єктів, за

яких вони були б зацікавлені, а головне – спроможні розробляти і виготовляти нові види продукції, впроваджувати сучасні наукомісткі, екологічно чисті технології, розширювати на цій основі свої ринки збуту та бути конкурентоспроможними на світовому ринку.

Головні напрямки державного регулювання інноваційної діяльності:

- сприяння зростанню інноваційної активності, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- орієнтація на пріоритетну підтримку інновацій, які становлять основу сучасного технологічного прогресу;
- узгодження державної інноваційної політики з ефективним функціонуванням конкуренції в інноваційній діяльності, захистом інтелектуальної власності;
- сприяння розвитку інноваційної діяльності, міжрегіональному і міжнародному трансферту технологій, міжнародному інвестиційному співробітництву, захист інтересів національного інноваційного підприємництва.
- реалізація довгострокових науково-технічних програм з тривалими термінами окупності;
- фінансування фундаментальних досліджень для досягнення якісних змін у стані продуктивних сил;
- розробка та впровадження нової ресурсозберігаючої технології, яка призначена для поліпшення соціального та екологічного стану суспільства.

Державна інноваційна політика в Україні здійснюється відповідно до норм Господарського кодексу України, яким визначено способи державного впливу на інноваційну діяльність. Крім того, Законом України “Про інноваційну діяльність” встановлено форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Згідно із цим Законом державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають

статус інноваційних. Законодавство України у сфері інноваційної діяльності складається також із законів України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні", "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків".

Засобами державного регулювання інноваційної діяльності є:

- 1.) Експертиза та реєстрація інноваційних проектів.
  - 2) Надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проектів
  - 3) Створення інноваційної інфраструктури, здійснення заходів щодо створення і підтримки розвитку нових організаційних структур – технополісів, технопарків, венчурних фірм, тощо.
  - 4) Державний контроль у сфері інноваційної діяльності. Державний контроль здійснюється для забезпечення дотримання всіма її суб'єктами вимог законодавства щодо інноваційної діяльності. Його здійснення покладено на центральним органом виконавчої влади, що реалізує єдину державну податкову політику (на даний час це Державна податкова служба), а також органами місцевого самоврядування у межах їх повноважень.
-

Тема 12.

Державне регулювання інвестиційних процесів

1. *Інвестиції та інвестиційний процес.*
2. *Інвестиційна діяльність: сутність, об'єкти та суб'єкти здійснення.*
3. *Державна інвестиційна політика та державне регулювання інвестиційної діяльності*
4. *Механізми інвестиційної політики*

Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 18; 19; 27; 34; 35]

Стислий виклад основного матеріалу.

Термін «*інвестиції*» походить від латинського слова «invest», що означає вкладення коштів. У більш широкій трактовці інвестиції являють собою вкладення капіталу з метою подальшого його збільшення.

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестиції – це усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької й інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний та екологічний ефект.

Інвестиції здійснюються в різних формах. З метою обліку, аналізу та планування інвестиції класифікуються за різними ознаками.

Іноді термін «інвестиції» ототожнюють з терміном «інвестування». Проте, в той час, як інвестиція – це вкладена цінність, *інвестування* означає етап вкладення (трансформації) цінностей у відповідні об'єкти інвестиційної сфери. Інвестування – це один з етапів інвестиційного процесу.

Інвестиційний процес – це неперервний в просторі і часі процес реалізації інвестиційних рішень спрямований на досягнення певної мети економічної системи, в ході якого постійно акумулюються інвестиційні ресурси і вкладаються в об'єкти інвестиційної сфери. Під інвестиційним процесом розуміють також процес вкладення інвестиційних ресурсів в реальні об'єкти з метою досягнення очікуваного рівня доходності у вигляді матеріального прибутку або соціальних вигод.

Інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

Відповідно до вітчизняного законодавства інвестиційна діяльність провадиться на основі:

- інвестування, що здійснюється громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності;

- державного інвестування, що здійснюється органами державної влади за рахунок коштів державного бюджету, позичкових коштів, а також державними підприємствами та установами за рахунок власних і позичкових коштів;
- місцевого інвестування, що здійснюється органами місцевого самоврядування за рахунок коштів місцевих бюджетів, позичкових коштів, а також комунальними підприємствами та установами за рахунок власних і позичкових коштів;
- державної підтримки для реалізації інвестиційних проектів;
- іноземного інвестування, що здійснюється іноземними державами, юридичними особами та громадянами іноземних держав;
- спільного інвестування, що здійснюється юридичними особами та громадянами України, юридичними особами та громадянами іноземних держав.

Інвестиційна діяльність забезпечується шляхом реалізації інвестиційних проектів і проведення операцій з корпоративними правами та іншими видами майнових та інтелектуальних цінностей.

Інвестиційний проект - це комплекс заходів (організаційно-правових, управлінських, аналітичних, фінансових та інженерно-технічних), визначених на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку національної економіки та спрямованих на розвиток окремих галузей, секторів економіки, виробництв, регіонів, виконання яких здійснюється суб'єктами інвестиційної діяльності з використанням цінностей відповідно до законодавства.

Об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права.

Суб'єктами (інвесторами і учасниками) інвестиційної діяльності можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а

також держави. *Інвестори* - суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності. *Учасниками інвестиційної діяльності* можуть бути громадяни та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора.

Суб'єкти інвестиційної діяльності діють в інвестиційній сфері, де здійснюється практична реалізація інвестицій. До складу інвестиційної сфери включаються:

- 1) сфера капітального будівництва, яка об'єднує діяльність замовників-інвесторів, підрядників, проектувальників, постачальників обладнання, громадян, зайнятих у сфері індивідуального та кооперативного житлового будівництва та інших суб'єктів інвестиційної діяльності;
- 2) екологічна сфера;
- 3) інноваційна сфера;
- 4) сфера обігу фінансового капіталу (грошового, позикового та фінансових зобов'язань у різних формах);
- 5) сфера реалізації майнових прав суб'єктів інвестиційної діяльності.

Життєздатність та конкурентоспроможність будь-якої соціально-економічної системи значною мірою залежить від раціональної інвестиційної політики.

Державна інвестиційна політика – це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення та активізацію інвестиційних процесів.

Метою державної інвестиційної політики є створення конкурентного середовища та забезпечення структурних зрушень і зростання економіки через поліпшення інвестиційного клімату у країні, розвиток та активізацію

інвестиційних процесів, спрямування інвестицій у пріоритетні галузі та програми.

Характер інвестиційної політики визначає сила державного втручання в економічні процеси, ступінь взаємозв'язку цієї політики з іншими державними інститутами.

Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюють у різних правових формах із застосуванням різноманітних правових засобів. Згідно із Законом України “Про інвестиційну діяльність”, державне регулювання інвестиційної діяльності включає: управління державними інвестиціями; регулювання умов інвестиційної діяльності; контроль за здійсненням інвестиційної діяльності всіма інвесторами та іншими учасниками інвестиційної діяльності.

Управління державними інвестиціями здійснюється шляхом планування конкретних дій щодо інвестування бюджетних і позабюджетних коштів. Основою прийняття рішень про інвестування бюджетних коштів є: прогнози соціально-економічного розвитку країни; схеми розвитку і розміщення продуктивних сил; цільові науково-технічні і комплексні програми; техніко-економічні обґрунтування доцільності таких інвестицій; ступінь ризику таких інвестицій.

Регулювання умов інвестиційної діяльності полягає у здійсненні впливу на приватні інвестиційні рішення за допомогою: податків і податкових пільг; грошово-кредитної та амортизаційної політики; надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв; визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами; цінового регулювання (цінової політики); проведення експертизи інвестиційних проектів тощо.

Держава гарантує стабільність умов здійснення інвестиційної діяльності, додержання прав і законних інтересів її суб'єктів.

Держава гарантує захист інвестицій незалежно від форм власності, а також іноземних інвестицій. Захист інвестицій забезпечується законодавством України, а також міжнародними договорами України. Інвесторам, у тому числі іноземним, забезпечується рівноправний режим, що виключає застосування заходів дискримінаційного характеру, які могли б перешкодити управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації, а також передбачаються умови і порядок вивозу вкладених цінностей і результатів інвестицій.

Узагальнюючою характеристикою державного регулювання інвестиційної діяльності є інвестиційний клімат.

Інвестиційний клімат держави – це сукупність політичних, правових, економічних та соціальних умов, що забезпечують та сприяють інвестиційній діяльності вітчизняних та закордонних інвесторів.

Позитивний інвестиційний клімат сприяє вирішенню соціальних проблем, забезпечує високий рівень зайнятості населення, дає змогу оновлювати виробництво, проводити модернізацію й нарощування основних фондів підприємств, впроваджувати новітні технології тощо.

Державна інвестиційна політика в Україні здійснюється відповідно до Закону України “Про інвестиційну діяльність” шляхом: подання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв; державних норм та стандартів; застосування заходів щодо розвитку та захисту економічної конкуренції; роздержавлення і приватизації власності; визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами; політики ціноутворення; проведення державної експертизи інвестиційних програм та проектів будівництва; інших заходів.

Тема 13.

Державне регулювання економіки регіонів та регіональна політика

1. Сутність та зміст регіональної економічної політики

2. Регіональна політика Європейського Союзу.

3. Політика регіонального розвитку в Україні.

**Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 16; 24; 27; 34; 35]**

Стислий виклад основного матеріалу.

Для позначення впливу держави на процеси регіонального розвитку у науковій та управлінській практиці використовуються різні терміни «регіональна економічна політика», «регіональна політика», «політика регіонального розвитку». Проте вони переважно містять синонімічний зміст.

У вузькому розумінні регіональна політика держави – це окрема сфера державної політики з чітко визначеними рамками цілеспрямованого територіального впливу. Принципова відмінність регіональної політики від усіх інших галузевих (функціональних) політик полягає у виключно територіальному її впливі. Інші ж сфери державної політики мають також більший чи менший територіальний вимір, проте головний їх зміст – у галузевому чи функціональному впливі на всю територію країни.

Слід відмітити активізацію дискусій серед різних зарубіжних наукових шкіл щодо змістовних підходів у визначенні регіональної політики. Дослідження провідних наукових шкіл світу щодо формування нових, в умовах глобалізації, підходів у визначенні змісту регіональної політики свідчать про наявність принаймні двох основних сучасних поглядів на цю проблему.

Перший підхід вважається просторово-нейтральним та уособлює регіональну політику держави у широкому розумінні, яка націлена на людину, а не на територію, і забезпечує ті базові суспільні цінності, що мають гарантуватися виключно державою по всій території країни: верховенство права, гарантування базових соціальних стандартів для кожного, виконання законів держави, захист прав власності, єдині, визначені

законодавством, правила користування землею, основні принципи просторового планування задля забезпечення екологічної збалансованості умов життєдіяльності тощо.

Але декларування загальної рівності умов замало для забезпечення реальної можливості у повній мірі використовувати усі ендogenous (внутрішні) можливості розвитку території. Відповідно просторово-нейтральний підхід слід вважати необхідною, проте недостатньою умовою забезпечення рівності умов територіального розвитку.

За другого, територіально-спрямованого, підходу, в регіональній політиці пропонується більш широке запровадження комбінації ендogenous та екзogenous зусиль через переговорний процес з усіма зацікавленими у розвитку регіону акторів і застосування багаторівневого управління, оскільки жоден з окремо взятих суб'єктів точно не може уявити «що повинно бути зроблено». Врахування «індивідуальних» регіональних особливостей дає можливість, з одного боку, відійти від принципу «один розмір підходить до всіх», з іншого – через координацію діяльності центральних та місцевих органів влади реалізувати основне завдання державного впливу – мобілізувати потенціал території і досягти синергії результату (сумарний ефект).

З огляду на те, що ці два методологічні підходи містять взаємодоповнюючі положення, на сучасному етапі суспільного розвитку формування регіональної політики передбачається з використанням елементів як просторово-нейтрального, так і територіально-орієнтованого підходів. Так предметом регіональної політики визначаються питання інтегрованого впливу різних сфер державної політики на розвиток конкретної території із урахуванням різних особливостей, що їй притаманна.

Відповідно *державну політику регіонального розвитку* можна визначити як систему довгострокових, інституційно визначених, інтегрованих та взаємоузгоджених дій і заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, які через багаторівневе управління спрямовуються

на зменшення стійкої економічної неефективності та соціальної нерівності в окремих територіях (згідно з Романюком С.А.).

Ключова мета політики регіонального розвитку – підвищення конкурентоспроможності, посилення соціально-економічного потенціалу окремих регіонів.

Досягнення мети має забезпечуватися виконанням низки завдань, серед яких:

- забезпечення умов для розвитку міст незалежно від їх адміністративно-територіального статусу;
- формування моделі поліцентричного розвитку;
- підвищення інвестиційної привабливості регіонів;
- стимулювання інноваційного розвитку;
- вирівнювання умов доступу населення до базових соціальних та інших публічних та ринкових послуг;
- створення системи координації діяльності суб'єктів політики та неформальних інституцій для вирішення проблем регіонального розвитку.

За сучасних підходів до розгляду змісту регіональної політики, об'єктами державного регулювання є окремі аспекти економічних процесів (або їх сукупностей), що відбуваються у кожному без винятку регіоні країни і безпосередньо пов'язані з розвитком кожного з них. Проте вичерпний перелік цих аспектів скласти неможливо, оскільки він змінюється як у часі (із зміною державних пріоритетів та зовнішніх до регіону і країни в цілому викликів), так і в просторі (через особливості розвитку кожного без винятку регіону).

Спеціальним об'єктом регіональної політики та регулювання можуть бути депресивні чи моно-профільні території, зони стихійного лиха, природних, антропо- і техногенних катастроф. Тому при формуванні і реалізації ефективної політики розробляють типологію регіонів як об'єктів цієї політики. В основу типології можуть бути покладені різні ознаки. Типологія регіонів дає можливість конкретно оцінити ситуацію і визначити

прийнятні методи і форми регулятивного впливу на регіональний розвиток та диференціювати їх залежно від реальної соціально-економічної ситуації в регіоні. Водночас вплив регіональної політики має розповсюджуватися на всі регіони, як ті, що мають високі темпи розвитку, високі стандарти умов життєдіяльності, так і ті, для яких характерний занепад чи стагнація.

При здійсненні політики регіонального розвитку застосовуються переважно такі інструменти:

- Програмування – формування комплексу заходів, узгоджених стосовно ресурсів, виконавців і термінів виконання, які мають забезпечити вирішення завдань регіонального розвитку в економічній, соціально-культурній, екологічній та науковотехнічній сферах
- Бюджетне регулювання - процес розподілу і перерозподілу бюджетних ресурсів, вдосконалення системи міжбюджетних взаємовідносин
- Контрактне управління - узгодження діяльності центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування по вирішенню територіальних проблем на основі контрактів між цими органами
- Інвестиційна підтримка – фінансова підтримка розвитку окремих територій чи впровадження окремих проєктів регіонального розвитку.

Для позначення політики регіонального розвитку Європейського Союзу в теорії та практиці використовується три терміни: власне «регіональна політика» (regional policy) структурна політика (structural policy), політика згуртування або політика єдності (cohesion policy). Хоча ці терміни мають певні відмінності, у більшості випадків їх використовують як синоніми.

З часу свого заснування Європейська політика згуртування зазнавала періодичного реформування в контексті чергового розширення Спільноти або підписання нового договору, підготовки програм стратегічного розвитку ЄС або чергового фінансового періоду реалізації, кожен з яких мав своє змістовне навантаження та свої пріоритети реалізації.

Сучасній політиці згуртування властиві багаторівневність та багатовекторність, які характерні для європейського врядування, відповідно вона виробляється та реалізується в напрямі знизу вгору та згори донизу, передбачає велику кількість учасників. Ця політика зорієнтована на досягнення засадничих цілей Спільноти.

В основі політики згуртування лежать кілька ключових принципів:

- концентрація: ресурсів; зусиль; витрат;
- програмування: політика згуртованості фінансує багаторічні національні програми, узгоджені з цілями та пріоритетами ЄС.
- партнерство: кожна програма розробляється через колективний процес із залученням органів влади на європейському, регіональному та місцевому рівнях, соціальних партнерів та організацій громадянського суспільства.

На сьогодні політика згуртування перетворилася на основну інвестиційну політику Європейського Союзу, вагомим підтвердженням чого є значний рівень фінансування заходів у рамках її здійснення.

Основні інструменти регіональної політики ЄС, за рахунок яких здійснюються інвестиції – це структурні фонди. Основні з них: Європейський фонд регіонального розвитку; Європейський соціальний фонд; Фонд згуртування. На сучасному етапі фінансування здійснюється й за рахунок новоствореного фонду: справедливого переходу (The Just Transition Fund).

Фонди діють за правилом тематичної концентрації, тобто кожен із фондів зосереджений на виконанні певних тематичних завдань політики згуртування.

У вітчизняній практиці формування та реалізації регіональної політики здійснюється відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики», який визначає державну регіональну політику як систему цілей, заходів, засобів та узгоджених дій органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення

високого рівня якості життя людей на всій території України з метою створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від місця його проживання.

Досягти цілей регіонального розвитку передбачається переважно завдяки підвищенню рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу та доходів населення, які лише доповнюються здійсненням заходів, спрямованих на зменшення диспропорцій у доступі до базових послуг шляхом розвитку соціальної інфраструктури.

Тема 14.

Державне регулювання природоохоронної діяльності та екологічна політика

- 1. Екологічні проблеми економічного розвитку*
- 2. Державна екологічна політика: основні засади*
- 3. Механізми та інструменти впровадження державної екологічної політики та екологічного регулювання*

***Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 23; 27; 34; 35]***

Стислий виклад основного матеріалу.

Економічний розвиток супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливорює досягнення сталого розвитку.

Серед екологічних проблем економічного розвитку виокремлюються, перш за все, такі:

- *стосовно інтегрованого екологічного управління*: безсистемно і надто повільно відбуваються запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвиток відновлюваних джерел енергії, нематеріального природокористування.

- *щодо якості атмосферного повітря*: стабільно високим залишається рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів.

- *стосовно зміни клімату*: зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для економіки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиками для здоров'я і життя людей.

- *у сфері охорони вод*: водокористування здійснюється переважно нераціонально. Внаслідок токсичного, мікробіологічного та біогенного забруднення відбувається погіршення екологічного стану річкових басейнів, а також прибережних вод та територіальних вод Чорного і Азовського морів.

- *у сфері охорони земель і ґрунтів*: сучасне використання земельних ресурсів не відповідає вимогам раціонального природокористування.

- *стосовно надр*: довготривале інтенсивне видобування корисних копалин призвело до істотних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

- *з питань надзвичайних ситуацій*: на території країни зберігається високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

- *екологічні проблеми Донбасу*: військовими діями, руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств на тимчасово окупованій території порушено екологічну рівновагу, що призвело до небезпечних змін стану довкілля, спричинило шкоду здоров'ю та порушило безпеку життєдіяльності для мільйонів населення.

- у сфері управління відходами: значні обсяги накопичених відходів та відсутність ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, перероблення, утилізацію, знешкодження та екологічно безпечне видалення, поглиблюють екологічну кризу і стають гальмівним фактором розвитку економіки.

- стосовно біологічного та ландшафтного різноманіття: попри збільшення площі природно-заповідного фонду його недостатньо для збереження рідкісних і зникаючих видів рослин та тварин, середовищ їх існування.

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – обов’язкова умова сталого економічного та соціального розвитку. Із цією метою здійснюється екологічна політика, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров’я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Державна екологічна політика – це діяльність державних органів, спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров’я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Екологічну політику також можуть мати окремі підприємства чи організації.

Основні засади державної екологічної політики визначаються законами України на відповідний період, зокрема на цей час Законом України «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

Відповідно до вказаного законодавчого акта метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-

економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем.

Основні інструменти реалізації державної екологічної політики.

Міжсекторальне партнерство та залучення заінтересованих сторін.

Передбачає залучення до планування і реалізації політики усі заінтересовані сторони (органи державної влади та органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання, приватний сектор, науковців, громадськість).

Інформування та комунікація. Передбачає підвищення рівня обізнаності громадськості про діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища та ефективність впровадження ними нормативно-правових актів, стан навколишнього природного середовища та рівні його забруднення, принципи та методи сталого споживання і виробництва, захисту довкілля та дбайливого ставлення до живої природи.

Державне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища. Передбачає встановлення науково обґрунтованих обмежень на використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища та впровадження інтегрованого дозволу щодо регулювання забруднення навколишнього природного середовища відповідно до Директиви 2010/75/ЄС про промислове забруднення (комплексне запобігання і контроль за забрудненнями) (переглянута).

Стратегічна екологічна оцінка та оцінка впливу на довкілля.

Передбачає запобігання негативному впливу на навколишнє природне середовище та встановлення відповідності запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Система екологічного управління. Передбачає здійснення функцій спостереження, дослідження, стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Екологічний аудит, екологічна сертифікація та маркування продукції. Передбачає підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання, поліпшення екологічних характеристик продукції, встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам природоохоронного законодавства та удосконалення управління суб'єктами господарювання, що провадять екологічно небезпечну діяльність.

Екологічний облік. Передбачає виявлення, реєстрацію, узагальнення, зберігання, оброблення та підготовку релевантної інформації про діяльність підприємства в природоохоронній сфері з метою передачі її внутрішнім і зовнішнім користувачам та сприятиме прийняттю управлінських рішень з урахуванням економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної цілісності.

Технічне регулювання та облік у сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки. Передбачає впровадження науково обґрунтованих та безпечних для навколишнього природного середовища і здоров'я населення вимог до процесів, товарів та послуг, які відповідатимуть європейським нормам/вимогам.

Законодавство України у сфері охорони навколишнього природного середовища. Передбачає досягнення національних пріоритетів та забезпечення його наближення до відповідних директив Європейського Союзу впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна.

Освіта в інтересах збалансованого (сталого) розвитку. Передбачає встановлення методологічних основ та запровадження безперервної екологічної освіти.

Економічні та фінансові механізми. Передбачає, зокрема екологічну модернізацію промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку)

Комплексний моніторинг стану навколишнього природного середовища і нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Передбачає перехід до системи запобігання правопорушенням і моніторингу стану довкілля, зменшення тиску на бізнес-середовище, широке залучення громадськості до природоохоронного контролю через побудову дієвої системи нагляду за дотриманням природоохоронного законодавства з урахуванням найкращих практик організації функціонування аналогічних інституцій у країнах - членах Європейського Союзу.

Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Передбачає виконання міжнародних зобов'язань відповідно до багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів України, розширення співробітництва з питань запобігання транскордонному забрудненню навколишнього природного середовища.

Тема 15.

Державне регулювання соціально-економічних процесів та соціальна політика

- 1. Зміст та моделі соціальної політики.*
- 2. Механізми та інструментарій соціальної політики в Україні*
- 3. Окремі напрями економічної політики у соціальній сфері.*
  - 3.1. Соціальна політика заробітної плати і доходів населення.*
  - 3.2. Політика держави у сфері зайнятості*
  - 3.3. Соціальний захист та соціальне забезпечення*
  - 3.4. Забезпечення захисту прав споживачів*

***Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[1; 3; 7; 12; 17; 20; 22; 25-27; 30; 32-35]***

Стислий виклад основного матеріалу.

У вузькому розумінні соціальна політика означає діяльність її суб'єктів з формування соціальної безпеки особи і суспільства. У широкому розумінні соціальна політика – це система управлінських, регулятивних, саморегулятивних способів та форм діяльності суб'єктів, сукупність принципів, рішень, дій, що втілюються в соціальних програмах і соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб, збалансованості соціальних інтересів людини, соціальних груп суспільства, досягнення соціальних цілей, вирішення соціальних завдань, формування соціальних цінностей.

Соціальна політика має досить складну функціональну структуру, яка включає низку відносно самостійних напрямів цієї політики як сукупність її вужчих цілей і завдань у певній галузі соціогуманітарної сфери.

Слід зазначити, що кожна країна долає власний шлях формування соціальної політики відповідно до національних особливостей і традицій. Відтак у світовій практиці сформувалися різні моделі соціальної політики, що відрізняються насамперед підходами до меж державного втручання, масштабами соціально-забезпечувальної діяльності держави та базуються на різних ідеологіях і підходах до розв'язання соціальних проблем.

Найбільшого поширення та популярності набула класифікація цих моделей, розроблена Г. Еспін-Андерсеном, який виділив три їх різновиди:

– ліберальний, що характеризується мінімальною залученістю держави до ринкових відносин та обмеженим використанням заходів державного регулювання, здійсненням соціальної підтримки громадян через розвинені системи страхування, адресною спрямованістю матеріальної допомоги тощо (наприклад, США, Велика Британія);

– корпоративний, заснований на системі соціального страхування з пайовим відрахуванням внесків працюючими особами і роботодавцями та характерний для країн із соціально орієнтованою ринковою економікою, в тому числі континентальної Європи (Австрія, Німеччина, Італія, Франція);

– соціал-демократичний, що передбачає провідну роль держави у захисті населення, пріоритетними завданнями якої є вирівнювання доходів населення і загальна зайнятість, забезпечення фінансування соціальної сфери за рахунок розвиненого державного сектору економіки, практично втілений у країнах північної Європи (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, а також в Нідерланди і Швейцарія).

Разом з тим, існує досить широкий спектр інших підходів до класифікації моделей соціальної політики. Здебільшого, наявні класифікації охоплюють лише держави Західної Європи. Значно рідше аналізуються соціальні моделі нових держав-учасниць ЄС з Центральної та Східної Європи. Зокрема, окремі фахівці розрізняють шість типів європейських соціальних моделей, включаючи до зазначених ще й корпоративістський постсоціалістичний та ліберальний пострадянський типи. Першому типу властива орієнтація заходів з підтримки ринку праці переважно на соціальні виплати та середній рівень соціального захисту (Чеська Республіка, Угорщина, Словенія, Словаччина), другий тип охоплює країни Балтії (Естонія, Латвія, Литва), для яких характерним є більш гнучкий ринок праці, відсутність заходів політики, спрямованих на підтримку зайнятості.

В умовах глобальних викликів сучасності класичні соціальні моделі (соціал-демократичної, корпоративістської та ліберальної) характеризуються поступовим відходом від первинних постулатів та стрімкою модернізацією, зумовленою динамічними змінами у світовому співтоваристві. Традиційні риси скандинавської моделі істотно змінюються під впливом чинників внутрішньодержавного та міжнародного розвитку, конвергенції ідеологій та трансформується у напрямі ліберальної моделі, яка активізує працездатну особу. Корпоративістська модель трансформується у напрямі звуження

функцій держави до «корегування збоїв у ринковому механізмі», стимулювання власної ініціативи громадян щодо піднесення добробуту. Трансформації ліберальної моделі супроводжуються розширенням використання ринкових механізмів у вирішенні соціальних проблем, що проявляється, зокрема, в орієнтації на самозабезпечення громадян, підвищення конкурентоспроможності працездатного населення, перенесення центру ваги з надання соціальної допомоги на створення умов для максимально повного використання потенціалу громадян. Тобто намітилася тенденція до взаємовпливу ліберальної, соціалістичної та консервативної ідеологій, активізації ліберальної складової, у результаті чого класичні моделі соціальної політики трансформуються в неоліберальну, корпоративно-ліберальну та соціал-демократично-ліберальну.

Отже, нині намітився спільний тренд у розвитку моделей соціальної політики: з одного боку, скорочення соціальних програм, прагнення до підвищення їх економічної ефективності та віддачі, а з другого – розширення соціального партнерства, децентралізація влади, посилення регіональних (усередині країни) і місцевих органів.

Систему інструментів державного впливу на соціально-економічний розвиток можна класифікувати за змістом (видом) методів впливу на правові, економічні, організаційно-адміністративні та соціально-психологічні.

Правові інструменти передбачають відповідні соціальні та економічні права громадян, їх забезпечення, в тому числі державний захист. Наприклад:

- встановлення правового статусу окремих категорій громадян на отримання підтримки для задоволення соціальних потреб;
- встановлення права громадян на захист від прямої чи непрямой дискримінації у сфері праці;
- встановлення права на вибір умов та режимів праці (тривалості робочого часу, гнучких графіків роботи, періодів відпочинку та відпусток, праці на дому за допомогою засобів комунікації тощо);

- встановлення додаткових правових гарантій окремим категоріям громадян щодо працевлаштування та самозайнятості тощо.

Економічні засоби покликані створювати економічні умови, фінансові чи матеріальні стимули.

- податкові знижки при оподаткуванні доходів окремих категорій населення;

- фінансові трансфери, систематичні грошові виплати (державні допомоги);

- безготівкова допомога, пільги та соціальні гарантії, субсидії визначеним категоріям громадян, зокрема на оплату певних послуг чи користування певними послугами;

- цільове кредитування на вирішення побутових проблем населення.

Крім того, в країні сформована система соціального страхування на випадок безробіття; від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності; у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням.

Організаційно-адміністративні інструменти передбачають:

- по-перше, встановлення в рамках законодавства певних заборон (наприклад, заборони дискримінаційної поведінки посадових осіб по відношенню до громадян) та/чи системи санкцій за порушення вимог соціального законодавства;

- по-друге, запровадження по всій території країни єдиних соціальних стандартів і надання стандартизованих послуг у соціальній сфері, оскільки соціальні стандарти покликані забезпечити як достатній рівень життя громадян, так і рівний доступ до соціальних благ.

Система державних соціальних стандартів, базовим серед яких офіційно визначено прожитковий мінімум (Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»), відіграє важливу роль у формуванні доходів населення та забезпеченні його соціальної підтримки, що

зумовлюється жорсткою залежністю багатьох законодавчих норм від рівня соціальних стандартів і встановлених відповідно до них державних гарантій, зокрема, мінімальних розмірів заробітної плати та пенсії за віком, різних видів соціальних виплат і допомоги.

Для працюючого населення основною державною соціальною гарантією є мінімальна заробітна плата. Прямий характер дії норм щодо мінімальної заробітної плати дає змогу вирішити широке коло завдань, серед яких, зокрема, гарантування певного рівня доходів та зменшення нерівності.

Соціальні норми і нормативи – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами.

Соціально-психологічні інструменти формують систему соціальних послуг, в тому числі інформаційно-консультативних, через розгалужену мережу територіальних центрів соціального обслуговування, центрів надання соціальних послуг, служб зайнятості й бірж праці тощо.

Господарським кодексом встановлено, що в соціально-економічній сфері держава має здійснювати соціальну політику захисту прав споживачів, політику заробітної плати і доходів населення, політику зайнятості, політику соціального захисту та соціального забезпечення.

Без активного втручання держави у процеси регулювання доходів населення сьогодні не обходиться жодна країна з розвиненою ринковою економікою. Безпосередньо процес регулювання доходів державою спрямований на створення певних умов, які сприятимуть нормальному відтворенню робочої сили, нагромадженню людського капіталу, розвиток якого призводить до економічного зростання добробуту населення, посиленню мотивації найманих працівників до трудової діяльності, наданню допомоги тим, хто не може забезпечити собі певного рівня доходу.

Джерела доходів, якими володіє людина, різноманітні, але основна їх складова – заробітна плата. У Законі України «Про оплату праці» наведено

таке визначення заробітної плати: це винагорода, обчислена, як правило, в грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівнику за виконану ним роботу.

Державна політика у сфері заробітної плати – це система принципів, підходів та практичних заходів держави, спрямованих на забезпечення своєчасної, справедливої та гідної оплати праці. Політика заробітної плати передбачає: одержання працівником заробітної плати у встановлені законом терміни; виплати заробітної плати в повному обсязі; одержання працівником заробітної плати не нижче встановленого державою мінімального розміру оплати праці; одержання працівником заробітної плати, що забезпечує гідне існування самого працівника і членів його родини.

Політика заробітної плати працівників підприємств усіх форм власності в Україні реалізується шляхом встановлення розміру мінімальної заробітної плати та інших державних норм і гарантій, встановлення умов і розмірів оплати праці керівників підприємств, заснованих на державній, комунальній власності, працівників підприємств, установ та організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету, регулювання фондів оплати праці працівників підприємств-монополістів, а також шляхом оподаткування доходів працівників.

Державна політика у сфері зайнятості – це система принципів, підходів та практичних заходів держави, спрямованих на задоволення потреб у добровільному виборі виду діяльності, забезпеченням гідної праці через професійно-кваліфікаційну підготовку у відповідності до потреб економіки, підвищення економічної активності населення, конкурентоспроможності та вартості робочої сили, стимулювання створення нових безпечних робочих місць і розвитку підприємництва, регулювання трудової міграції, забезпечення соціального захисту безробітних та повернення їх до продуктивної праці.

Держава забезпечує реалізацію політики у сфері зайнятості населення шляхом:

- проведення податкової, кредитно-грошової, інвестиційної, бюджетної, соціальної, зовнішньоекономічної та інноваційної політики з метою розширення сфери застосування праці, забезпечення повної, продуктивної, вільно обраної зайнятості, підвищення рівня кваліфікації та конкурентоспроможності робочої сили;

- визначення у загальнодержавних програмах економічного та соціального розвитку, програмах економічного і соціального розвитку регінів, районів, міст показників розвитку ринку праці та зайнятості населення та їх оцінювання за результатами реалізації таких програм;

- включення до системи регулювання ринку праці заходів щодо запровадження стимулювання вітчизняного виробництва до створення нових робочих місць у пріоритетних галузях економіки та сільській місцевості;

- сприяння підвищенню конкурентоспроможності робочої сили та зайнятості населення;

- соціального захисту громадян у разі настання безробіття;

- сприяння самозайнятості населення шляхом стимулювання відкриття власного бізнесу, в тому числі в сільських населених пунктах та на депресивних територіях;

- розвитку сільського аграрного туризму, кластерів народних художніх промислів;

- створення умов для забезпечення підвищення конкурентоспроможності робочої сили та її мобільності;

- прогнозування та оцінки впливу на ринок праці політики у сфері зайнятості;

- ліцензування діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

Соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах. Соціальний захист є основним завданням соціальної політики, що ставить за мету забезпечення

прав і гарантій людини у сфері рівня і якості життя. Метою соціального захисту є забезпечення добробуту та гідного рівня життя для кожної особи, покращення соціального самопочуття людини, впевненості у своєму майбутньому.

Соціальний захист включає заходи від забезпечення виживання окремих верств населення до розширеного відтворення особистості. Відповідно соціальний захист передбачає два взаємопов'язані напрями дій держави: надання всім громадянам рівних можливостей для забезпечення власною працею свого пристойного життя та підтримку недієздатних і соціально вразливих верств населення шляхом перерозподілу частки доходів працездатних громадян.

Базовими складовими системи соціального захисту є соціальне страхування, соціальне забезпечення (державна допомога, пенсійне забезпечення), соціальне обслуговування (надання соціальних послуг), соціальна робота (соціальна підтримка, соціальний супровід), які мають відмінності за колом отримувачів, джерелами фінансування, інститутами реалізації. Сучасна система соціального захисту населення України є однією з найскладніших у світі, оскільки поєднує в собі залишки радянської системи соціального забезпечення та нові складові системи соціального захисту, яка функціонує в умовах ринкової економіки. Це одна з ключових причин низького рівня соціальної захищеності громадян, соціальної несправедливості під час розподілу суспільних благ.

Державна політика у сфері соціального захисту має бути побудована таким чином, щоб концентрувати зусилля органів державної влади на розв'язання протиріч і усунення невідповідностей між фактичними потребами населення в соціальному захисті і соціальних послугах та реальними можливостями держави в задоволенні конституційних соціальних прав громадян.

Регулювання відносин між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг здійснюється відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів».

Складовими системи захисту прав споживачів в Україні є правове забезпечення, державний захист прав споживачів, ринковий та громадський захист прав споживачів.

Законодавчо визначено, що держава забезпечує споживачам захист їх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання продукції відповідно до їх потреб, і гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності.

Держава створює умови для здобуття споживачами потрібних знань з питань реалізації їх прав, в тому числі шляхом розробки та проведення відповідних освітніх програм.

Законодавство України надає споживачам широке коло повноважень стосовно захисту своїх законних прав та інтересів. Сучасна правова база прав споживачів в Україні становить більше 30 законів і підзаконних нормативно-правових, які визначають та регулюють права споживачів, перелік яких є досить значним. Але гарантованість дотримання прав споживачів в Україні на сьогодні потребує підвищення. Крім того, в умовах вступу України до Європейського Союзу, завданням українського законодавства є забезпечення відповідності рівня захисту прав споживачів у вітчизняному законодавстві до встановленого у Європейському Союзі. Формування інституту захисту прав споживачів в українському законодавстві має виходити із сучасного розвитку ринкових умов, основних міжнародних тенденцій у цій сфері, враховувати європейський досвід та узгоджуватися із Директивами ЄС.

Тема 16.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічна політика

- 1. Зовнішньоекономічна діяльність: сутність, суб'єкти та об'єкти зовнішньоекономічної діяльності.*
- 2. Зовнішньоекономічні зв'язки: форми, класифікація за різними критеріями*
- 3. Зовнішньоекономічна політика: сутність, типи, принципи та основні напрями її реалізації*
- 4. Транскордонне співробітництво: основні напрями реалізації*

Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 5; 8; 9; 12; 27; 34; 35]

Стислий виклад основного матеріалу.

В основі світового господарства та будь-якої національної економіки лежать міжнародний поділ праці та міжнародний обмін, які передбачають, що виробництво і/або споживання окремих країн так чи інакше пов'язані між собою.

Міжнародний поділ праці – це спеціалізація виробництва окремих країн на певних видах продукції (робіт, послуг), що зумовлює наступний міжнародний обмін цими продуктами. Міжнародний поділ праці є основою міжнародних економічних відносин і являє собою стійке виробництво товарів і послуг в окремих країнах понад внутрішні потреби, розраховуючи на міжнародний ринок.

Значні зрушення у сферах виробництва, комунікацій, торгівлі, зарубіжного інвестування і фінансів перетворили міжнародну економіку в цілісний глобальний організм, спаяний не лише міжнародним поділом праці, але й гігантськими за своїм масштабом виробничо-збутовими структурами, глобальною фінансовою системою і планетарною інформаційною мережею.

Зовнішньоекономічні зв'язки – це взаємообмін з іншими країнами світу продуктами матеріального виробництва, енергією, інформацією, послугами на основі міжнародного поділу праці; співробітництво політичних органів, спрямоване на ефективне розв'язання глобальних проблем людства; здійснення культурних, освітніх та інших громадських та особистих контактів.

Поряд з поняттям «зовнішньоекономічні зв'язки» часто зустрічається поняття «зовнішньоекономічна діяльність».

Зовнішньоекономічна діяльність являє собою процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків, включаючи основні їх форми. Іншими словами, зовнішньоекономічні зв'язки – це інструмент впливу на економічну систему держави, що здійснюється через механізм зовнішньоекономічної діяльності.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності – це суб'єкти господарської діяльності, що належать до різних форм власності, самостійно здійснюючи зовнішньоекономічні операції з закордонними партнерами.

Можна виділити 3 рівня суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності – мікрорівень, макрорівень і міждержавний рівень.

Об'єктами зовнішньоекономічної діяльності можуть бути тільки такі об'єкти, що не виключені з торгового обороту рішеннями міжнародних організацій (наприклад, заборона работоргівлі) або національного цивільного (торговельного) обороту (для конкретних суб'єктів певної держави).

Усі об'єкти зовнішньоекономічної діяльності є товаром. Товар – будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі). Також використовується термін майно.

Майно – сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), що мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання, відображаються в

їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Зовнішньоекономічні зв'язки розподіляються на конкретні групи з певних ознак для досягнення поставлених цілей. Класифікаційна система зовнішньоекономічних зв'язків складається з видів і форм зв'язків.

Види зовнішньоекономічних зв'язків:

- 1) за напрямком товарного потоку – експортні та імпортні.
- 2) за структурною ознакою – зовнішньо-торговельні, фінансові, виробничі, інвестиційні;
- 3) за функціональною ознакою – зовнішня торгівля, науково-технічне співробітництво, економічне співробітництво, кооперування;
- 4) за змістом, характером, предметами обміну – політичні, економічні (зовнішньоторговельні, науково-технічні, інвестиційні, кредитно-фінансові, туристичні тощо), наукові, культурні, інформаційні, військові, екологічні, релігійні, гуманітарні та ін.;
- 5) за часовою ознакою – тимчасові і стабільні, коротко-, середньо- та довгострокові;
- 6) за методами реалізації – впровадження спільних програм, створювання спільних підприємств, реалізація спеціального договору;
- 7) за структурою зв'язків – міжфірмові зв'язки, міжгалузеві, горизонтальні (між однорідними підприємствами), вертикальні (кожне підприємство робить свою роботу для виконання одного цілого), змішані, міждержавні;
- 8) за просторовим охопленням – між двома та більше організаціями, в рамках регіону, міжрегіональні, світові.
- 9) за кількістю суб'єктів – двосторонні та багатосторонні;
- 10) за кількістю об'єктів – однопредметні та багатопредметні.

Зовнішньоекономічні зв'язки формуються і здійснюються під впливом різних регуляторів, тобто важелів, які впливають на виникнення зв'язків і направляють їх розвиток в єдину ефективну політико-економічну систему,

що захищає інтереси держави. Активне регулювання державою зовнішньоекономічних зв'язків є основною метою зовнішньоекономічної політики держави.

Зовнішньоекономічна політика – цілеспрямована діяльність держави щодо формування та використання зовнішньоекономічних зв'язків для зміцнення свого потенціалу (політичного, економічного, військового, соціального, екологічного тощо) та ефективної участі у світовій економіці.

Регулятори зовнішньоекономічних зв'язків можуть бути економічними (економічні стимули; регулювання цін, тарифів, курсів валют, процентних ставок; прогнози, плани, програми тощо) та організаційно-розпорядчими (квотування і ліцензування експорту та імпорту товарів; валютний, митний, експортний та імпортний контроль; ліцензування окремих видів діяльності; митні режими тощо).

Складовими елементами зовнішньоекономічної політики держави є: зовнішньоторговельна політика, зовнішньоінвестиційна політика, валютна політика, митна політика.

Зовнішньоторговельна політика – складова частина зовнішньоекономічної політики держави, що передбачає здійснення впливу на зовнішню торгівлю за допомогою економічних та адміністративних важелів (податки, субсидії, прямі обмеження імпорту та експорту, кредитування тощо). Зовнішньоторговельна політика включає в себе експортну та імпортну політику.

Зовнішньо-інвестиційна політика – частина зовнішньоекономічної політики держави, що являє собою комплекс заходів щодо залучення і використання іноземних інвестицій на територію держави (політика імпорту іноземних інвестицій) і регулювання вивезення вітчизняних інвестицій за кордон (політика експорту вітчизняних інвестицій).

Валютна політика – частина зовнішньоекономічної політики держави, що представляє собою сукупність економічних, юридичних та організаційних форм і методів у галузі валютних взаємовідносин між суб'єктами

господарювання, домашніми господарствами та органами державного управління, здійснюваних державою і міжнародними валютно-фінансовими організаціями (вироблення основних напрямків формування та використання валютних коштів, розробка заходів, спрямованих на ефективне використання цих коштів).

Митна політика – частина зовнішньоекономічної політики держави, що представляє собою сукупність розроблених державою економічних і адміністративних заходів, митних правил, методів і засобів їх застосування у процесі регулювання руху товарів, капіталів, послуг, інтелектуальних і трудових ресурсів на зовнішній і внутрішній ринки в інтересах розвитку національної економіки, поповнення державного бюджету, зміцнення і розширення зовнішніх зв'язків.

Розвиток світових продуктивних сил на сучасному етапі дедалі більше набуває характеру цілісності та безперервності їхніх національних елементів. Це зумовлює зростання відкритості національних економік, виступає каталізатором інтернаціоналізації господарського життя.

З метою забезпечення економіки та рівноваги регіонів країни необхідно розвивати їх зовнішньоекономічні зв'язки. Особливим різновидом міжнародної співпраці територіальних громад України та сусідніх країн є транскордонне співробітництво. Це особливий різновид співпраці тих громад, що розташовані близько, проте розмежовані державними кордонами. Транскордонне співробітництво сприяє об'єднанню їх жителів, які століттями мали спільну історію, схожі побут і ментальність, а також мають традиційні родинні зв'язки, дружні та професійні взаємини, спільні інтереси в сучасності. Таке співробітництво позитивно впливає на розвиток як країн у цілому, так і їх окремих територіальних утворень. Транскордонне співробітництво є вагомим чинником європейської інтеграції та створення Європи без внутрішніх кордонів, що цілком відповідає політичним пріоритетам української держави.

Суспільні відносини в межах транскордонного співробітництва унормовані Законом України «Про транскордонне співробітництво». Відповідно до цього Закону *транскордонне співробітництво визначається* як спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних і інших відносин між суб'єктами і учасниками таких відносин в Україні і відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Суб'єктами транскордонного співробітництва є: територіальні громади; представницькі органи місцевого самоврядування; об'єднання органів місцевого самоврядування; місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють із територіальними громадами; органи влади сусідніх держав.

Учасниками транскордонного співробітництва визначено юридичні та фізичні особи, громадські об'єднання, що беруть участь у транскордонному співробітництві.

Транскордонне співробітництво може здійснюватися в ряді сфер у межах повноважень його суб'єктів: економічній, соціальній, науково-технічній, культурно-освітній, екологічній та інших сферах, а також у сфері надання взаємної допомоги в надзвичайних ситуаціях.

Транскордонне співробітництво суб'єкти можуть здійснювати в декількох формах: єврорегіон, об'єднання єврорегіонального співробітництва; європейське об'єднання територіального співробітництва.

У межах цих форм транскордонне співробітництво здійснюється шляхом укладення угод про співробітництво в окремих сферах; розроблення та реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм та стратегій в цих сферах, що передбачає координацію співробітництва та акумулювання на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів; встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва.

Завдяки інструментам транскордонного співробітництва кордони стають все більш прозорими, внутрішня мобільність зростає, інтеграція і єдність зміцнюються.

Тема 17.

Державне регулювання економічної кон'юнктури та антикризова політика

- 1. Державне регулювання економічної кон'юнктури*
- 2. Антициклічна (антикризова) політика держави*

***Рекомендована література для самостійного вивчення дисципліни:
[3; 12; 21; 27; 34; 35]***

Стислий виклад основного матеріалу.

Суттєвим чинником забезпечення ефективності відтворювальних процесів у ринковій системі господарювання є запровадження державою дієвих механізмів регулювання економічної кон'юнктури.

Економічна кон'юнктура – сукупність умов, в яких функціонує економіка певної країни, її окремі галузі та регіони впродовж певного періоду.

Динаміка економічної кон'юнктури характеризується постійними коливаннями окремих її елементів, що мають різний характер, набувають різних форм і класифікуються за ознаками масштабу, тривалості, стадіями циклу.

Основними видами коливань економічної кон'юнктури є:

за масштабом коливань економічної кон'юнктури: коливання економічної кон'юнктури національної економіки загалом; коливання економічної кон'юнктури окремих галузей, секторів, регіонів; коливання економічної кон'юнктури окремих ринків товарів і послуг

за тривалістю коливань економічної кон'юнктури: короткострокові коливання (до 1 місяця); середньострокові коливання (від 1 до 4 місяців); довгострокові коливання (понад 4 місяців);
стадії кон'юнктурного циклу: кон'юнктурний спад; кон'юнктурна депресія; кон'юнктурне пожвавлення; кон'юнктурний підйом (бум).

Стан економічної кон'юнктури визначають численні чинники економічного і позаекономічного характеру, суттєвим серед яких є кон'юнктура ринку.

Кон'юнктура ринку – сукупність умов, які характеризують співвідношення сукупного попиту і сукупної пропозиції на представлені товари і послуги, цін і конкуренції на ринку загалом чи на певних його видах і сегментах. Фактори кон'юнктури ринку взаємодіють в автоматичному режимі.

Державне регулювання економічної кон'юнктури – запровадження уповноваженими органами влади комплексу заходів з метою забезпечення стабільності ринкової рівноваги і збалансованості розвитку господарської системи, залагодження коливань ділової активності, оптимізації розподілу ресурсів у країні та раціоналізації економічної поведінки суб'єктів ринкових відносин.

До основних функцій держави в сфері регулювання економічної кон'юнктури належать: контроль за співвідношенням сукупного попиту і сукупної пропозиції; аналіз показників стану і прогнозування зміни економічної кон'юнктури; розроблення механізму стимулювання (або навпаки, обмеження) споживчого та інвестиційного попиту; своєчасне усунення небажаних диспропорцій ринкової кон'юнктури і посилення позитивних результатів її зміни.

З метою забезпечення ефективного державного впливу на стан економічної кон'юнктури уповноважені органи влади використовують широкий набір методів та інструментів: встановлення цін і тарифів на відповідну продукцію, визначення правил і процедур доступу та ведення

бізнесу на відповідних ринках, здійснення контролю за їх додержанням, накладання штрафів, адміністративних стягнень у випадку їх порушення, адресного надання податкових пільг або преференцій для отримання кредитів окремими суб'єктами господарювання тощо.

У країнах зі сталими ринковими відносинами запроваджують розгалужену систему моніторингу та аналізу економічної кон'юнктури, її прогнозування. Як визначальні індикатори в цьому разі використовують показники:

- у сфері обігу: співвідношення попиту, пропозиції та платоспроможності всіх інституційних секторів економіки;
- у сфері фінансів: формування і використання бюджетних і кредитних ресурсів, функціонування розвитку цінних паперів, показники грошового обігу.
- у системі цін та доходів населення: співвідношення цін виробників і споживачів (договірних, оптових, закупівельних, роздрібних), зміни номінальних і реальних доходів населення, еквівалентності цін на промислові та сільськогосподарські товари;
- у сфері економічної діяльності: наявність та використання ресурсів, зміна витрат, продуктивності праці, ефективності виробництва тощо.

Одним з найважливіших напрямів державного регулювання економічної кон'юнктури є запровадження механізмів антициклічної (антикризової) політики .

Механізми державної політики антициклічного регулювання економіки – система узгоджених заходів, інструментів, форм і методів, які застосовують органи державної влади з метою залагодження коливань ділової активності в країні і забезпечення стабільного розвитку національної економіки.

Складовою цієї діяльності є державна політика антикризового регулювання, зорієнтована на припинення або запобігання економічного спаду, тобто скорочення абсолютних обсягів виробництва або призупинення темпів зростання.

Специфіка реалізації відповідної політики зумовлена її чітким узгодженням з певною фазою економічного (ділового) циклу.

Економічний цикл – періодично повторювані через певний проміжок часу підйоми і спади рівнів економічної (ділової) активності, які характеризуються однаковими макроекономічними параметрами (обсяг реального ВВП, обсяги сукупного попиту і сукупної пропозиції, рівень безробіття та інфляції тощо).

Циклічність є об'єктивною закономірністю розвитку будь-якої економічної системи, економічні цикли класифікують за тривалістю, сферою дії, формою перебігу, територіальними межами свого поширення.

У розвитку класичних середньострокових промислових циклів розрізняють чотири основні фази: спад, депресія, поживлення, підйом. Амплітудою коливання в межах одного економічного циклу вважають відстань по вертикалі між найвищою точкою перед настанням кризи та найнижчою точкою падіння виробництва під час кризи.

Застосування політики антициклічного регулювання передбачає використання різноманітних засобів державного впливу на грошово-кредитні, інноваційно-інвестиційні та інші господарські процеси. Їх застосовують стосовно окремих сфер, секторів і галузей економіки або стосовно економіки країни загалом. Відповідно до фази циклу застосування регулювальних важелів набуває різної спрямованості (табл. 17.1).

Таблиця 17.1.

Методи державної антициклічної політики

Фаза економічного циклу	Методи державного впливу
Криза	Збільшення закупівель та інвестиційних витрат держави за кошти державного бюджету; зменшення податкового навантаження на підприємницький сектор; застосування політики «дешевих грошей» для заохочення інвесторів (зниження облікової ставки, купівля державних цінних паперів на відкритому ринку, зниження норм резервування); підтримання соціально-незахищених верств населення і забезпечення зайнятості, стимулювання експорту

Депресія	Продовження практики здійснення антикризових заходів з метою недопущення поглиблення кризи; сприяння розвитку конкуренції, демонополізації економіки, реструктуризації виробництва, надання податкових пільг і преференцій підприємницьким структурам, які активно запроваджують інновації, виготовляють продукцію на експорт.
Пожвавлення	Скорочення витрат державного бюджету, пов'язаних із здійсненням державних закупівель та інвестиційних програм; перехід до політики «дорогих грошей» - підвищення облікової ставки, продаж цінних паперів на відкритому ринку; активізація експортно-імпортних операцій
Підйом	Продовження практики застосування заходів, передбачених фазою пожвавлення, підвищення податкових ставок; створення стабілізаційного фонду в структурі державного бюджету.

У зв'язку з необхідністю управління економічними циклами, які виникають під впливом різних соціальних, економічних, політичних чинників, варто виділити найбільш дієві та ефективні інструменти антициклічного регулювання економіки. Державними інструментами управління економічними флуктуаціями є фінансові інструменти, які поділяють на монетарні та фіскальні. Варто зазначити, що монетарна політика є менш стійкою до економічних трансформацій, аніж фіскальна. У той час як фіскальна політика щоразу, в умовах усіх економічних криз відіграла роль “рятівного круга” для країн, які здійснювали заходи антициклічного економічного регулювання. Фіскальні інструменти антициклічного регулювання виявилися стійкішими та ефективнішими у процесі подолання економічних флуктуацій, аніж грошово-кредитні (монетарні). У зв'язку з тим, що причинами останніх економічних криз були саме структурні проблеми в монетарній сфері, єдиним дієвим механізмом, спроможним забезпечити процес подолання економічних криз, економічний розвиток та зростання добробуту громадян, залишається фіскальна політика.

Механізми державного регулювання справляють визначальний вплив на перебіг відтворювальних процесів у реальному секторі економіки. Недостатнє розуміння специфіки таких механізмів, небажання вчасно і

адекватно їх модернізувати відповідно до змін господарської кон'юнктури може призвести до суттєвих ускладнень у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни, зниженні її конкурентоспроможності, а за певних обставин – незворотної втрати нею своїх конкурентних позицій у світовій господарській системі.

4.МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття – важлива ланка в навчанні та вихованні здобувачів вищої освіти. Практичне заняття є однією з провідних і найбільш складних форм навчального процесу. Практичне заняття – це форма навчального заняття, при якій викладач організує дискусію навколо попереднього визначення проблеми, до якої всі здобувачі готують тези виступів.

Основне завдання практичних занять – поглибити і закріпити знання, що одержані здобувачами вищої освіти на лекції та в процесі самостійної роботи над навчальною і науковою літературою, прищепити їм навички пошуку, узагальнення, критичного аналізу навчального матеріалу, уміння висувати і захищати свої погляди з питань, що розглядаються.

Основним завданням проведення практичної частини вивчення дисципліни є забезпечення засвоєння теоретичного матеріалу шляхом обговорення питань теми та тестування розв'язання практичних завдань.

При проведенні практичних занять реалізуються такі форми навчального процесу:

- усне опитування здобувачів вищої освіти з проблем, які виносяться на обговорення;
- заслуховування та обговорення підготовлених здобувачами вищої освіти повідомлень за матеріалами наукової літератури та інформаційних джерел;
- виконання тестових та дослідницьких завдань.

5. ПРАКТИКУМ З ДИСЦИПЛІНИ

Практичне заняття 1.

Теоретичні основи державного впливу на процеси розвитку економіки

1. Обговорення питань теми:

- Форми економічного розвитку суспільства.
- Функції держави в сучасній економіці.
- Принципи і межі державного втручання у розвиток економіки.
- Сутність публічного управління економічними процесами.

2. Питання для дискусії:

На основі даних таблиці визначити та обґрунтувати, до якого типу належить економічна система України.

Характеристики	Типи економічних систем				
	Традиційна	Командна	Перехідна	Змішана	Ринкова
Прийняття рішень	Переважає централізоване	Централізоване	Хаотично децентралізоване	Переважає децентралізоване у поєднанні зі суспільним вибором і контролем	Децентралізоване
Джерела заощаджень для інвестування	Натуральне господарство	Держава, державний сектор економіки	Іноземний капітал і зовнішні запозичення за відсутності на початковій стадії внутрішніх заощаджень	Особисті, корпоративні, державні заощадження	Особисті та корпоративні заощадження (нерозподілений прибуток)
Координаційний механізм	Традиції, звичаї	Централізоване планування та управління	Послаблене державне управління та неефективні ринки	Переважає ринок з систематичним державним регулюванням	Ринковий механізм
Власність	Родоплемінна, громадська	Державна	Державна, легалізована приватна, напівприватна	Переважає приватна, державна	Приватна

			та тіньова		
<i>Мотивація та стимули</i>	Самозабезпечення засобами існування	Жодної або колективний успіх	Гроші	Особистий успіх у поєднанні з суспільними цілями	Особистий успіх і добробут

Практичне заняття 2.

Моделі державного впливу на процеси економічного розвитку

1. Обговорення питань теми

- Моделювання державного регулювання економіки.
- Кейнсіанські моделі державного регулювання економіки.
- Монетарні моделі державного регулювання економіки.
- Економічний лібералізм та економічний дирижизм

2. Розв'язання аналітичного завдання:

Заповнити порівняльну таблицю щодо основних ознак кейнсіанської та монетарної моделей державного регулювання економіки.

Характеристика	Кейнсіанська модель	Монетарна модель
Вихідне методологічне положення (постулат)		
Роль держави, масштаби регулювання		
Об'єкт регулювання		
Методи регулювання		

Практичне заняття 3.

Економічна політика як засаднича основа державного впливу на економічні процеси

1. Обговорення питань теми:

- Економічна політика: сутність, цілі та принципи
- Система суб'єктів економічної політики
- Форми реалізації економічної політики.

- Основні напрями економічної політики

2. Розв'язання тестових завдань:

Встановити відповідність між термінами та їх визначеннями (1-В, 2 –Д і т.д.).

1. Економічна політика	А. Програма дій держави, спрямованих на досягнення ієрархічно організованих довгострокових цілей
2. Економічна стратегія	Б. Комплекс заходів впливу держави на перебіг конкретних економічних процесів
3. Економічна тактика	В. Процес вимірювання продуктивності, процесу і результату економічної політики
4. Носії економічних інтересів	Г. Суб'єкти, які мають певні економічні інтереси залежно виду їхньої діяльності
5. Виразники економічних інтересів	Д. Суб'єкти, які забезпечують вироблення та реалізації економічної політики
6. Виконавці економічних інтересів	Е. Суб'єкти, які впливають на процеси вироблення та реалізації економічної політики
7. Моніторинг	Є. Система цілей економічного розвитку та способів їх досягнення.
8. Оцінювання	Ж. Система спостережень та прогнозування ключових економічних процесів у суспільстві

Практичне заняття 4.

Система планування економічного розвитку

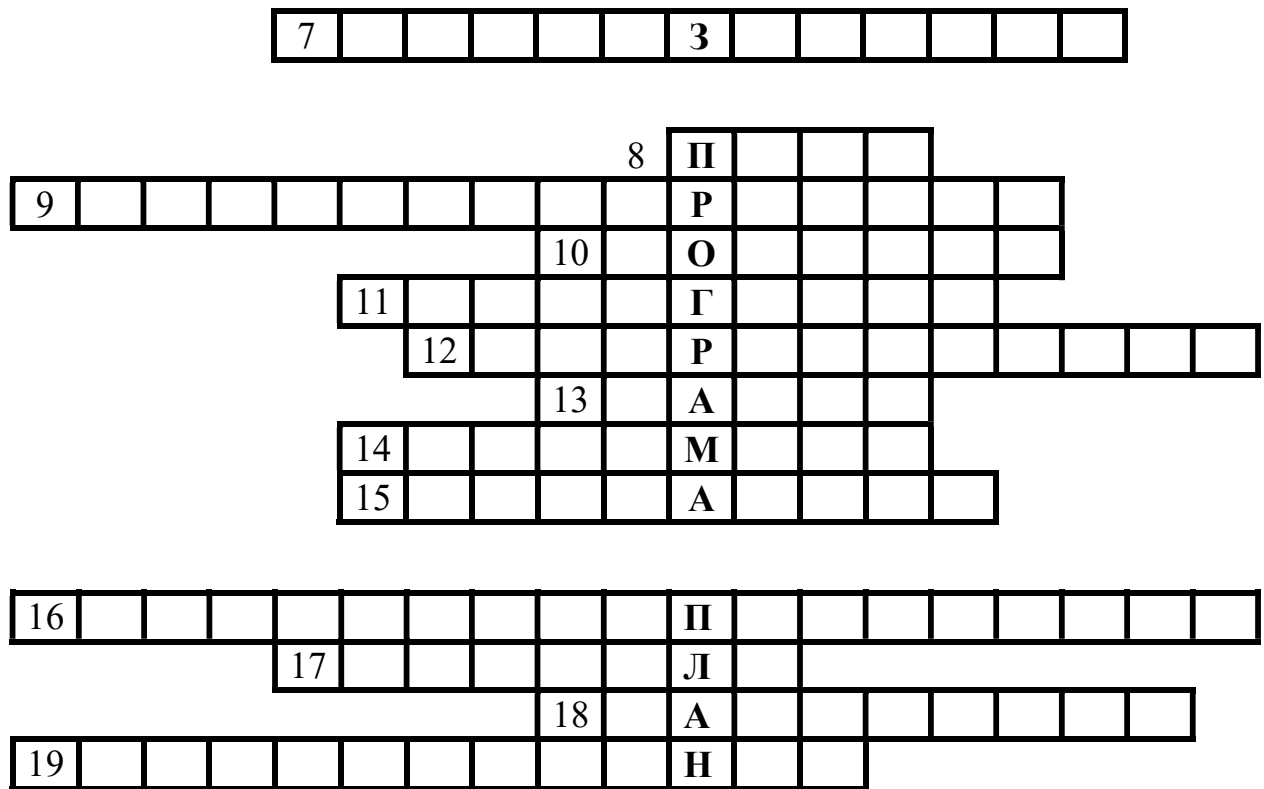
1. Обговорення питань теми

- Прогноз та процеси прогнозування соціально-економічного розвитку
- Методи прогнозування, їх класифікація
- Державне програмування, види програм.
- Макроекономічне планування, основні функції

2. Розв'язання тематичного кросворду.

Запитання до кросворду

1. Категорія методів прогнозування
2. Фактографічний метод прогнозування економічних процесів
3. Один з видів прогнозів економічного розвитку
4. Сукупність методів прогнозування, які базуються на достатньому інформаційному матеріалі
5. Принцип прогнозування економічних процесів
6. Сукупність прийомів опрацювання інформації про об'єкт державного регулювання
7. Вид діяльності, що полягає у виробленні судження про можливий стан, напрями і тенденції розвитку об'єкта регулювання
8. Документ, який визначає цілі держави в економічній сфері та заходи їх впровадження
9. Державні програми економічного розвитку, які вирішують тактичні завдання
10. Плановий документ, у якому визначено мету, заходи щодо її досягнення, які узгоджені з ресурсами, виконавцями і строками виконання
11. Один з видів державної програми
12. Діяльність, спрямована на вироблення та запровадження комплексу дій суб'єктів регулювання

13. Складова процесу програмування економічного розвитку
14. Характер програмування як форми впливу на економіку
15. Державні програми, спрямовані на вирішення конкретних проблем
16. Види макроекономічних планів
17. Призначення макроекономічного планування, що полягає у відслідковуванні процесів реалізації цілей і завдань державного регулювання економіки
18. Діяльність суб'єктів державного регулювання, спрямованої на визначення цільових орієнтирів розвитку економіки та комплексу заходів для їх досягнення
19. Одна з функцій макроекономічного планування.

Практичне заняття 5.

Права власності як основа функціонування економічної системи та об'єкт державного впливу

1. Обговорення питань теми:

- Власність та права власності.
- Специфікація та державний захист прав власності.
- Типи, форми та види власності.
- Нормативно-правові засади власності в Україні

2. Розв'язання тестових завдань:

Завдання 1. Встановіть відповідність між складниками правомочностей суб'єктів власності та їх змістом

1. Право володіння	А. Право вирішення питання щодо суб'єктів та способів використання благ (управління)
2. Право користування	Б. Право володіти результатами від використання благ (дохід)
3. Право управління	В. Право виключного контролю над річчю (володіння)
4. Право на безпеку	Г. Право на існування процедур та інститутів, що забезпечують відновлення порушених правомочностей (відновлення)
5. Право на дохід	Д. Право на стягнення блага у сплату боргу

(відповідальність)

6. Право на відповідальність	Е. Право на споживання, зміну або знищення блага (суверена)
7. Право на відновлення порушеної правочинності	Є. Право на захист від заподіяння шкоди (безпека)
8. Право суверена	Ж. Право застосування корисних властивостей об'єкта власності (користування)

Практичне заняття 6.

Державне регулювання підприємницької діяльності економіки

1. Обговорення питань теми:

- Державна підтримка підприємницької діяльності
- Засоби державного регулювання підприємництва.
- Державна допомога розвитку малого і середнього бізнесу.

2. Розв'язання тестових завдань:

Завдання 1. На основі аналізу лекційного матеріалу та норм Положення про Міністерство економіки України, в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 17.02.2021 № 124, визначити основні завдання Мінекономіки у сфері регулювання та підтримки підприємницької діяльності.

Завдання 2. Підготувати повідомлення про один з напрямів діяльності Державної регуляторної служби України відповідно до встановленого варіанту.

Варіант 1 – Дозвільна система та ліцензування

Варіант 2 – Деререгуляція

Варіант 3 – Державний нагляд та контроль

Ключові питання для розгляду: завдання, функції ДРС, відповідальний підрозділ (у разі наявності), основні законодавчі акти, особливості впровадження в умовах війни, тощо.

Практичне заняття 7.

Структурні зрушення в економіці та структурна політика

1. Обговорення питань теми

- Структура та структурні зрушення в розвитку економіки
- Зміст та цільова спрямованість структурної політики
- Типи структурної політики
- Напрямки удосконалення структури економіки

2. Розв'язання тестових завдань

Завдання 1. Розподілити вказані методи структурної політики на прямі та опосередковані засоби державного регулювання структурних зрушень в економіці:

- а) митна політика (встановлення різних імпорتنих та експортних тарифів);
- б) надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних субсидій, дотацій, надбавок, позик на розвиток окремих галузей, виробництв, регіонів;
- в) надання податкових і кредитних пільг з диференціацією за певними (пріоритетними) галузями й виробництвами;
- г) здійснення політики прискореної амортизації;
- д) створення спеціальних економічних зон тощо.
- в) використання системи державних замовлень, контрактів та закупівель;
- г) цільове фінансування сфер і суб'єктів діяльності тощо.
- д) індикативне планування;
- е) державні плани і програми;
- є) централізовано встановлені ціни;
- ж) цінове дотування окремих видів продукції, окремих видів галузей і виробництв;
- з) правове регулювання.

Завдання 2. Дати відповідь на запитання, на оптимізацію якого виду структурних співвідношень спрямовані нижче зазначені напрями структурної політики держави:

- 1) створення та розвиток наукомістких та високотехнологічних галузей та виробництв;
- 2) розвиток експортних та імпортозамінних виробництв;
- 3) диверсифікація джерел імпорту енергоресурсів;
- 4) зниження ресурсомісткості виробництва;
- 5) створення мотиваційного механізму високопродуктивної праці;
- 6) забезпечення вирівнювання соціально-економічного розвитку територій.

Практичне заняття 8.

Фінансове регулювання економічних процесів

1. Обговорення питань теми

- Фіскальна політика держави.
- Сутність бюджетної та податкової політики
- Бюджет та його складові частини
- Сутність та різновиди грошово-кредитної політики.

2. Розв'язання тестових завдань

Підготувати 4-5 тестових запитань щодо:

варіант 1 - впровадження бюджетно-податкового регулювання

варіант 2 - здійснення грошово-кредитного регулювання.

Практичне заняття 9.

**Державне регулювання цін та антиінфляційне регулювання
макроекономічних пропорцій**

1. Обговорення питань теми

- Ціна, функції ціни, класифікація цін.
- Сутність, цілі та механізми державної цінової політики.
- Методи державного регулювання цін.
- Природа інфляції, її типів і видів.
- Державна антиінфляційна політика: сутність та цілі, види.
- Сукупність методів та заходів боротьби з інфляцією.

2. Розв'язання тестових завдань

На основі опрацювання положень Закону України «Про ціни і ціноутворення».

Завдання 1.

Які функції з поданих нижче визначають напрями державної політики з контролю за цінами:

- 1) контрольно-наглядові функції;
- 2) економічний аналіз рівня та динаміки цін;
- 3) державне спостереження;
- 4) запобігання порушенням;
- 5) встановлення соціальних гарантій.

Завдання 2. Встановити відповідність між порушеннями суб'єктів господарювання та застосовуваними до них адміністративно-господарськими санкціями:

Вид порушення	Санкція
1. Стягнення плати за товари, які згідно із законодавством надаються безоплатно	А. Вилучення необґрунтовано одержаної виручки
2. Порушення вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін	Б. Штраф у розмірі 100 відсотків вартості проданих товарів
3. Невиконання приписів уповноважених органів	В. Штраф у розмірі 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
4. Надання органам влади недостовірних відомостей	Г. Штраф у розмірі 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Практичне заняття 10.

Ринкова конкуренція та антимонопольне регулювання

1. Обговорення питань теми

- Ринкова конкуренція та процеси монополізації
- Основні види монополій.
- Основні типи ринкових структур
- Монополізовані ринки в Україні
- Антимонопольне регулювання економічних процесів.
- Напрями та пріоритети антимонопольної політики в Україні

2. Розв'язання тестових завдань

Завдання 1. На основі аналізу положень Закону України «Про Антимонопольний комітет України» визначити, які з названих структур не є органами Антимонопольного комітету України:

- 1) державні уповноважені Антимонопольного комітету України,
- 2) адміністративні колегії Антимонопольного комітету України,
- 3) комісія з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель,
- 4) адміністративні колегії територіальних відділень Антимонопольного комітету України,
- 5) уповноважені з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель.

Завдання 2. Які дії з вказаних нижче визначено Законом України «Про захист економічної конкуренції» як порушення законодавства про захист економічної конкуренції:

- a) зловживання монопольним (домінуючим) становищем;
- b) створення перешкод працівникам Антимонопольного комітету України, його територіального відділення у проведенні перевірок;

- с) подання недостовірної інформації Антимонопольному комітету України, його територіальному відділенню;
- д) невиконання учасниками узгоджених дій, концентрації вимог і зобов'язань, якими було обумовлене рішення про надання дозволу на узгоджені дії, концентрацію;
- е) концентрація без отримання відповідного дозволу органів Антимонопольного комітету України, у разі якщо наявність такого дозволу необхідна.

Практичне заняття 11.

Державне регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності

1. Обговорення питань теми

- Науково-технічний прогрес
- Науково-технічна діяльність
- Державне регулювання науково-технічної діяльності
- Сукупність методів державного регулювання у сфері науково-технічної діяльності
- Інновації, основні характеристики та види
- Державне регулювання інноваційної діяльності.

2. Розв'язування дослідницьких завдань

Підготувати повідомлення про:

варіант 1 - Національний фонд досліджень України

Орієнтовні питання для висвітлення: статус, завдання, принципи діяльності, види та напрями грантової підтримки Фондом, органи управління тощо.

Джерела інформації: Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (статті 49-54), Положення про Національний фонд досліджень України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528-2018-%D0%BF#n23>), офіційний сайт Фонду (<https://nrfu.org.ua/>)

варіант 2. Державну інноваційну фінансово-кредитну установу

Орієнтовні питання для висвітлення: загальна характеристика, мета та основні завдання, органи управління, тощо.

Джерела інформації: Закон України «Про інноваційну діяльність» (стаття 19), статут Державної інноваційної фінансово-кредитної установи (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2000-%D0%BF#n14>) офіційний сайт

Державної інноваційної фінансово-кредитної установи (<https://sfii.gov.ua>) підготувати повідомлення про здійснення підтримки інноваційної діяльності зазначеною установою.

варіант 3. Національну раду України з питань розвитку науки і технологій

Орієнтовні питання для висвітлення: загальна характеристика, склад, основні функції, форма роботи, тощо.

Джерела інформації: Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (статті 20, 21), Положення про Національну раду України з питань розвитку науки і технологій (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2017-%D0%BF#n10>), сайт КМУ (<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-ukrayini-z-pitan-rozvitku-nauki-i-tehnologij>)

Практичне заняття 12.

Державне регулювання інвестиційних процесів

1. Обговорення питань теми

- Інвестиції та інвестиційний процес.
- Форми здійснення та види інвестицій.
- Інвестиційна діяльність.
- Державна інвестиційна політика
- Цілі, завдання та механізми державної інвестиційної політики

2. Розв'язання тестових завдань

Завдання 1. На основі положень Закону України «Про інвестиційну діяльність» визначити, які відомості з поданих нижче мають містити інвестиційний проєкт, для реалізації якого може надаватися державна підтримка:

- а) загальна характеристика стану та проблем, пов'язаних з розвитком об'єктів та суб'єктів інвестиційної діяльності;
- б) план реалізації проєкту;
- в) плани маркетингової та виробничої діяльності;
- г) оцінка фінансової та економічної спроможності проєкту;
- д) прогноз економічного та соціального ефекту від реалізації проєкту;
- е) прогноз надходжень до бюджетів та державних цільових фондів;
- ж) пакет документів з обґрунтуванням оцінки впливу на навколишнє природне середовище;
- з) додаткові відомості залежно від сфери діяльності, в якій передбачається реалізація проєкту.

Завдання 2. Відповідно до норм Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» визначити форми державної підтримки інвестиційних проектів із значними інвестиціями:

- 1) подання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик;
- 2) звільнення від сплати окремих податків та зборів;
- 3) надання для реалізації інвестиційного проекту державних гарантій з метою забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єкта господарювання;
- 4) звільнення від оподаткування ввізним митом нового устаткування (обладнання) та комплектуючих виробів до нього, що ввозяться виключно для реалізації інвестиційного проекту;
- 5) надання земельної ділянки державної або комунальної власності у користування (оренду) для реалізації інвестиційного проекту;
- 6) кредитування за рахунок коштів державного бюджету суб'єктів господарювання для реалізації інвестиційного проекту;
- 7) забезпечення за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законом, будівництва об'єктів суміжної інфраструктури, необхідних для реалізації інвестиційного проекту.

Практичне заняття 13.

Державне регулювання економіки регіонів та регіональна політика

1. Обговорення питань теми

- Сутність та зміст регіональної економічної політики.
- Пріоритетні завдання, принципи та інструментарій політики регіонального розвитку.
- Регіональна політика Європейського Союзу
- Принципи політики згуртування ЄС
- Структурні фонди ЄС
- Політика регіонального розвитку в Україні

2. Розв'язання дослідницьких завдань

На офіційному сайті Міністерства розвитку громад та територій України (<https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/derzhavniy-fond-regionalnogo-rozvitku/normativno-pravove-zabezpechennya-dfrr/>) розглянути розпорядження Кабінету Міністрів України про затвердження переліків інвестиційних проектів та програм регіонального розвитку, що фінансувалися за рахунок Державного фонду регіонального

розвитку у 2019-2021 роках, та порахувати кількість інвестиційних проєктів, спрямованих на підтримку об'єктів інфраструктури авіаційної сфери. За результатами заповнити таблицю.

Region	2019	2020	2021

Практичне заняття 14.

Державне регулювання природоохоронної діяльності та екологічна політика

1. Обговорення питань теми

- Екологічні проблеми економічного розвитку
- Умови сталого економічного та соціального розвитку
- Державна екологічна політика
- Механізми та інструменти впровадження державної екологічної політики

2. Розв'язання тестових завдань

Завдання 1. Встановити, які з наведених нижче нормативів є екологічними відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»:

- 1) рівні допустимого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище фізичних та біологічних факторів;
- 2) гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин;
- 3) нормативи використання природних ресурсів.

Завдання 2. Вказати, які з наведених нижче положень є законодавчо встановленими принципами охорони навколишнього природного середовища:

- 1) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства
- 2) обов'язковість оцінки впливу на довкілля;
- 3) обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;
- 4) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- 5) безоплатність загального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

- б) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;
- 7) врахування результатів стратегічної екологічної оцінки.

Практичне заняття 15.

Державне регулювання соціально-економічних процесів та соціальна політика

1. Обговорення питань теми

- Соціальна політика
- Світові моделі соціальної політики
- Система інструментів державного впливу на соціально-економічний

розвиток

- Соціальна політика заробітної плати і доходів населення
- Політика держави у сфері зайнятості
- Система соціального захисту
- Складові системи захисту прав споживачів

2. Розв'язання тестових завдань

Завдання 1. На основі положень Закону України «Про оплату праці» визначити:

- елементи структури заробітної плати;
- основні гарантії розміру мінімальної заробітної плати.

Завдання 2. За результатами аналізу норм Закону України «Про зайнятість населення» встановити, які з наведених нижче гарантій забезпечуються державою у сфері зайнятості:

- a) одержання заробітної плати (винагороди) відповідно до законодавства;
- b) професійну орієнтацію з метою самовизначення та реалізації здатності особи до праці;
- c) професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці;
- d) вільне обрання місця застосування праці та виду діяльності, вільний вибір або зміну професії;
- e) підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями;
- f) безоплатне сприяння у працевлаштуванні, обранні підходящої роботи та одержанні інформації про ситуацію на ринку праці та перспективи його розвитку;

- g) соціальний захист у разі настання безробіття;
- h) захист від дискримінації у сфері зайнятості, необґрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення;
- i) додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян.

Практичне заняття 16.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічна політика

1. Обговорення питань теми

- Міжнародний поділ праці
- Зовнішньоекономічні зв'язки
- Зовнішньоекономічна діяльність
- Зовнішньоекономічна політика
- Регулятори зовнішньоекономічних зв'язків
- Транскордонне співробітництво

2. Розв'язання тестових завдань

Завдання 1. Опрацювати положення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Визначити, які із вказаних нижче принципів є принципами зовнішньоекономічної діяльності:

- 1) верховенство закону;
- 2) юридична рівність і недискримінація;
- 3) суверенітет народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- 4) свобода зовнішньоекономічного підприємництва;
- 5) захист інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

Завдання 2. На основі аналізу положень Закону України «Про транскордонне співробітництво» вказати, які з визначених функцій належать до повноважень суб'єктів транскордонного співробітництва України:

- а). утворення органів транскордонного співробітництва;
- б). укладання угод про транскордонне співробітництво і забезпечення їх виконання;
- в). створення транскордонних об'єднань;
- г) прийняття рішень про вступ до відповідних міжнародних асоціацій, інших об'єднань;
- д) участь у розробленні та реалізації спільних ініціатив, заходів, проектів, програм та стратегій;

е) внесення пропозицій щодо запровадження спеціального порядку пропуску через державний кордон.

Практичне заняття 17.

Державне регулювання економічної кон'юнктури та антикризова політика

1. Обговорення питань теми

- Економічна кон'юнктура
- Основні види коливань економічної кон'юнктури
- Державне регулювання економічної кон'юнктури
- Методи та інструменти державного регулювання економічної кон'юнктури
- Державна політика антикризового регулювання, механізми та специфіка реалізації

2. Розв'язання дослідницьких завдань

З використанням різних джерел інформації визначити методи державної антициклічної політики залежно від фази економічного циклу. За результатами заповнити таблицю.

Фаза економічного циклу	Методи державного впливу
Криза	
Депресія	
Пожвавлення	
Підйом	

6.МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ / КОНТРОЛЬНОЇ (ДОМАШНЬОЇ) РОБОТИ

Домашнє завдання / контрольна (домашня) робота виконується на аркушах паперу формату А4 14-тим шрифтом з полуторним інтервалом. Поля при друкуванні тексту: ліве – 3 мм, праве - 1 мм, верхнє та нижнє - 20 мм.

Структура домашнього завдання / контрольної (домашньої) роботи:

- титульна сторінка;
- зміст;
- вступ;
- основна частина;
- висновки;
- список використаних джерел;
- додатки (за наявності).

Зміст має відображати структуру домашнього завдання / контрольної (домашньої) роботи, логічний зв'язок її частин. Зміст не слід занадто деталізувати. У ньому даються основні, центральні питання теми у логічній послідовності.

У вступі необхідно показати значення, актуальність проблеми, яка розглядається, обґрунтувати вибір теми, сформулювати основну мету, яка буде розкрита в домашньому завданні / контрольній (домашній) роботі.

Основна частина домашнього завдання / контрольної (домашньої) роботи повинна бути присвячена теоретичному аналізу як теми в цілому, так і окремих питань, правильно ув'язати теоретичні положення із практикою, розкрити матеріал відповідно до змісту.

У висновках мають бути узагальнені найважливіші положення, розглянуті в домашньому завданні / контрольній (домашній) роботі, бажано висвітлити власну позицію щодо розглянутих у питань, пропозиції щодо їх вирішення (удосконалення, покращання тощо).

Наведені у тексті цитати повинні відповідати посиланням на джерела, з яких вони наведені та оформлені таким чином: [1, с. 25], де перша цифра – номер джерела за списком використаної літератури, а друга вказує на номер сторінки.

Сторінки повинні бути пронумеровані у правому верхньому куті (окрім титульної). Обсяг домашнього завдання / контрольної (домашньої) роботи 10–12 сторінок (без титульної сторінки, змісту та додатків).

У кінці домашнього завдання / контрольної (домашньої) роботи наводиться *список використаних джерел* (8–10 джерел), розташованих в алфавітному порядку з вказівкою автора, назви праці (статті), видавництва, року видання та загальної кількості сторінок

Домашнє завдання / контрольна (домашня) робота захищається на практичному занятті у формі короткої презентації.

Домашнє завдання / контрольна (домашня) робота оцінюється за такими критеріями:

- самостійність виконання (текст не повинен бути компіляцією тексту підручника);
- логічність і послідовність викладення матеріалу;
- повнота виконання завдання;
- обґрунтованість висновків;
- вміння захищати результати виконаної роботи (представляти та відповідати на запитання).

Максимальна кількість балів за якісно виконану роботу складає 30 балів.

7. ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ВИКОНАННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ / КОНТРОЛЬНОЇ (ДОМАШНЬОЇ) РОБОТИ

1. Неспроможності ринку та необхідність державного впливу на економічні процеси
2. Моделі змішаної економіки зарубіжних країн
3. Національна економічна стратегія на період до 2030 року: ключові пріоритети.
4. Основні теорії економічної політики
5. Бюджетна децентралізація в Україні
6. Державне замовлення як інструмент державного регулювання економіки
7. Механізми оптимізації масштабів публічного сектору в економіці України.
8. Інвестиційний клімат в Україні та можливості залучення іноземного капіталу.
9. Мале підприємництво і його роль у реформуванні економіки
10. Податкова політика держави в контексті забезпечення поступального економічного розвитку
11. Ринок праці в Україні: потенціал та особливості.
12. Державне управління ринком інтелектуальної продукції
13. Державна політика детінізації економіки України
14. Державна власність і моделі її розвитку в світовій економіці
15. Монетарна політика і шляхи її реалізації в Україні
16. Суть та функції і сучасні проблеми інноваційної політики держави.
17. Грошово-кредитна система та проблеми її становлення і розвитку в Україні.
18. Сучасна інфляція, її чинники, національні особливості та соціальноекономічні наслідки.
19. Фінансовий ринок і проблеми його становлення в Україні.

20. Приватизація і роздержавлення: світовий досвід і особливості України.
21. Проблема створення конкурентного середовища в економіці України
22. Особливості ціноутворення в розвинутих країнах світу
23. Міжнародна торгівля та зовнішньоторговельна політика України.
24. Провали ринку: теорія провалів ринку і роль держави в ринковій економіці.
25. Грошово-кредитна політика держави та методи її реалізації центральним банком.
26. Особливості програмування економічного розвитку регіонів В Україні та ЄС.
27. Розвиток муніципальної економіки: стратегічні пріоритети та інструменти реалізації
28. Державний кредит: економічна сутність, призначення і роль
29. Державне регулювання ринку цінних паперів в Україні
30. Система соціального захисту населення: стан, проблеми, розвиток.

8. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ОПАНУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Самостійна робота здобувача вищої освіти – це форма організації навчального процесу, при якій заплановані завдання виконуються студентом без безпосередньої участі викладача, однак під його методичним керівництвом.

Проведення самостійної роботи рекомендується за такими напрямками:

- засвоєння теоретичного матеріалу з навчальної дисципліни, що передбачає опрацювання та засвоєння лекційного курсу, навчальної літератури спеціальних джерел інформації, аналітичних та фактологічних матеріалів;

- набуття умінь практичного використання набутих знань теоретичного матеріалу, використовуючи необхідний інструментарій практичним шляхом (розв'язання задач, підготовка до контрольних заходів, виконання контрольних робіт, підготовка курсових робіт, виконання тестів для самоперевірки);

- застосування отриманих знань і практичних навичок для аналізу ситуацій і вироблення правильного рішення;

- застосування отриманих знань та умінь для формування власної позиції (написання курсової роботи, доповіді, статті).

У межах визначених напрямів самостійна робота здобувача вищої освіти може включати такі види робіт:

- опрацювання лекційного матеріалу і рекомендованої літератури;

- пошук і огляд літератури і електронних джерел інформації з підготовки курсової роботи;

- підготовка до практичних занять та виконання практичних тестових та дослідницьких завдань;

- вивчення матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання;

- підготовка до різних форм контролю;
- розробка мультимедійної презентації та захисту курсової роботи.

Самостійна робота забезпечується інформаційними ресурсами (довідники, підручники, навчальні посібники, тощо); методичними матеріалами (вказівки, практикуми, рекомендаціями і т.п.); комп'ютерною технікою; бібліотечними приміщеннями і ресурсами, навчальними кабінетами, тощо; матеріалами для здійснення контролю (контрольні завдання, тести і т.п.).

Самостійна робота здобувача вищої освіти забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни, а саме: робочою програмою навчальної дисципліни; навчально-методичною та науковою літературою; інструктивно-методичними матеріалами.

Контроль самостійної роботи і оцінка її результатів включає: самоконтроль і самооцінку здобувача вищої освіти; контроль і оцінку з боку викладача шляхом проведення екзамену; тестування; письмові чи усні опитування; перевірка практичних завдань, захисту курсової роботи.

9. ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ СЕМЕСТРОВОЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. Державне регулювання економіки – це:

а. взаємопов'язана система довгострокових і поточних цілей економічного розвитку, що визначені державою, комплекс відповідних державних рішень (законів, постанов, інших нормативних актів) та заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням державної влади у сфері економіки

б. вплив держави на економічні об'єкти та процеси, осіб, які беруть у них участь, з метою надання цим процесам організованого характеру, упорядкування дій економічних суб'єктів, відстоювання державних та суспільних інтересів.

с. вироблення й реалізація економічної політики на засадах партнерської взаємодії публічної влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства.

2. Активне використання прямих, адміністративних методів здійснюється за такої моделі державного регулювання економіки:

а. Економічний лібералізм

б. Економічний дирижизм

3. До експертних методів прогнозування належить:

а. аналітичний метод

б. екстраполяції

с. метод Дельфі

д. моделювання

4. Чи належить до функцій держави в сучасній ринковій економіці дозвільна функція:

Так

Ні

5. До форм державного регулювання належать такі види діяльності органів влади:

а. Програмування

б. Планування

с. Прогнозування

6. Формами економічної політики є:

- a. Економічна тактика
- b. Економічне прогнозування
- c. Економічна стратегія

7. Економічна політика – це насамперед постановка і досягнення певних цілей?

- Так
- Ні

8. До принципів економічної політики належать:

- a. Альтернативність
- b. Комплексність
- c. Рівність
- d. Цілісність

9. Комплекс правових, організаційних, фінансово-економічних, адміністративних заходів, інструментів і механізмів, які використовуються уповноваженими органами державної влади та державними інституціями з метою координації, упорядкування і розвитку відносин і процесів у зазначеній сфері господарювання – це:

- a. державне регулювання підприємництва
- b. державна регуляторна політика

10. Чи прийнято в Україні спеціальний закон, відповідно до якого здійснюється державна підтримка малого підприємництва?

- a. Ні
- b. Так

11. До прямих методів структурної політики належать:

- a. цільове фінансування сфер і суб'єктів діяльності тощо.
- b. індикативне планування;
- c. державні плани і програми;
- d. централізовано встановлені ціни;
- e. цінове дотування окремих видів продукції, окремих видів галузей і виробництв;
- f. створення спеціальних економічних зон.

12. Об'єктами державного регулювання науково-технічної діяльності є:

- a. науково-технічна діяльність,
- b. наукова діяльність;
- c. процеси та відносини, які виникають при впровадженні науково-технічної та наукової діяльності.

13. Чи вірно, що державне регулювання інвестиційної діяльності згідно із Законом України “Про інвестиційну діяльність”, включає: управління державними інвестиціями; регулювання умов інвестиційної діяльності; контроль за здійсненням інвестиційної діяльності всіма інвесторами та іншими учасниками інвестиційної діяльності.

- Так
- Ні

14. Фіскальна політика – це:

- a. комплекс економічних, організаційних і правових заходів щодо регулювання податкових відносин
- b. діяльність держави у сфері управління державними доходами і видатками
- c. діяльність у сфері формування державних видатків.

15. Бюджетно-податкове регулювання виконує такі функції:

- a. алокаційну;
- b. розподільчу
- c. регуляторну
- d. соціальну.

16. За напрямом і темпом зміни пропозиції грошей та рівня відсотка розрізняють такі види грошово-кредитної політики:

- a. політика «дешевих грошей» чи «дорогих грошей»
- b. гнучка, жорстка чи проміжна політика.

17. До напрямів антимонопольного регулювання належать:

- a. Створення і розвиток конкурентного середовища
- b. Спостереження за станом концентрації виробництва
- c. Захист конкуренції, припинення дій, спрямованих на обмеження конкуренції

18. У світовій практиці сформувалися такі основні види антиінфляційної політики:

- a. дефляційна політика

- b. експансійна політика
- c. політика доходів
- d. рестрикційна політика

19. Напрямами соціальної політики відповідно до Господарського кодексу України визначено:

- a. політику захисту прав споживачів,
- b. політику заробітної плати,
- c. політику зайнятості,
- d. політику соціального захисту
- e. усі відповіді правильні

20. Діяльність державних органів, спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди – це:

- a. Екологічна політика
- b. Екологічне регулювання

10. ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

Рекомендована література

1. Баранник Л. Б., Корягіна Т. В. Соціальний захист громадян : навч. посіб. / Ун-т мит. справи та фінансів. Вид. 3-тє, допов. і перероб. Дніпро : Ун-т мит. справи та фінансів, 2020. 271 с.
2. Біла С. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки / Українська академія держ. управління при Президентіві України. К. : Вид-во УАДУ, 2001. 407 с.
3. Бодров В. Г., Сафронова О. М., Балдич Н. І. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. К. : Академвидав, 2010. 520 с.
4. Борисенко З. М. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України. К. : Таксон, 2004. 346 с.
5. Борисенко О. П. Зовнішньоекономічна політика держави: концепція, стратегія, механізми реалізації : монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 402 с.
6. Галан Н. І. Державна підтримка малого та середнього бізнесу: досвід розвинених країн : моногр. Д. : Вид-во Дніпропетровського національного ун-ту, 2007. 187 с.
7. Гвелесіані А. Г. Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізм регулювання : монографія / НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень. К. : Ін-т демографії та соц. досліджень НАНУ, 2008. 154 с.
8. Геоекономічна політика України : навч. посіб. / [І. В. Розпутенко та ін.] ; за заг. ред. І. В. Розпутенка ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. К. : [НАДУ], 2010. 125 с.
9. Грущинська Н. М. Міжнародна спеціалізація економіки України в умовах технологічних трансформацій : монографія. К. : Стилос, 2011. 345 с.
10. Гусев В. О., Соколова О. М. Управління структурними зрушеннями та інноваційно-інвестиційними процесами в економіці України : навч. посіб. / за заг. ред., д-ра екон. наук, проф. В. Г. Бодрова ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. К. : НАДУ, 2011. 283 с.
11. Державне антимонопольне регулювання : підручник / [В. Д. Лагутін та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. В. Д. Лагутіна ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ : КНТЕУ, 2015. 479 с.
12. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми / Л. І. Антошкіна [та ін.] ; ред. М. М. Якубовський ; Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки України. К. : [б.в.], 2005. 410 с.

13. Державне регулювання інноваційного розвитку економіки України: стратегічні пріоритети : монографія / [М. А. Латинін та ін.] ; за заг. ред. д-ра наук з дреж. упр., проф. М. А. Латиніна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків : Магістр, 2014. 319 с.
14. Дзюбик С. Д. Антиінфляційна політика : навч. посіб. / Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. К. : [б.в.], 1996. 76 с.
15. Єфименко Т. І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки : [монографія] / Держ. навч.-наук. установа "Акад. фінанс. упр.". Київ : ДННУ "Акад. фінанс. упр.", 2016. 444 с.
16. Жовнірчик Я. Ф. Державне регулювання розвитку економіки регіонів та міжрегіональних економічних зв'язків: теорія, методологія, механізми : монографія / НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. Донецьк : Юго-Восток, 2011. 423 с.
17. Златопольський О. Ф. Політика доходів та заробітної плати на ринку праці / НАН України, Ін-т регіон. дослідж. Л. : [б.в.], 2000. 246 с.
18. Інвестиційна політика в Україні / Б. М. Данилишин [та ін.] ; НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України. Донецьк : Юго-Восток, 2006. 290 с.
19. Карпунь І. Н. Державна інвестиційна політика та механізм її реалізації : монографія / НАН України, Ін-т регіон. дослідж. Л. : [РВВ НЛТУ], 2011. 347 с.
20. Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика : моногр. К., 2012. 451 с.
21. Лелюк Ю. М. Державна антициклічна політика як інститут зниження рівня невизначеності в складних економічних системах. *Економіка та держава*. 2012. № 4. С. 51-53.
22. Маршавін Ю. М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу : [монографія] / Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України. К. : Альтерпрес, 2011. 396 с.
23. Матвійчук В. К. Чугаєнко Ю. О., Савенков О. І. Екологічна політика в системі державного управління національним господарством : монографія / Нац. акад. упр. Київ : НАУ, 2013. 197 с.
24. Мельничук Л. М. Державне управління соціальним розвитком регіонів: реалії та перспективи. Луцьк, 2018. 440 с.
25. Міненко В. Л. Державне регулювання ринку праці в умовах глобалізації економіки: теорія та практика : [монографія] / Національна академія держ. управління при Президентові України. Харківський регіональний ін-т держ. управління. Х. : Магістр, 2009. 204 с.

26. Онікієнко В. В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення [Текст] : наук.-аналіт. моногр. / Нац. акад. наук України, Ін-т демографії та соціал. дослідж. ім. М. В. Птухи. К. : Ін-т демографії та соціал. дослідж., 2013. 454 с.
27. Павленко В. П. Державне регулювання національної економіки: методологія та перспективи розвитку : монографія / М-во екон. розвитку і торгівлі України, Н.-д. екон. ін-т. Київ : Фенікс, 2015. 303 с.
28. Розпутенко І. В. Державні видатки в перехідних економіках / Українська академія держ. управління при Президентові України. К. : Вид-во УАДУ, 1998. 242 с.
29. Розпутенко І. В. Податкова політика і економічні реформи : навч. посібник / Українська академія держ. управління при Президентові України. - К. : [б.в.], 1996. 120 с.
30. Сапожник Д. І. Захист прав споживачів : навч. посіб. / Центр. спілка спожив. т-в України, Львів. торг.-екон. ун-т. Львів : Вид-во Львів. торг.екон. ун-ту, 2021. 219 с.
31. Смольнякова Н. М., Мелушова І. Ю. Цінова політика : навч.-метод. посіб. / Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі. Х. : ХДУХТ, 2009. 93 с.
32. Соціальна орієнтація економіки: механізми державного регулювання : монографія / О. Ф. Новікова [та ін.] ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк : [б. в.], 2009. 220 с.
33. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати / Д. П. Богиня [та ін.] ; відп. ред. Д. П. Богиня ; НАН України, Ін-т економіки. К. : [б.в.], 2001. 300 с.
34. Третяк Г. С., Бліщук К. М. Державне регулювання економіки та економічна політика : навч. посіб. / Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 125 с.
35. Федяєва М. С. Державне регулювання економіки: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / Херсон. держ. ун-т. Херсон : Гельветика, 2018. 199 с.
36. Фінансове та матеріальне забезпечення наукової і науково-технічної діяльності: правове регулювання в Україні : навч.-довід. посіб. / [упоряд.: М. Г. Вербенський та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України, 2015. 729 с.
37. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки / А. І. Даниленко [та ін.] ; ред. А. І. Даниленко ; Ін-т економіки НАН України. К. : [б.в.], 2003. 415 с.

Нормативно-правові акти

1. Бюджетний кодекс України / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page>
2. Господарський кодекс України / Верховна Рада України. URL:
3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
4. Конституція України / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр>
5. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
7. Податковий кодекс України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
8. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659-XII (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>
9. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
10. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 № 1602-III із змінами / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
11. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 № 2017-III із змінами / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
12. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV із змінами / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>
13. Про державно-приватне партнерство: Закону України від 01.07.2010 № 2404-VI (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
14. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
15. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI із змінами / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

16. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/156-19>

17. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>

18. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text>

19. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

20. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>

21. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

22. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>

23. Про індексацію грошових доходів населення: Закон України від 03.07.1991 № 1282-XII (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-12#Text>

24. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

25. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

26. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text>

27. Про Національний банк України Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV із змінами / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>

28. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text>

29. Про приватизацію державного і комунального майна: Закон України від 18.01.2018 № 2269-VIII (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#Text>

30. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 № 1682-III (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text>
31. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>
32. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 № 2623-III (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>
33. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV із змінами / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14>
34. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
35. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>
36. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>
37. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 № 991-XIV (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text>
38. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
39. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>
40. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 № 185-V (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text>
41. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>
42. Про Фонд державного майна України: Закон України від 09.12.2011 № 4107-VI (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4107-17#Text>
43. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI (із змінами) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text>

Інтернет-ресурси

1. Бюро економічного аналізу США. URL: <http://www.bea.gov>
2. Верховна Рада України: офіційний веб-портал URL: <http://www.rada.gov.ua>
3. Економічна статистика країн світу. URL: <https://knoema.com/>
4. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень: офіційний сайт. URL: www.ibser.org.ua
5. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій : URL: <http://www.ier.com.ua/>
6. Науково-технічна бібліотека Національного авіаційного університету URL: <http://www.lib.nau.edu.ua>
7. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
8. Національне бюро економічних досліджень США. База сучасних наукових статей. URL: <http://www.nber.org/>
9. Національний банк України: офіційний сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua>
10. Національний інститут стратегічних досліджень. Наукові публікації, інформаційний сервер. URL: <http://www.niss.gov.ua/>
11. Офіційне веб-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>
12. Світовий банк: офіційний сайт. URL: <http://www.worldbank.org>
13. Урядовий портал України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
14. Фінансовий портал. Банківські новини. Статистика банківського сектору України URL: <http://minfin.com.ua/>
15. Організація економічної співпраці та розвитку. URL: <http://www.oecd.org/>